

Till yrkenas förkovran

I 9 4 7

Karlstads
Hembygdsförening

TILL YRKENAS FÖRKÖVRAN

C. W. ESPING

m. fl.

TILL YRKENAS FÖRKÖVRAN

Minnesskrift

med anledning av Karlstads Fabriks- och Handverksförening

100-åriga tillvaro

C. W. ESPING

m. fl.

TILL YRKENAS FÖRKÖVRAN

Minnesskrift

med anledning av Karlstads Fabriks- och Handtverksförening

100-åriga tillvaro

KARLSTAD 1947
NERMANS TRYCKSAKER

75806

FÖRORD

"Till yrkenas förkovran" har satts som titel på denna jubileumsskrift, innehållande Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings öden under hundra år. Titeln är samtidigt ett motto, enär just denna strävan går som en röd tråd genom föreningens verksamhet, parad med ledmotivet "hantverk är kvalitet". Detta sistnämnda uttryck har hämtats från den man, som under den gångna perioden betytt så mycket för Hantverksföreningen: dess ordförande åren 1920—1939, direktör Ernst Ander.

Som inledning till denna bok har medtagits några artiklar av fil. lic. Martin A. Ohlsson om skräväsendets upphävande och kampen om näringsfriheten 1846—1864. Därpå följer en resumé av Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings historia 1847—1927 i nära anslutning till major C. E. Nygrens jubileumsskrift 1927. Nästa kapitel behandlar Hantverksföreningens öden från utställningen 1927 till innerarande års utställning. En del större frågor ha sedan givits en särskild behandling, t. ex. Karlstads Hantverks-Ungdomsgille. Byggnadsfrågan samt Utställningen 1947. "Värmland visar". Denna sistnämnda artikel har författats med bistånd av utställningens kommissarie, civilekonom Lennart Hemmingson. Jubileumsskriftens "historiska" avdelning avslutas med en rad "Hantverksprofiler", som skisserats av redaktör Erik Bergström.

En särskild avdelning har ägnats åt Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings fonder. Denna avdelning behandlar de fonder, som inrättats efter 1927 och utgör ett supplement till motsvarande kapitel i 1927 års jubileumsskrift.

Slutligen ha som bilagor medtagits en förteckning över Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings styrelseledamöter 1927—1947 samt

över de föredrag, som hållits i föreningen under samma tid. Titlarna på dessa föredrag visa nog så tydligt styrelsens strävan att söka orientera medlemmarna såväl beträffande fackliga som allmänt intressanta frågor. Dessutom hade även planerats en fortsättning av major Nygrens medlemsmatrikel, men på grund av arkivmaterialets bristfällighet har dessa planer tillsvidare måst uppgivas.

När denna jubileumsskrift nu föreligger färdig, känner författaren det som bjudande plikt att framföra sin tacksambet till dem som på ett eller annat sätt bistått honom i arbetet. Givetvis har det varit en oskattbar fördel att vid skildringen av Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings och överhuvud Karlstads hantverks öden före 1927 få ha tillgång till major C. E. Nygrens tidigare nämnda jubileumsskrift, vilken väl vittnar om den förtrogenhet med Karlstads tidigare öden, som författaren ifråga genom sina föregående skrifter ådagalagt. Tyvärr har tidens knapphet såväl som det stundtals rätt bristfälliga arkivmaterialet ej medgivit en mera djupgående undersökning. Vad major Nygren betytt för Karlstad under denna och kommande generationer genom sina omfattande forskningar i stadens historia, vittnande om såväl kärlek som pietet, torde vara allmänt känt och med risk att detta icke är rätta platsen tager jag mig dock friheten att här ägna hans minne en tacksam hyllning, i all synnerhet som jag själv åtnjutit den oskattbara förmånen att komma i nära kontakt med hans rika personlighet.

Därnäst riktar sig min tacksambet till redaktör Erik Bergström, Nya Wermlands-Tidningen, Karlstad, för hans välvilja att ställa sin eminenta penna till förfogande vid tecknandet av en rad av hantverksprofiler från det gångna och det nu levande Karlstad. Han har härigenom bidragit till att delvis giva denna jubileumsskrift en mera lättsmält form som omväxling till de med naturnödvändighet mera torrt sakliga historiska avsnitten. Utställningens kommissarie, civilekonomen Lennart Hemmingsson, har trots sin överväldigande arbetsbörda välvilligt ställt sin

sakkunskap till förfogande vid avfattandet av kapitlet om den kommande utställningen, för vilket jag är honom stor tack skyldig.

Sist men icke minst riktar sig min tacksambet till styrelsen för Karlstads Fabriks- och Handtverksförening som på många sätt visat mig stöd och uppmuntran i ett arbete, som jag måst utföra vid sidan av min ordinarie verksamhet. Jag vänder mig då i första hand till föreningens ordförande, konsul Curt Wennberg, som trots sin strängt upptagna tid alltid med välvilligt intresse tagit del i mitt arbete och beredvilligt stått till tjänst med upplysningar. Därefter tackar jag hovfotograf Dan Gunner och direktör Mats Ronge för älskvärt bistånd med bildurvalet samt målarmästare Arvid Sundelius för åtskilliga personupplysningar.

Genom arbetet på denna historik har jag kommit i beröring med och lärt känna ett område, som hittills varit mig rätt obekant, nämligen hantverket. De intryck jag härvid fått av dess utövare under ett halvt års samvaro kan väl näppeligen sammanfattas bättre än med direktör Anders i början citerade ord: "Hantverk är kvalitet". Som en rent personlig symbol härför står också Hantverksföreningens hedersordförande och "grand old man", fabrikören Karl Ad. Falk, som jag allra sist bringar ett tack för den inspiration han givit mig i såväl tal som skrift.

Arvika och Karlstad i maj 1947.

C. W. ESPING.

Från skråtid till nutid

En blick på hantverkarnes strävanden under hundra år

Av *Fil. lic. Martin A. Ohlsson*

En gammal tid slutar, en ny börjar.

Den 22 december 1846 antogs den nya Fabriks- och hantverksordningen. I en större landsortstidning (Kalmartidningen Barometern) heter det i samband med meddelandet om reformens innebörd, att denna kunde betecknas som det största steg, som sedan Gustav I:s tid blivit taget i Sverige och med följer kanske inte mycket mindre viktiga än reformationens! I huvudstadstidningen Dagligt Allehanda betecknades näringsfriheten som ett stort och nytt fenomen i vårt statsliv, och tidningen gjorde gällande, att man i andra länders lagstiftning finge leta länge, innan man hittade en näringslag "byggd på så fasta grunder och tillika avvägande hävdvunna rättigheters anspråk" som Oskar I:s.

Hantverkarna själva avstodo från att omedelbart göra något offentligt uttalande, men deras inställning avspeglas klart i följande ord hämtade ur Stockholms enskilda hantverksförenings några år senare av femtio officiella hantverksföreningar stödda petition. Där heter det om den nya ordningen bl. a. ". . . ehuru avsikten med densamma utan tvivel varit god och ädel, innehöll den stadganden, som lämnade ett nästan obegränsat fält för tillintetgörande av borgerskapets sekelgamla privilegier".

"Nuvarande skråambeten upphöra, då denna författning träder i verkställighet", så lyder 29:de paragrafens första moment av Fabriks- och Hantverksordningen. Vi befinna oss vid 1800-talets mitt i en tid, då

traditioner brytas som stickor och då maskiner och förordningar mala sönder det gamla, om det är på gott eller ont.

Paragraf 29 betyder slutet på en gammal tid. Med skråämbetena upphör en månghundraårig institution! För sista gången höjes välkomman mot äldermannen, för sista gången faller den grant utstyrda klappholzen mot bordet, och lådan slutes kring åldriga dokument och urkunder med sina tre lås. Älderman, åldgesäll, lådmästare, bisittare äro titlar, som med en gång övergå till historien. Och på en gång stryks ett streck över de gamla privilegierna. Med diktatorisk makt hade mästarna reglerat arbetstillfällena, och genom sina förtroendemän hade ämbetena utövat domar- och skiljemannaverksamhet. Dessa rättigheter upphörde fullständigt, och annan verksamhet desorganiserades, såsom kontrollen av arbetsskicklighet och utövandet av hjälpverksamhet.

Paragraf 29 betyder emellertid också början på en ny tid: Hantverksföreningarnas, deras vars hundraårsminne vi i år kunna fira.

Kritik mot skråväsendet fanns sedan gammalt.

Den stora reformen kom ej utan varsel. Kritiken av skråväsendets monopolistiska avigsidor hade sina rötter långt ner i historiens kultur-lager. Det är emellertid först på 1700-talets senare del, som kritiken med en friare anda sätter in. Frankrike blir som i så många andra avseenden ett föregångsland, redan 1776 upphävde sålunda Turgot skråförfattningen, ehuru den dock redan året därpå återställdes i modifierad form. När den stora revolutionen gör sitt blodiga svep över konservatismens marker, faller emellertid skråväsendet definitivt.

Kritiken träffar givetvis också skråväsendet i vårt periferiskt belägna land, och tankar upptagas, som under nästa århundrades mitt skall vara mogna för genomförande. På 1760-talet levererar A. Chydenius sina anmärkningar, men kraftigast talar de nya idéerna genom Josias Cederhielm, storgodsägare och titulärt kommerseråd och framför allt en oförfärad oppositionsman, som i "Strödda tankar om hantverkerierna" sjunger ut om svenska näringsystemet, enligt honom, "en illak kopia av ett illakt original; en tysk handelsstad räknades för modell åt ett svenskt rike". Då hans tankar — i all sin ensidighet — dock ganska generellt torde gälla vem som helst av "näringsfrihetens vänner" — "skråväsendets fiender", kan det vara av intresse att höra något av vad han har att säga — inte minst är det intressant att jämföra hans tankar med 1800-talets:

"Under sken att skaffa allmänheten goda handelsvaror tillskansade sig de första hantverkarna, som kallade sig själva mästare, och utav vilka

Kongl. Maj:ts

Förnyade
Allgemene

ORDNANDE

och

Strå

För Handwärfare i Sverige
och Gmmland.

Dat. Stockholm den 27 Junii 1720.

Cum Gratia & Privilegio Sae R:ae Maj:tae.

I STOCKHOLM, uti det Kongl. Tryckeriet upslaget/

300 JOH. HENR. WERNER,

Directeur öfwer alla Tryckeriet i K:tses Åhr 1720.

Den skröfning, 1720 års, vars titelsida vi se här, var gällande fram till 1846. Det är givet att den innehöll en mängd föräldrade bestämmelser. Det fanns emellertid i den även förordningar, som alltid skall gälla som rättesnöre i hantverkslivet.

mästare några kallade sig äldermän och bisittare, den myndigheten att förbjuda medundersåtar att arbeta åt medundersåtar. Stundom hette det att näringen medgäve icke föda flera idkare, likasom kunde man förut säga den yttersta gräns av fullkomlighet eller det snällaste arbetsätt, som vore möjligt att påhitna till besparande av tid och omkostnader, till minskande av utländsk tillförsel, till vinnande även av egna slöjdvarors avsättning på främmande orter. Stundom åter heter det, att utan föregången anmälan och tillkännagivande i ämbetet borde ingen slöjdman få driva hantverk för egen räkning, ty därav skulle, som det kallades, oordning och oskick uppkomma, likaså vore det menighetens nytta att vissa skråmästare i sina konventiklar på en gång agerade lagstiftare, domare, angivare och exekutorer för att uppdriva slöjdernas pris till de högsta för att inskränka medarbetarnas belöning och för att undangömma ifrån lärningens kännedom allt det utav konsten, som döljas kunde."

Cederhielm går så till angrepp mot mästerprovsavläggandet, "liksom vore därav med säkerhet till väntande, att samma skicklige arbetare skulle alltid göra ett lika gott arbete. Men då en mästares änka ville driva en verkstad, ansågs inga mästareprov nödvändiga, icke heller då hon genom giftermål densamma till en annan man överlämnade, liksom vore det erforderliga hantverkssnillet tillräckligt vunnet genom prästvigsel och sänglag". Rättmätigast är väl hans kritik mot bönhasförföljelserna. "Hade namnet fuskare, klåpare, bönhas blivit infört att beteckna en okunnig och oövad arbetare utan rudimaterier, utan verktyg, utan arbetsmetod, utan emulation uti slöjden och utan kärlek till fäderneslandet, så hade inom själva skråämbetena många sådana kunnat framställas." — "Ett stycke kläde, inlämnat till en omästrerad skräddare, dömdes konfiskabelt och den stackaren, som vågat vara nyttig människa, förföljdes ofta mer än en hustjuv, ty en närmast lika svår rubrik satte handelsordnanserna verkligen på det oprivilegierade slöjdandet."

Cederhielm hade stort inflytande, och liknande tankar i näringsfrågan voro också föremål för intresse på högsta ort. Gustaf III utfärdade sålunda ett dekret för att underlätta vinnandet av mästerskap, men borgerskapets makt var ännu för stor, och den utfärdade bestämmelsen måste delvis återkallas! Det påstås att borgerskapet lät prägla en medalj händelsen till äminnelse! Överhuvud synes kungens reformlust på detta område varit beaktansvärd, men han var beroende av att ha borgerskapet på sin sida gentemot adeln och måste därför ikläda sig försiktighet.

Det är emellertid först med ingången av 1800-talet frågan på allvar förs fram i debatten. Decennium efter decennium kunna vi följa hur den med liberalismens frammarsch föres allt närmare avgörandet vid

Man höll starkt på traditioner och en mängd ceremonier utvecklade sig vid sammankomsterna. Så här högtidligt gick det till när murarämbetets i Stockholm läda återföres.
(Orig. i Nordiska Museets arkiv).

seklens mitt. 1809 är det första mer beaktansvärda årtalet i kampen mellan näringsfrihet och skråtvång. I skuggan av de stora händelserna, Gustav IV Adolfs avsättning, förlusten av Finland, tages nu ett första steg mot näringsfrihet. Borgarståndet gör eftergifter vad beträffar rätten att idka borgerlig näring. Denna "koncession" medgav alla medborgarklasser rätt därtill — dock under en förutsättning — nämligen mot utgörande av borgerlig tunga, d. v. s. man måste fullgöra borgerliga skyldigheter. — Några år gå, i Preussen införes under tiden full näringsfrihet, och 1815 är man färdig med att för första gången i vår historia vid riksdagen föreslå allmän näringsfrihet. Det är adeln, som vill krossa borgarståndets urgamla privilegier och som nu föreslår, att stånden gemensamt skall göra en anhållan hos konungen i frågan. Endast bondeståndet instämmer emellertid i förslaget — frågan är för tidigt väckt. Under tiden pågår emellertid en kommittéutredning angående de gällande näringsförfattningarna, det skall emellertid dröja, innan resultatet av denna framlägges, och under tiden hinner smärre beslut komma till stånd. Sålunda förbjödes 1820 den förhatliga bönhaskjakten, om vilken vi tidigare genom citatet ur Cederhielm delgivits folkets uppfattning.

"Mästarna ägde dock fortfarande rätt att instämma bönhasar och ända fram till 1846 förekommer mål mot fuskare." Året därpå kommer ett nytt beslut, innebärande att fabrikerne nu få rätt att fritt konkurrera med skråhantverken.

Den nyssnämnda kommittén, som började sitt arbete 1812, var 1823 färdig med ett förslag till revision av gällande näringsförfattningar, som förelades riksdagen samma år. Vid behandlingen av ärendet inom riksdagen framträder nu allt tydligare motsättningen mellan å ena sidan borgarståndet och å andra de tre övriga. De senare förena sig efter mycken diskussion om ett förslag till en förordning om hantverkerierna, som dock knappast innebar något annat än en omarbetning av 1720 års skråordning. Borgarståndets politiska inflytande fällde emellertid denna gång utslaget, med kraft försvarade man skråväsendet, och regeringen fann sig föranlåten att uppskjuta frågan. Dock har man redan nu en känsla av att ett stort avgörande är under framväxande, kommittén har nämligen i sitt betänkande åtskilliga uttalanden, som tyder på sympatier för näringsfrihetens grundsatser. På riksdagarna 1835—1836 är frågan åter uppe, dock utan resultat. Att oro råder i hantverkarnas led är givet, redan i samband med 1809 års koncession hade man talat om en "gränslös näringsfrihet", som var av den art att den hotade "varje åldersdigen hantverksman med tiggarglaset". Att farhågorna i viss mån var motiverade står klart, om man också måste konstatera överdriften i spådomen om fullkomlig utarmning av städerna och deras borgerskap.

Den växande liberalismen för frågan närmare sin lösning, utgången är i själva verket given, allra helst som man också inom konservativa kretsar på sina håll ansåg en reform nödvändig. Det förefaller emellertid enl. Henry Lindström, som om det var Karl Johan, monarken själv, som fördröjde avgörandet. Han var ohägad att taga steget, ett förhållande som också avgjorde regeringens hållning. "Statsrådet under Karl Johans sista år fick en sammansättning, som gjorde det föga ägnat att ta initiativ till och intressera konungen för reformer." Dock hade man på sitt program enligt civilministern Fähræus en punkt, som rörde näringsfriheten och i vilken det hette: "att näringslagstiftningen borde reformeras i det syfte, att, med upphävandet av skråväsendet, de band å arbets- och handelsfriheten undanröjdes, som voro hinderliga för industriens ekonomiska och tekniska utveckling". Frågan vilade som sagt. Men dagen nalkas. 1844 slutar vår förste Bernadotte sina dagar och Oskar I tager rikets roder i sin hand. Något tvivel beträffande utgången av näringsfrihetsfrågan råder ej längre. Redan som kronprins hade den nye konungen visat liberala intressen, och den aktuella frågan om näringsfrihet hade han

redan ingående studerat och för övrigt genom ett memorandum 1839 framlagt sin åsikt om.

Motsättningarna växa. Avgörandet nalkas.

Motsättningarna mellan de båda grupperna, de liberala och de näringskonservativa, blev allt påtagligare. Uppmuntrade av den förändrade situation, som Oskar I:s trontillträde innebar, ökade de liberala sin aggressivitet, medan hantverkarna sökte försvarsmedel. Man försökte behålla hoppet, men man anade det oundvikliga. Det var tiden man kämpade mot. Men man hade erfärit, att näringsfriheten utomlands på alla ställen ej nått de av liberalerna drömda resultaten utan att en reaktionär anda kunnat göra sig hörd. Det var främst förhållandena i Preussen man hade i tankarna. Genom att påkalla utredning sökte därför hantverkarna skjuta på avgörandet, kanske att utlandets erfarenheter kunde bli dem till hjälp. — På motståndarsidan väcker emellertid denna tendens blott aktivitet för påskyndande av reformen. I någon offentlig debatt engagerar sig vid denna tid inte någon av parterna. Medan problemet sysselsätter regeringskretsarna, vila tidningarna på hanen. En tystnad före stormen karaktäriserar deras hållning.

Så kommer emellertid året 1846. Avgörandets stund är nära, och den 17 mars bryter Aftonbladet tystnaden med en artikel under rubriken: "Vad har svenska folket att vänta av regeringen i fråga om näringsfriheten?" Artikeln är ett varsel om att en reform är nära förestående, och tidningen delger före någon annan vad som sipprat ut beträffande den nya ordningens innehåll. Bl. a. meddelas att läroåren skall slopas men att man skall bibehålla "skicklighetens dokumenterande".

Tystnaden är bruten. En liberal talesman har yttrat sig. Det blir en näringskonservativ, som kommer att leverera nästa uppseendeväckande artikel. Det blir hantverkarnas kanske ivrigaste förespråkare vid denna tid, J. A. von Hartmannsdorff, som tar till orda i den officiella Post- och Inrikestidningar. Det blir det subjektivaste angrepp i den objektivaste av tidningar. Den djärve representanten från det adliga ståendet skydde aldrig striden, ej heller frågade han efter sina ståndbröders åsikt. Han följde sin personliga övertygelse, och i fråga om näringsfriheten hade han sin orubbliga åsikt: "Den liberala pressens övertygelse att allt skulle bli gott och väl endast skråtvånget avskaffades, stämplade han som en abstrakt tro vars grundlöshet man lätt kunde konstatera, om man med oförvillad blick undersökte förhållandena i Frankrike, England och Preussen och därvid betraktade som en huvudsak hur det förhöll sig med

den stora mängden eller med de egentliga näringsidkarna, med arbetarna, med det av de liberala tidningarna eljest förordade folket." Dessas lott skildrade han i synnerligen mörka färger. Orsaken till missförhållandena ansåg han ligga i kapitalismens herravälde över konstfärdigheten. En syn som dock ej heller var de liberala främmande. Sålunda hävdar professorn vid Lunds universitet, näringsfrihetsvännen J. Lundell i "Om hantverksskrån, näringsfrihet och arbetets organisation", att ex. mästartareprovet borde bibehållas framför allt för att "skydda konstfärdigheten för medtävlan av sådana kapitalister, som utan att äga personlig yrkeskicklighet fikade efter nya tillfällen att föröka sin rikedom". Hartmannsdorff deklarerade, att det var hans fasta övertygelse, att näringsidkaren måste skyddas mot utrikes medtävlare genom tullförfattningar och mot inrikes genom näringsordningar. Sina huvudsynpunkter sammanfattar han på följande sätt:

- 1) Att skillnaden mellan lant- och stadsmannanäringar bibehållas samt att de senare endast må idkas av stadsbor.
- 2) Att inga andra stadsbor, än de som äro borgare, må driva stadsmannanäringar.
- 3) Att ingen annan må bliva borgare, än den vilken genomgått den lära och de prov, som i varje yrke anses erforderliga för dess riktiga idkande.

Ledaren för det adliga ståndet ställer sig sålunda här helt på borgaren-hantverkarens ståndpunkt, och hans deklaration kunde varit vilken mästartares som helst. Hartmannsdorffs personliga kontakt med hantverkarna framgår för övrigt av att han författat ett upprop för Stockholms hantverksämbeten, som han personligen skulle ha överlämnat till kungen. Den konservative i oppositionsställning höjer brandfacklan. Svar kommer ej att utebli på hans angrepp. De liberala tidningarnas vassaste pennor bemöta honom, och för övrigt får också Post- och Inrikestidningar sin beskärda del för att de publicerat denna tendensartikel.

I civildepartementet närmar sig ärendets behandling sin fullbordan. Kungen tar som väntat var själv synnerligen aktiv del i arbetet. Civilministern Fähræus, den kanske främste påskyndaren, berättar därom i sina "Skildringar ur det offentliga livet", att majestätet "lätit uppsätta ett eget utkast till fabriks- och hantverksordning med väsentligt friare syftning än ständernas och kommerskollegii förslag". Hartmannsdorff och konungen betecknade tydligen båda ytterlighetsriktningar, medan den slutgiltiga ordningen mer skulle präglas av en viss kompromissanda.

Fabriks- och Handtwerks- Ordning,

af

Kongl. Maj:t

i Häber fastställt den 23 December 1846.

Vi OSCAR, med Guds Råde, Sweriges, Norrrikes, Götthes och Wendes Konung, göre vederligt: att Wi, efter pröfning af ej mindre de underdåniga förslag till förnyade författningar om handtwerkerierne, om gerningsmäns antagande på landet, och om landtmännens slöjdfrihet, som Rikets Ständer och särskildt Borgare-Ståndet till Oss öfverlemnad, än hward för öfrigt uti infortrade utlåtanden och ingifne framställningar i ämnet blifwit i underdånighet anfördt och hemställt, funnit godt i nåder förordna:

Art. I.

Allmänna stadganden, angående behörighet till waru- tillwerkning och willkoren derför.

§ 1.

Swar och en, i Stad eller å landet bosatt, ware, utan särskildt tillstånd, berättigad att, med biträde af sina hemmanwarande barn och lagstodda tjenstehjon eller andre hos honom mantalsfrifne eller wid jordbruk honom underlydande arbetare, åstadkomma fabriks- och handtwerks-arbeten till eget och underhafwandes behof.

§ 2.

Landtmän ware och, med bibehållande af den hittrifs dem medgifne arbets- och slöjdfrihet, utan särskild tillstånd,

Med 1846 års Fabriks- och Hantwerksordning hürde skrätiden och alla dess äldriga traditioner till historien, och en ny tid började. Hantverkaren ställdes inför nya problem, för vars lösande det fordrades kamp och sammanhållning.

Fabriks- och Hantverksordningen av 1846. Reformens innebörd.

"Nuvarande skråämbeten upphöra, då denna författning träder i verkställighet. I stället skola i varje stad, då idkare av hantverk, ävensom av bageri-, bryggeri- och slakterihanteringar, som enligt § 24 mom. 1 äro underkastade borgerliga utskylder, utgöra en hantverksförening, som samfällt eller genom fullmäktige, de idkarna bland sig utser, äga att, för befrämjandet av hantverkeriernas förkovran besörja de för dessa gemensamma angelägenheter."

Så lyder en av huvudartiklarna i "Kongl. Maj:ts Nådiga Handels samt Fabriks- och Handtverksordning" av den 22 december 1846. En månad efter beslutet, närmare bestämt den 27 januari 1847, går "Höglofl. Kongl. Commerce Collegii skrifvelse" ut över landet och det handels- och hantverksidkande borgerskapet kallas till sammanträden för att delgivas den nya ordningen. Man kan undra över vad de gamla skråämbetenas mästare hade i sina tankar på vägen till rådhuset. Skulle de resignerat lämna sammanträdena? Skulle de lämna dem i het proteststämning? Ingetdera synes ha varit fallet. De återvände till sina verkstäder och arbetet, fast beslutna att gå vidare med de möjligheter, som var förhanden. Man missuppfattade deras inställning, om man i likhet med Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning menade, att de tog det hela trankilt och att det blott var en och annan "som fastvuxen i de gamla författningarna, tror att hans ve och väl är beroende av deras upprätthållande". Eller om man som Jönköpingsbladet ansåg, att de flesta tyckte det hela var bra, om man "undantogs några gamla i skrå- och prohibitivsystemets skola grånade individer".

Kritik fanns, och den var hård men oppositionsytringarna fick anstå. Mästarens första tystnad betydde ingalunda samtycke — den betyder blott, att man är sysselsatt med det praktiska utnyttjandet av vad som bjöds. En ny organisation var bestämd av Kungl. Maj:t — säkert en överraskning för mången — och det gällde att utnyttja de möjligheter, som gavs inom ramen för denna. De nya organisationerna funnos ej bara på papperet vid stadfäst datum den 1 juli. Man tog inom föreningarna omedelbart itu med påbudna arbetsuppgifter. Den förut citerade göteborgstidningen hade rätt, när den framhöll, att de gamla mästarerna voro medvetna om att det var arbetsskickligheten och redbarheten, som i främsta hand förde till utkomst och välstånd. Men den glömde bort, att det finns en väg att tillryggalägga, innan man når fram till arbetsskickligheten, och att redbarheten fördjupas i arbetet. Det var ej minst för att visa denna väg de gamla mästararna mötte upp i den nya organisa-

tionen. I den stora reform på gott och ont, som nu genomfördes, står de gamla skråhantverkarnas handlande som ett utslag av imponerande vitalitet. De var också medvetna om att den tradition de voro bärare av innehöll moment, som ej kunde rubbas av några maktpåbud.

Innan vi gå in på vad som återstod av den gamla traditionen, arvet från skråämbetena, vad mästarerna ännu hade för möjligheter att skydda och vårda sina yrken, skola vi se vad den nya ordningen innebar beträffande det ur allmän synpunkt väsentligaste: det som betecknade ett steg mot den fulla näringsfriheten. 1846 års ordning var för övrigt i själva verket intet annat än ett uppskov eller en övergångsform till vad som skulle följa 18 år efter. Det liberalistiska kan sammanfattas i fyra huvudpunkter:

- 1) Vem som helst fick tillverka varor till avsalu med hjälp av hustru och hemmavarande barn.
- 2) Man fick framställa varor för eget bruk med hjälp av vad biträde som helst.
- 3) Bönderna fingo rätt att med biträde av hustru och hemmavarande barn, lagstadda tjänare och andra underlydande vid jordbruket producera varor till försäljning.
- 4) Hantverksverkstäder av alla slag fingo anläggas på landsbygden.

”Vem som helst fick tillverka varor till avsalu med hjälp av hustru och hemmavarande barn.” Det var en inbjudan, som ej skulle förklunga ohörd. Här frågades ej efter skicklighetsbevis, det var bara att sätta i gång. Orden äro knappt uttalade, förrän självförsörjarnas skara börjar växa upp som svampar ur marken. Den ena lilla verkstaden efter den andra anmäler sin verksamhet, och det är ej att undra på om hantverksmästarna betrakta denna konkurrens som ett svårt intrång i deras gamla rättigheter, som en fara för det kvalificerade hantverket över huvud taget. Att dessa självförsörjare ofta var av sämre bönhasstandard är ställt utom alla tvekl, och att de voro ett farligt hot mot hantverksskickligheten står klart. — Ordningens utformare hade säkert ej uteslutit konkurrensfaktorn, men sannolikt hade de ej räknat med att självförsörjarna i den utsträckning som blev fallet skulle slå sig ner innanför stadsportarna. Man synes tvärtom ha hoppats, att reformen skulle innebära, att landsbygden blev tillgodosedd med en arbetskraft mer kvalificerad än gärningsmännen. Men gesällerna var stadsfolk, och de slogo sig inte ner i byarna. Landet förblev för dem ett soligt intermezzo under en vårlig vägsluffning. Rapporter från olika städer tala om den växande hopen, med oro meddelar exempelvis Gävle, att där på en jämförelsevis kort tid

över hundra självförsörjande anmält sig. Här hade de styrande skapat en orsak till hantverksföreningarnas kommande opposition.

För att öppna — som det hette — hantverkeriverkstad och med "biträde av gesäll, lärling eller annan arbetare till avsalu åstadkomma hantverksarbeten eller med enahanda biträde utöva bageri, bryggeri- eller slakterihantering", fanns det emellertid, som tidigare antytts, fortfarande villkor stipulerade.

Därom stadgades, att denna rätt tillkommer var och en som äger svensk medborgarrätt med följande villkor:

a) att hava begått Herrans heliga nattvard, råda över sig själv och sin egendom, äga god frejd samt kunna skriva läsligt och räkna quattuor species i enkla tal;

b) att förvärva mästerskap, då fråga är om något av de hantverk, som tillhöra bleckslagare, bokbindare, gelbgjutare, (vartill hänföres klockgjutare och gördelmakare), glasmästare, guld- och silverarbetare samt juvelerare, hanskmakare, hattmakare, kakelugnsmakare (vartill dock ej må hänföras de som endast tillverka kakel), kammakare, kopparslagare, målare, sadelmakare, segelsömmare, skomakare, skräddare, smed, snickare (därunder inbegripna stolmakare), snörmakare, svarvare och blockmakare samt tunnbindare; även som att: då det är fråga om byggmästare eller murarmästaryrkes utövande i stad förete bevis om vunnen skicklighet i yrket, på sätt nedanförne stadgas, kunnande jämväl dessa yrken, ävensom å varje annat hantverk än de förut omförmälda mästerskap av den det åstundar, erhållas, då han fullgör vad därför i denna författning föreskrives; och

c) att, då fråga är om anläggande av hantverksverkstad, eller idkande av bageri-, bryggeri-, eller slakterihantering i stad, eller anläggande av hantverkeriverkstad inom en halvmil från stad, burskap i yrket i samma stad förvärva.

I denna paragraf fann hantverksmästarna de för dem positivaste bestämmelserna. Här stadgades fortfarande som ett arv från skräåmbetenas tid om fordran på mästerskap, och här fanns också bland annat ett moment, genom vilket staden ännu fick en viss om också begränsad prioritetsrätt i förhållande till landsbygden. Inom ett område av en halvmil runt staden fordrades för öppnande av verkstad burskap. Men samtidigt som de styrande gav med ena handen, tog de med den andra. Stadgandena om mästerskap hade en kraftig begränsning. Skicklighetsbevis skulle bli nödvändiga blott i vissa hantverk — de uppräknade — medan alla övriga stodo utanför denna bestämmelse. Denna uppdelning, som i

många avseenden synes mycket godtycklig, blev en andra orsak till hantverksföreningarnas kommande opposition. Dessa förordningar ge hantverksföreningarna deras huvudsakliga arbete, som kan sammanfattas i uppgiften att avge yttranden till magistraten över ansökningar angående mästerskap och burskap. Dessutom tillkom dem uppgiften att utfärda gesällbrev. Men i föreningarnas verksamhet skulle också — liksom i skråämbetenas — ingå en ekonomisk och social hjälpverksamhet. Denna sida, som längre fram skulle få stor betydelse, var dock till en början i flesta fall av synnerligen underordnad art, då hantverksföreningarnas möjligheter att skaffa pengar voro mycket små. Arbetet koncentrerades sålunda till utövandet av den begränsade kontrollen.

Granskningen av skicklighetsproven, kontrollen av den arbetskraft, som tillfördes hantverket, var redan under skråämbetenas dagar mästararnas viktigaste uppgift inom organisationen. Skillnaden var blott den, att deras makt då var så mycket oinskränktare och att kontrollen satte in på ett mycket tidigt stadium. Vem som helst kunde sålunda ej bli lärpojke utan vidare. Han skulle godkännas inte bara utav mästaren, hos vilken han skulle lära, utan också av skråets ålderman. Länge fanns också ett stadgande, att lärpojken skulle vara av *äkta* börd. Efter läråren hade pojken att utföra ett prov för att vinna behörighet som gesäll. Skråordningen påbjöd visserligen icke gesällprov, men under åren utbildades en praxis, enligt vilken dylika prov blev brukliga i de flesta yrken. Om mästarproven fanns däremot utförliga stadganden i Skråordningens sjätte artikel. Det viktigaste i denna artikel var, att provet skulle utföras i som det hette "oväldig" mästars verkstad, d. v. s. hos en annan mästare än den som mästersvennen var anställd hos. Detta för att undvika allt fusk.

I Hantverksordningen bortföll detta moment. Det stadgades intet om var provet skulle utföras, och ej heller utsades något om fortlöpande kontroll. Den som enligt nya ordningen ville vinna mästerskap, skulle först anmäla sig hos magistraten i den stad, där han hade sin hemvist, eller om han bodde på landet i den stad, han fann lägligast. Därvid skulle han "jämte det eller de bevis, som för ådagaläggandet av behörighet enligt stadgandet i § 3 litt. a kunna vara erforderliga, förete ej allenast något av honom förfärdigat arbete hörande till det hantverk han vill utöva, och vilket arbete bör vara av den beskaffenhet, att omdöme om sökandes skicklighet därpå kan grundas, utan ock intyg av tvenne oväldiga och trovärdiga män, att sökanden själv tillverkat det företedda arbetet." Mästarprovet skulle inlämnas, eller också skulle den sökande uppge var det fanns till beskådande. Hantverksföreningen hade så att inom en månad yttra

sig över ansökningen, varefter arbetet skulle bedömas av en efter norskt mönster inrättad femmannakommitté, utsedd av magistraten och stadens äldste. Av dessa "skådare" borde, stadgades det, ej mer än två vara mästare i det hantverk, varå provet skulle avläggas. Godkännes provet och stipulationer, utfärdar magistraten mästarebrevet emot en lösen av två rdr.

En annan skillnad från skråtiden var, att då var det ämbetet eller magistraten som förelade gesällen vad han skulle göra. Nu valde gesällen själv sin uppgift. Mästerstyckets art var dock nu i stort sett densamma som under skråtiden, skraddaren gjorde en frack, skomakaren ett par stövlar eller skor, kakelugnsmakaren en kakelugn etc., och liksom förr få nog de godkända mästareproven anses vittna om hög hantverksskicklighet.

Gamla handlingar berätta.

Det finns en rikedom av handlingar bevarade från denna tid, och för att belysa ovanstående skall vi här som ett exempel ur högen ge en förteckning över de handlingar, som den mästerskapsökande glasmästaregesällen Johan Gustaf Holmqvist företedde, när han sökte "vinna Mästare och Borgare rätt" i Skövde 1859. Följande handlingar inlämnade han till magistraten:

1:o Gesällbrev av den 15 februari 1853.

2:o Prästbevis den 1 november 1857 av Pastor härstädes, innehållande att sökanden är född den 10 december 1830, och förenar med goda Kristendomskunskaper, ordentligt bruk av Herrans Heliga Nattvard.

3:o Besiktningsmännens bevis den 18 juni 1858 derom att sökanden förfärdigat 2:ne Lampetter hvilka voro att som fullgott mästerstycke anse.

4:o Borgen af Kakelugnsmakare L. P. Sundvall och Snickare Johan Wallin för de sex första årens krono- och stadsutskylder.

5:o Bevis av vice läraren vid folkskolan, G. Silander, att sökanden skrifer en läslig stil, och kan försvarligt räkna de fyra första enkla talen, samt

6:o Kvittance att sökanden till Stadskassan erlagt Tjugufem Riksdaler riksmynt Burgäldsafgift.

I detta fall hade magistraten och fullmäktige intet att erinra beträffande ansökningshandlingarna, men avslag var långt ifrån ovanligt eller också att man kom med en uppmaning, att gesällen i vissa avseenden skulle komplettera sina papper. Malmö tycktes haft speciellt noggranna granskare, och i protokollen därifrån kan man läsa om ett flertal avslag i

likhet med det som träffade en gesäll från Tygelsjö, som önskade mästerskap i sadelmakeriyrket. "Men som den sadel, sökanden såsom prov av sina kunskaper i yrket, låtit förevisa, långt ifrån att ådagalägga någon skicklighet, finnes förfärdigad utan all omsorg och nära nog i alla delar förfelad, kunde fullmäktige för sin del icke medgiva bifall till ifrågasvarande ansökning", heter det i fullmäktiges uttalande.

Som senare skall framgå, var en ofta upprepad kritik mot 1846 års ordning den beträffande bristen på "skådning", d. v. s. kontrollen av mästareprovets utförande, vilken ansågs för slapp och erbjuda stora möjligheter till fusk. Skråordningen förordade stränga straff i fråga om fusk. Blev sålunda någon mästare eller gesäll ertappad med att vara mästersvennen behjälplig i arbetet, straffades mästaren med att ett år arbeta som gesäll och gesällen ett år som lärpojke. Fullmäktige var ofta misstänksamma i denna punkt, ett förhållande som bland många andra skoarbetaren Fredr. Willh. Bäckman i Nyköping fick erfara, när han 1847 sökte vinna rättighet som grovskomakare. Sökanden inlämnade som mästerprov ett par "fruntimmerskängor", vilka för det första befunnos vara prov på fin- och icke på grovskomakeri. Någon anmärkning mot provet i för sig förefanns dock icke, men Bäckman hade ej tillräckligt styrkt, att han själv hade gjort dem. Hans skicklighet i yrket var ej styrkt av i skomakerihantverket kunniga personer, utan av två handlande i staden, av vilka en stod i så nära skyldskapsförhållande till Bäckman, att hans intyg ej kunde antagas. I. ö. var Bäckmans kunnighet i skrivning och räkning ej vitsordad av vederbörlig och ojävig person, utan av studeranden F. Carlsson, som även var släkt med sökanden, vars egenhändiga underskrift av ansökningshandlingen ej heller lämnade "något fördelaktigt vitsord om dess insikt i skrivkonsten". Magistraten avgjorde dock ärendet till Bäckmans förmån, sedan utsedda synemän förklarar sig icke ha något att anmärka mot mästerprovet.

Om också mästerskapsprovet var det väsentligaste, fäste man dock även stort avseende vid frågan om läs-, skriv- och räknekunnighet. Det var ej alltid man tog så lättvindigt på frågan om ex. skrivkunnighet, som när man i Halmstad godkände smeden J. Dahlström, som vad gällde denna ädla konst blott gör följande anmärkning i sin ansökningshandling "På min förmåga att skrifva, torde nedanstående min egenhändiga numnteckning få tjena till prof". Han slapp igenom i varje fall i denna punkt. Andra hade det då betydligt besvärligare. Som exempelvis smeden Anders Utter, som på 1850-talet begärde rättighet att med "biträde av gesäll, lärling eller annan arbetare att i Nyköping få utöva smedshantverket". Det fanns ingen anmärkning att göra mot prov eller frejd, men vad beträffar

intyget om skrivkunnighet ställde sig föreningen tvivlande. Man undrade "huruvida det av lancasterläraren Lindell uthändigade ansökningen vidfogade betyg kan tillerkännas fullt vitsord, hülst då Lindell, efter vad föreningen tror, icke bör anses vara kompetent att lämna bedömanden uti de omständigheter betyget innehåller". Utter blev tvungen att skaffa fram ett nytt intyg, och sedan läraren vid trivialskolan magister O. T. Söderberg låtit veta, att sökanden ägde "nödtorftig skrivkunnighet samt inhämtat förut icke innehavd försvarlig insikt i quattour species i enkla tal", biföll magistraten hans ansökan.

Man var även noga i andra avseenden. Hantverkets heder höll man lika högt som under skråtiden, och dålig frejd föll mången sökande på. Var det emellertid fråga om en god yrkesman, kunde man ibland se mellan fingrarna, även om hans förflutna ej var helt oklanderligt. Så förhöll det sig i ett fall i Karlskrona, där en bagaregesäll sökte mästerskap och burskap. Föreningen beslöt att tillstyrka hans ansökan "i den händelse sökanden därigenom att han pliktat för fjärde resan fylleri ej gjort sig oberättigad att erhålla burskap". Magistraten hänsköt frågan till stadens äldste, vilka instämde med fabriks- och hantverksföreningen. Ansökan blev senare även av magistraten bifallen, då denna fann, att sökanden genom sina fylleriförseelser "icke gjort sig svensk medborgarrätt förlustig".

Lärlingarna och behovet av kompetensprov.

Om för mästerskaps erhållande alltså en av de väsentligaste bestämmelserna från skråtiden kvarstod, nämligen den om prov, stadgades i den nya förordningen intet om gesällprov. I 1720 års skråordning fanns visserligen ej heller gesällprov påbjudet, men avläggandet av detsamma hade dock, som på annat ställe framhållits, blivit en institution i ämbetena. Enligt fabriks- och hantverksordningen var "lärling eller annan arbetare, som uppnått 18 års ålder och vunnit nöjaktig färdighet och kunskap i något hantverk eller annan hantering samt därom företedde betyg av sakkunnig och trovärdig person, berättigad att, såvida han begått Herrans heliga nattvard och icke något var emot hans frejd att anmärka, av vederbörande fabriks- och hantverksförening i stad, där han vistades, eller om han boende på landet av vederbörande sockennämnd, förses med gesällbrev". Liksom den bristande kontrollen av mästareprov blev uteslutandet av gesällprov en av huvudangreppspunkterna mot den nya ordningen. Avsaknaden av prov gjorde, att man var så mycket strängare att följa det som fanns stadgat. Man var ytterligt noggrann och försiktig. Fanns det

sålunda exempelvis något att anmärka mot frejden, bromsade man omedelbart.

Ofta hände det emellertid då, att magistraten ändrade på besluten, som fallet exempelvis var beträffande ett par lärlingar i Söderhamn, vilka visserligen "ordentligt begagnat salighetsmedlen" men dock undergått straff för snatteri. De hade nekats gesällbrev på grund av brott mot frejdetsparagrafen. Deras brott bestod i att de snattat frukt i en trädgård, men det var annars bevisat, att de fört ett oklanderligt leverne. Det blev strid mellan magistrat och förening, vittnande om den senares nästan överdrivna stränghet. Magistraten avgjorde dock fallet till lärlingarnas favör.

Slappheten i förordningen i fråga om vinnandet av gesällskap framkallade som nämnts senare offentliga protester. Men innan dessa framfördes eller medan de pågingo, togo olika föreningar självständiga initiativ i denna fråga. Redan 1847 föregick Stockholms hantverksförening med gott exempel i denna punkt, då de själva stadgade vissa villkor för vinnande av gesällskap. Lärlingen skulle sålunda — bestämdes det — kunna bevisa, att han utan hjälp hade utfört ett styck, av beskaffenhet att det kunde godkännas som gesällprov. Det var ett direkt anknytande till skråtraditionen och kunde betraktas som ett första utslag av oppositionen gentemot ordningen. Man införde också ett belöningsvüsende, som sedan inte minst efter 1864 skulle vinna stor efterföljd och bli en sporre till att hålla hävdvunna yrkestraditioner högt. I många föreningar tagas liknande initiativ, och i Lund, som ägde en synnerligen aktiv förening — vi skola återkomma till den — förklarade föreningen i maj 1848, att mästare borde anses jävig att utfärda betyg om lärlingsskicklighet, då det gällde att få lärling förklarad till gesäll, och att därför dylikt betyg skulle verifieras av annan mästare inom samma yrke. Malmö var inne på samma linje, och fr. o. m. juli 1850 antager föreningen där inga andra lärlingar till gesäller, än de som visa fram acceptabelt skicklighetsprov och bevis på att de själva utfört detsamma. Det blev f. ö. på sina håll ej ovanligt, att lärling frivilligt framvisade gesällprov. Ett tidigt exempel härpå ha vi från Söderhamn, där den förste, som sökte gesällskap efter den nya ordningen, ynglingen Fr. Blombergsson, framvisade ett gesällprov bestående av ett i "svartkrita utfört Kristus-huvud" och i protokollet hette det "som provet ansågs fullgott och ynglingen hade prästbetyg och god frejd och var känd för hedrandeandel, blev han antagen till gesäll".

Yrkesskicklighetens upprätthållande står som numro ett för de gamla mästarerna, som synes av ovannämnda initiativ. Men ej blott yrkesskickligheten och den goda frejden höll man på. Man var även mån om att lär-

lingen skulle få goda kunskaper i räkning och skrivning, och man insåg klart, att ett behov av undervisning på detta område förelåg. Man uppmanade därför ivrigt lärlingarna att besöka de skolor, som på sina håll redan sedan gammalt fanns för dem.

Oppositionen mot den nya ordningen växer fram.

Stockholm inleder protestaktion och följs av landsortsstäderna.

När det interna arbetet kommit i gång, dröjer det ej länge, förrän oppositionsytringarna börja göra sig märkbara. De liberala skall snart konstatera, att bak dessa yttringar det ej stodo blott "några gamla i skrå- och prohibitivsystemets skola grånade individer", utan att hela hantverkskåren slöt upp. Redan i oktober månad 1847 kommer den första stöten. Som många gånger senare är det Stockholms hantverksförening, landets största, som tager initiativet. Anledningen var det redan antydda egendomliga förhållandet med en uppdelning av yrkena i en grupp med mästerskapstvång och en utan. Man frågade efter mening i denna uppdelning. Redan Hartmannsdorff hade tidigare varit inne på frågan. Man påvisade hur många bland de uteslutna yrkena, ex. tenngjutarnas, körsnärernas och garvarnas, som fordrade minst lika mycket skicklighet som något annat, och man påyrkade, att alla yrken skulle stå under samma fordringar, det skulle m. a. o. vara obligatoriska mästerskap inom varje yrke. Det var många även utanför hantverkarnas led, som undrade över denna uppdelning, och vid riksdagen 1850—51 uppmanades utformaren av ordningen, civilministern Fähræus, att redogöra för densamma. Han framhöll, att det hela ingalunda var någon godtycklig lek, utan att uppdelningen hade skett efter noggrant övervägande. Han särskilde bland mästerskapsfria yrken två huvudgrupper. Den ena innehöll sådana yrken, som huvudsakligast övergått till egenskapen av manufaktur eller fabriker, och den andra omfattade visserligen verkliga hantverk men sådana som voro i utdöende och som nu sammanlagt ej gick upp till mer än c:a 100 i hela riket.

Den av stockholmsföreningen inledda protestaktionen följdes snart av liknande från landsorten. Samtidigt som man arbetar med föreningarnas rutinarbete och övar skarp kontroll, spar man intet för att få till stånd en ändring i 1846 års ordning. Lunds livaktiga förening skulle närmast höja rösten, och i Härnösand, Sundsvall, Falun, Säter och Hedemora sattes ungefär samtidigt en aktion i gång. Intressantast är Lundaaktionen

Som framgått av inledningen vänder man sig mot de tidigare relate-
rade stadgarna om mästerskap.

Föreningen anser en skärpning av paragrafen nödvändig, då det — som redan påtalats — visat sig, att det förekommit förfuskade intyg, beträffande styckets äkta ursprung. Man yrkade på att liksom under skrätiden provet under kontroll skulle avläggas på verkstad.

Vad man emellertid kraftigast vänder sig mot är rättigheten "att redan vid 21 års ålder få med egna händer försörja sig", vilket man anser medföra "allmänna vådor". Denna rätt befordrar, anser man, huvudsakligast "alltför tidiga giftermål och alstrar i följd härav stigande pauperism, vilken särdeles för städerna även därförutan var hotande" och för det andra berövar den verkstäderna erforderlig arbetskraft. Man hävdar att denna rättighet bör tillkomma en man först vid 25 år, men man anser 30 år vara ännu lämpligare.

De andra föreningarna gå fram på ungefär samma linje. Framför allt är man enig om kontrollbestämmelsernas ineffektivitet.

Denna första kritikväg, som kastades mot de nya förordningarna, upplöstes i intet. Kommerskollegium erkände dock, att den framförda kritiken mot mästerskapsbundna och icke mästerskapsbundna hantverk var befogad, då uppdelningen även synes dem godtycklig.

Men hantverkarna förlora ej modet. Det råder aktivitet i leden, och nästa förening, som skall framträda, är Västerås — samtidigt som f. ö. Växjö och Västervik hade haft för avsikt att komma med egna aktioner. Västerås hantverksförenings fullmäktige sände under början av 1850 ut en skrivelse till samtliga broderföreningar i landet, i vilken man inbjöd dem att genom ett eller flera ombud låta sig representeras vid ett möte i huvudstaden den 23 maj samma år, för att där diskutera en av inbjudarna uppsatt petition. 48 städers hantverksföreningar sände representanter, och ehuru Stockholmsföreningen ej var representerad på mötet, lät den genom sina fullmäktige delge, att den helt anslöt sig till den petition, som blev resultatet av förhandlingarna. Västeråsföreningen valde en ny och som man hoppades mer effektiv väg för ärendets framförande. Man lämnade det nämligen motionsvägen genom sin riksdagsrepresentant. Denna gång liksom tidigare var det ej minst mot självförsörjningsrätten protesten riktades. Lundaföreningen talade om stigande "pauperism" i städerna orsakad ej minst av självförsörjarnas växande skara. Även i den nya petitionen framstår en oro bland hantverkarna på grund av den nya konkurrensgrupp, som hastigt växte upp. Att självförsörjarna var en faktor att räkna med framgår av det förhållandet, att det redan 1851 fanns 3049 dyliska mot 7026 mästare — och dessutom bedrevo då 628 kvinnor verkstadsrörelse. Från skilda håll rapporteras om den hotande faran, och gamla hantverkare tala om "Jerusalems förstöring". I den nya petitionen

Så här tänkte sig konstnären C. A. Dalström situationen *„När alle får göra hvad de vilje“* och en poet skaldade 1846:

Skomakarn vid sin läst
 Der förr han trüdes allrabäst
 Han syr nu rock och väst.
 Och Skräddarn, han blir handelsman,
 Mjöl'narn, Sotarn byta med varann,
 Apthekarn håller spisqvarter
 Och Smeden gör Klavér.

hävde man, att tillstånd att i stad utöva hantverk som försörjningsmedel borde för framtiden endast medges den, som till följd av sjuklighet, ålderdomssvaghet eller verkliga olyckshändelser saknade laga utvägar till försörjning samt kvinnor och avsigkomna hantverksmästare. Man hävdade även — liksom Stockholms hantverksförening i sin skrivelse 1847 — att var och en, som ville hålla verkstad för åstadkommande av hantverksarbeten, dessförinnan skulle förvärva mästerskap. Det var åter den förutnämnda olyckliga uppdelningen av hantverken i sådana, som var fria, och sådana med mästerskapstvång, som frammanat denna diskussion. Den riksdagsman, som framför allt gick i elden i frågan, var borgmästaren i Köping, P. E. Bosacus. Även Hartmannsdorff gick i elden för det nya förslaget och visade åter på Preussen, där förändringar i reaktionär anda blivit företagna. Diskussionen blev livlig, men om också det framlagda

Den sällskapliga samvaron stod också på programmet under skråtiden och här se vi dansen trådas i murarämbetet i Stockholm. (Orig. i Nordiska Museets arkiv.)

förslaget i flera avseenden vann ett visst beaktande, strandade dock det hela — denna gång främst på adelns och böndernas motstånd.

Hantverkarna synas för mindre kunnat haft anledning att tappa lusten till ny aktion, men brinnande i sin övertygelse om det berättigade i kritiken av 1846 samlar man sig till en ny framstöt, till den största. Man hade tyckt sig förmärka, att monarkens liberala sympatier alltmer börjat svalna och att även statsrådet genomgått en förändring i mer konservativ riktning. Läget för en ny aktion kunde därför ur partipolitisk synpunkt synas motiverat. Tidigare hade man på högre ort menat, att kritiken satt in för tidigt, att man inte haft tillräcklig erfarenhet av den nya ordningen. Också den svagheten kunde nu efter fem år anses eliminerad. Vidare hade dock deras tidigare aktion, som antytts, ej utan vidare kastats i papperskorgen utan tvärtom i vissa avseenden påkallat intresse i riksdagen. F. ö. kunde man nu med ytterligare skärpa påvisa, hur förhållandena i Preussen — Hartmannsdorffs gamla käpphäst — i många avseenden gått tillbaka till ett tillstånd närmare det gamla skråväsendet.

Stockholms enskilda hantverksförenings aktion. Motaktioner sätta in.

Denna gång utgick icke aktionen från någon officiell hantverksförening utan från den i huvudstaden 1852 bildade "Stockholms enskilda

hantverksförening". Denna var en förening, vars huvudändamål enligt stadgarna var att "åvägbringa en närmare bekantskap burskapsägande hantverksidkare emellan samt att, genom deras förenade bemödanden, i ämnen av allmänt intresse söka att kraftigt verka vad till hantverkeriernas bästa länder". Föreningen ville alltså återupptaga de gamla skräämbetenas sällskapliga samvaro, den blev ett slags gille för huvudstadens hantverkare. Detta var ju en sida, som ej var tillgodosedd i de officiella föreningarna. Föreningens enskilda karaktär gav givetvis friare form åt diskussionerna, och utan tvekan var protestandan — i varje fall till en början — dominerande över festandan. Den kallades t. o. m. av någon för "protestföreningen mot 1846 års ordning" och det är också genom sin stort igångsatta aktion mot fabriks- och hantverksordningen, som föreningen skrivit sin historia. Det kan synas som en svaghet, att en enskild förening började aktionen, men väl igångsatt blev den en alla föreningars angelägenhet, och vad beträffar Stockholms officiella förening, så anslöt den sig genom sina fullmäktige helt till förslaget.

Aktionen fick, liksom den tidigare, riksomfattande karaktär, och avsikten var, att den skulle bli en opinionsyttring, i vilken myndigheterna skulle känna, att alla landets hantverkare med intensitet slöto upp. För att aktionen skulle få så stor slagkraft som möjligt, nöjde man sig därför denna gång inte med att föreningarna ute i landet kollektivt anslöto sig till aktionen, man sände runt namnlistor, på vilka till slut ej mindre än c:a 4.000 mästare och gesäller hade antecknat sig. För att visa, att protesten ej var ur mästarnas synpunkt egoistisk utan att man också arbetade för gesällernas, var man mån om att få dem bakom aktionen också. Några städer ansågo sig av olika anledningar ej kunna skriva under, så var fallet med Norrköping, Gävle, Karlskrona och Falun.

Stockholms enskilda hantverksförenings "oblyga tilltag" väcker omedelbart livligt uppscende och den liberala pressen går med kraft in för att motverka den. De anse den oroväckande ur många synpunkter och mena, att den kan få en för liberalismen menlig inverkan vid de stundande riksdagsmannavaalen. Motaktionerna och agitationen satte framför allt in bland andra hantverkare och bland gesällerna, hantverkeriarbetarna.

Hantverkarnas allmänna syn på 1846 års Fabriks- och hantverksordning framgår av inledningen, i vilken det bl. a. heter: "Granskar man förflutna tiders näringslagstiftning och dit hänförliga urkunder, så finner man, att de försök, som till införande här i landet av en allmännare eller mer ovillkorlig näringsfrihet blivit tillförne en och annan gång gjorda, merendels endast för att tillfredsställa ett för tillfället rådande reformbegär, måst övergivias, sedan man efter någon tid väl hunnit inse, att

Oskar I

dylika försök, liksom nu är händelsen, varit på väg att ruinera städerna och deras borgarskap, naturligtvis till mycken skada för hela landet, vars välstånd till stor del berott och alltid kommer att bero av städernas verk-samma tillvaro. Enahanda har ock förhållandet varit i andra civiliserade länder."

Här skall i korthet återges några av huvudpunkterna. Man hävdade med bestämdhet städernas monopolrätt vad gäller hantverket men mot-satte sig dock icke allmogens rätt till gärningsmän. Genomgående visar sig också ett drag att vilja stärka hantverksföreningarnas ställning, och som ett utslag härav får man se förslaget att inskränka femmannanäm-nens makt och överflytta mästerprovsbedömandet på hantverksföreningen. Liksom föregående aktioner trycker denna starkt på mästerskapstvängt och delger en förteckning på icke mindre än 58 hantverk, som de anse böra vara underkastade detta. Bland dessa 58 finna vi t. o. m. en del, som

tidigare ej varit bundna av skråtvånget. Propagandan bedrevs ej blott i tidningen utan också ute på arbetsplatserna, vilket framgår av ett yttrande från hantverksföreningens i Stockholm fullmäktige, som uppger att två med Aftonbladet lierade personer "icke lämnat något tillfälle obegagnat att hos hantverksarbetarna inpräglade en oriktig övertygelse om petitionens innehåll och åstadkomma ett beklagensvärt misstroende till sina mästare". Man talar om brottsliga tilltag och beskriver hur nämnda herrar "inträngt i mästarernas verkstäder och med vilseledande insinuationer omhuldat där anställda, för honom alldeles främmande arbetare, med vilka han även hållit sammanträden och därvid, i egenskap av ledare och talare, så förstått att begagna sig av de församlade arbetarnas godtrogenhet, att de, icke anande någon list och falskhet hos den objudne beskyddaren, låtit sig nöja med hans uttalade ogillande av petitionen, samt på hans inrådan även utsett kommitterade att övervara uppläsningen av, och sedan antaga, en s. k. motpetition, vars författande agitationens egentlige upphovsman åtagit sig". Som Henry Lindström påpekar, får man emellertid knappast se arbetarnas ställningstagande som blott och bart ett resultat av agitationen och deras egen godtrogenhet. I själva verket ligger det väl närmast till hands, att deras ställning måste vara den motsatta mästarernas, nota bene det ej var gesäller, som hade för avsikt att bli mästare.

Det är ej att förvånas över att hantverkarnas petition väckte en motaktion. Vad dessa frambar var ju varken något mer eller mindre än ett generalprogram för en total revision av 1846 års beslut, en hantverkets nya programförklaring. Vidare yrkade man på obligatoriska gesällprov och i samband därmed på indragandet av sockennämndernas rätt att utfärda gesällbrev. Självförsörjningsrätten angreps givetvis åter. Vidare vill man reglera förhållandet mellan mästaren och hans anställda, gesällerna och lärlingarna. Som tidigare nämnts var man mån om att få stöd av gesällerna i aktionen, och för att få dessa att känna sin samhörighet med mästarerna föreslår man dem representationsrätt i fullmäktige.

Man hade tagit till kraftigt, och motståndet blev därefter i de liberala tidningarna. Aftonbladets aktion bar frukt, och Stockholms Arbetareförening tar initiativet till sammanträden mellan gesäller av samma yrke, och resultatet av dessa blir den förut antydda motpetitionen. Som svar på denna och som ett försvar av petitionen utgår från Stockholms hantverksförening en skrift "Upplysningar och beriktiganden i hantverksfrågan", som speciellt vänder sig till gesällerna för att få dem att förstå det berättigade i aktionen.

Petitionen förelägges riksdagen i form av en motion. Det skulle vara av intresse att följa ärendets behandling i de olika ständerna, men utrym-

met medger icke detta. Motionen mötes ej av den förståelse man hoppats på. Tydligen anser man, att motionärerna kunde varit mer måttfulla, och resultatet blir, att hantverkarnas största aktion blir deras största nederlag. Även på andra håll — i kommerskollegium och statsrådet faller frågan.

Resultatet blev så negativt som tänkas kan; kvar stod ej ens några sådana ljusglimtar, som fanns kvar i det föregående nederlaget. Hos motståndarna väckes däremot förhoppningar. Man anar, att den stora händelsen står för dörren. 1859 fullbordas hantverkarnas nederlag, då de tre hantverksrepresentanterna Hesselgren, Lund och Spångberg utestängas vid riksdagsmannavalet.

Några mindre aktioner följa ännu från hantverkarnas sida. Stockholms fullmäktige begära skärpning av bestämmelserna rörande tillverkningen vid fängelserna och allmänna arbetsinrättningarna, och från Karlskrona begär man en begränsning av flottans hantverkares rätt till arbeten åt allmänheten. Allt blir dock utan resultat.

Det är dystra år, men trots nederlag tveka aldrig hantverkarna att göra sin plikt och tänka på yrkets förkovran. Men värre tider stunda. Man går med stora steg mot 1864.

1864 och näringsfrihetsförordningen

De frivilliga föreningarna.

Utvecklingen fram till 1864 löper en lugn bana utan större sensationer. Industrialismen är, som närmare skall påvisas i sista kapitlet, kraften som många gånger kommer paragrafstriderna att synas som spegelfäkteri. Hantverkarna taga nu — efter de svidande nederlagen — ej längre några initiativ. De ha resignerat och glädja sig åt var dag som går utan att det hela blir värre. Stillastående karaktäriserar för övrigt båda partier ända fram till 1862 års riksdag, då civilministern, H. G. Lagerstråle, tager upp näringsfrihetsfrågan till behandling. Vad som närmast frammanade hans aktivitet i denna punkt var antagandet av de nya kommunallagarna, genom vilka inga stadsbor längre genom burskap eller på annat sätt kom att intaga någon privilegierad ställning, alla fingo sålunda samma rättigheter. Bättre förberedelse kunde inte den nya reformen på näringsfrihetens område få.

Vi erinra oss hur det väsentligaste önskemålet från hantverkarnas sida hade varit mästerskapstvångets utvidgande till att gälla över huvud taget alla yrken. Då näringsfrihetsfrågan nu åter föres fram i stridslinien har någon förändring härvidlag ej inträtt. Det förefinnes emellertid en

skillnad: hantverkarna ha förlorat sin kamplust. Mästerskapstvånget står i brännpunkten för intresset, men det är liberalerna som sitter inne med det guldkantade trumfkortet och mot de näringskonservativas totala tvång yrka de på absolut frihet från mästerskap. Liberalerna ansågo sig kunna påvisa åtskilligt, som talade för ett övergivande av mästerskapstvånget. Bland annat synes man ganska allmänt — så även Lagerstråle — menat att de under senare åren inrättade tekniska aftonskolorna gjorde mästerskapsavläggandet onödigt. Mot ett sådant påstående, som dock enligt många torde haft fog för sig, stodo hantverkarna. Utan att underskatta skolornas betydelse var det i varje fall de gamla mästarnas uppfattning att ingen teknisk läroanstalt någonsin kunde ersätta skolläringen hos mästaren. Fullgod i sitt yrke kunde endast den bli som gått erfarenhetens långa och mödosamma skolgång. De liberala hade emellertid också annat att köra fram med. En mycket viktig faktor för framkallande av ökad arbetsskicklighet var — menade man — den fria konkurrensen och man ansåg sig kunna påvisa, att konstskickligheten ingalunda stoppat upp i de fria hantverken utan tvärtom gått lika raskt fram i dessa som i de bundna. — Den fria konkurrensen skulle för övrigt inte bara tvinga till förkovran, billigare priser skulle följa i dess spår.

Kapitalets roll i skeendet avtecknar sig också klart i diskussionen och centralgestalten, civilminister Lagerstråle, var enligt Henry Lindström klart medveten om att mästareprovets avskaffande skulle arbeta kapitalismen i händerna, men han såg häri inte någon olägenhet utan anförde tvärtom som en brist hos den rådande ordningen, att den hindrade bedrivningen av vissa yrken i större skala, såvida inte arbetsskicklighet och förlagskapital voro förenade på samma hand. Kapitalet skulle medföra en rationalisering av driften och detta skulle i sin tur medföra prissänkning. Den livligare utveckling som redan nu kännetecknade många av näringslivets grenar ansågs bero på den relativa frihet som följt efter 1846, och som berett vägen för kapitalet. — Att en del mindre bemedlade hantverkare skulle bli lidande insåg man även på liberalt håll, men dock menade man att friheten i längden skulle bli till fördel för många av dessa om de ställde sin arbetskraft i kapitalets tjänst i stället för att söka konkurrera med de större idkarna.

För att avläsa stämningen inför det viktiga avgörandet infordrades yttranden från hantverksföreningarna i landet. Av 45 föreningar som yttrade sig i frågan om förslaget om mästareprov avstyrkte 33. Orsaken till majoritetens mening behöver här ej rekapituleras — den var densamma som förut. Att en del föreningar tillstyrkte förslaget är ju an-

märkningsvärt. Men — i varje fall vad gällde stockholmsföreningen — var det fråga om en handling i resignationens tecken, deras avstyrkande var intet moraliskt godkännande då föreningen inte kunde finna "avläggandet av prov på erforderlig skicklighet . . . vara för mycket begärt". "Tydligt hade någon nyligen timad händelse bragt fullmäktige i misshumör, och medveten om sin oförmåga att avvärja dylika nederlag i framtiden beslöto de att ge tappt så gott först som sist" (Lindström). Vad som "bragt fullmäktige på misshumör" var Överståthållareämbetets nonchalerande av yttranden i fråga om burskap.

Sist när det stora avgörandet var på programmet präglades skeendet av dramatisk kraft. Nu flöt det hela fram utan att ställa till någon sensation eller häftig opposition. Hantverkarna stodo utan stöd i slutskedet. Borgarståndet ställde sig helt på reformvännernas sida. Hantverkarnas ställning betraktade man enbart som ett utslag av förstockad konservatism.

Inom loppet av två decennier sammankallas hantverkarna ännu en gång för att ställas inför de mest djupgående beslut, för att enligt mångas äsikt mottaga ett dråpslag. Med 1864 års näringsfrihetsförordning utplånades deras sista privilegier. Hädanefter fordrades ej mer skicklighetsbevis för att få sätta i gång med vilket hantverk som helst. Konkurrensen var fullkomligt fri! — Men det var dock mindre den nya tiden i form av storindustrier man fruktade, det var i stället bönhasarnas modernare ätteläggar, allsköns fuskare med de s. k. självförsörjarna i spetsen, som man såg växa upp till ett nivellerande hantverksproletariat av stora mått. Man såg i de nya hantverkarna — som satte i gång utan skicklighetsbevis — en faktor som hotade undergräva den fasta position, som just skicklighet och kvalitet hade fört det gamla hantverket till. Hantverkarna av den gamla skolan hade en känsla av att marken rycktes undan fötterna. Att många kände sig villrådiga är ej att förvåna sig över, någon organisation var ju ej längre påbjuden och man frågade efter sin plats i samhällsmaskineriet. Nu var allt överlämnat åt det enskilda initiativet. Hantverksföreningarnas medlemmar känna ansvaret och de skall snart på sina håll började visa att de förmådde något också utan värande lagbestämda ordningar. — Man får dock ej förvåna sig över att det på många platser efter 1864 inträdde en ibland ganska lång dödperiod. De gamla föreningarnas huvudsakliga uppgift hade ju varit att avge yttranden angående mästerprov och burskap och nu kvarstod ej längre denna. Åren närmast 1864 var även ur arbetssynpunkt en dyster tid. — Men somliga föreningar fortsatte omedelbart sin verksamhet på frivillighetens grund

— föreningar fick dock bildas — och med de bättre tider som inträder på 1870-talet återuppväcks andra föreningar.

Arbetet inom de frivilliga föreningarna.

Vad hade då dessa nya sammanslutningar att upptaga på sina program? Till en början var en huvuduppgift förvaltandet av de kassor, som övertagits från den gamla föreningen, en uppgift som s. a. skulle bli av stor betydelse. Sedan 1846 hade emellertid föreningarna knappast hunnit samla några större summor på kistbotten och kassornas begränsning omvittnas från många håll. Det finns ett talande exempel från Karlshamns hantverksförening. När denna 1889 valde ny kassör, fanns den avgående hela bokföring prydligt uppsatt på tvenne visitkort! Dock togos många ekonomiska initiativ och diskussionerna rörde sig allmänt om pensions- och understödsfonder, låne- och begravningskassor. Som ett mer originellt utslag av en hantverksförenings verksamhet på detta område får man väl betrakta startandet av ett pantlänkontor i Karlshamn, något som ur föreningens synpunkt betraktades som ett ideellt företag — man skulle utdela avkastningen till behövande. Stadens fäder delade dock ej denna uppfattning. Pantlänkontoret får väl betraktas som ett tecken på den villrådighet som karakteriserade denna begynnelsens tid. Många av de nya föreningarna ha ej några som helst klara programlinjer, och osäkerheten kan symboliseras av Halmstadsföreningen, som under loppet av tio år roar sig med att byta namn lika många gånger.

I en del föreningar är man emellertid från början fast i sin kurs. Det råder ingen tvekan om denna när man exempelvis i protokollet för Linsköpingsföreningens sammanträde den 1 april 1865 läser: "Beslöts att hos boktryckaren F. Wallin låta trycka 200 stycken Gesällbrev, efter ett nytt formulär, varom överenskoms . . ." eller när man senare i samma protokoll delgives namnet på några "arbetare" som antagits för gesällbrevs erhållande. — Även landets största förening, den i huvudstaden, satte föredömligt i gång med sin verksamhet. Denna förenings stadgar kan för övrigt gälla som typ för de övriga föreningarna. Föreningens ändamål var att som det heter "utgöra ett nyttigt samband" mellan hantverksidkarna. Vidare skulle man utfärda bevis för visad kompetens, gesällbrev. Hjälpverksamhet stod givetvis också på programmet och man skulle framför allt stödja "gamla avsigkomna idkare samt deras fattiga änkor och barn". Allt värnandet av arbetsskickligheten även i de nya föreningarna skulle bli något primärt stod från början klart! "Gud frejd" var inte enbart tillräcklig för att kunna presteras ett gott arbete!

Det gällde att få fram dugliga yrkesmän, det gällde att se till att nyrekryteringen blev av samma goda standard som förr och att lärlingsväsendet fick en tillfredsställande lösning, så att utbildningen blev den bästa tänkbara. Redan innan man på industriidkarmötena tager upp denna fråga är man på många håll i de olika föreningarna inne på samma väg.

Föreningarnas klarsynthet att redan från första stund fortsätta med utdelandet av gesällbrev grundlägger i själva verket en institution, som blir en påtagbar garanti för hantverkets kvalitet. Kompetensbevis var ej lagstadgat, men det var naturligt att en arbetare med sådant hade större chanser än en annan. Huvudfrågan är hur man skall få lärlingarna att stanna tillräckligt länge för att de ska kunna hinna lära ut. Vad man därför från början vill ha till stånd är ordentliga kontrakt. Att mästarna vinnlägga sig om att delge lärlingarna de bästa insikter i yrket står klart, men även på det teoretiska planet är man noga med att lärlingarna ta del av de möjligheter som bjudas. Somliga föreningar ha sedan gammalt haft afton- och söndagsskolor med teoretisk utbildning, deras antal ökar nu, de utvecklas och övergå s. a. s. i de Tekniska skolor vars betydelse ej nog kan skattas. Om förhållandet mellan lärling och skola stadgades för övrigt i hantverksföreningarnas ordningar, där helt enkelt mästare ålades att se till att hans lärling ej försummade undervisningen. Att undervisning var nödvändig kan man förstå då ju de flesta lärpojkar kommo från landsbygden med en ofta mycket obetydlig skolundervisning bakom sig. För övrigt var det inte ovanligt att mästaren själv satte sig på skolbänken, när hans ambition sträckte sig över tillfredsställelsen att kunna skriva sitt eget namn. — Givet är att de uppväxande industrierna med sina inkomstmöjligheter hade stor dragningskraft på lärpojken, som tyckte åren hos mästaren blev både långa och fattiga. Utsikten att så fort som möjligt stå på egna ben har alltid lockat, men förr liksom nu har detta visserligen givit existensbröd omedelbart men föga av utvecklingsmöjligheter. För att stimulera lärpojkarne till fortsatt arbete provade man därför olika belönings- och uppmuntringssystem. Nu börjar belöningsmedaljernas stora tid. Med huvudstadsföreningen som mönster låter den ena föreningen efter den andra prägla sina medaljer. Det blir högtidliga ögonblick när den utlärde får mottaga sitt betyg och, om han utmärkt sig speciellt, sin belöningsmedalj. Föreningarna börja också vinnlägga sig om att skapa högtid kring denna ceremoni och föreningsordföranden får tillfälle att ge gesällerna ett ord på vägen. På sina håll skall man för övrigt i ceremonielet märka en anknytning till skråtiden. Vid dessa medalj- eller jetongutdelningar samlades man mangrant och som i gamla dagar slutade festen med bal.

Sällskaplig samvaro.

Över huvud taget tycks föreningslivet i de nya sammanslutningarna få en mer sällskaplig prägel. Den glada umgängesformen blir inte bara självändamål, den svetsar idkarna och deras familjer samman och hantverksföreningens årsbal blir den stora händelsen i staden, tills man börjar med sina mässor och friluftsfester. Inom hantverksföreningarna bildas klubbar speciellt med tanke på sällskaplig samvaro men också med ett ekonomiskt program, inte minst blir kvinnoklubbarna verksamma element i framskapande av bättre ekonomi för föreningarna. En av dessa kvinnoklubbars huvuduppgifter var tydligen länge att skaffa föreningarna deras "fälttecken". Överallt satt man flitigt sömmande bokstäver och symboler. "Mången styng har tagits på fanan, och med dem är mången välönskan sydd för all framtid. Fanan är föreningens banér, då strid är på färdestigen i arbete och möda" heter det i invigningstalet på en förening.

En av de många drömmar, som voro gemensamma för de flesta hantverksföreningar var den om "ett eget hem", som det lätt sentimentalt heter på sina håll. Men för att kunna realisera tanken på egna lokaler fordrades givetvis pengar och åter pengar. Märkvärdigt nog lyckas dock många föreningar på relativt kort tid förverkliga drömmen. Att "lyckade fester" därvid i högsta grad bidragit till kassans stärkande kan man vara övertygad om. I sin iver att skaffa pengar blev snart hantverksföreningen i en stad dennas verkliga fröjdapp. Var de vanliga sammankomsterna hantverkarna emellan glada tillställningar där efter förhandlingarna man övergick till "sexor och bålar" och där man deklamerade "Runeberg och andra skalder", så blev snart hantverkarnas friluftsfester något som blev hela stadens angelägenhet. T. o. m. studenterna i Uppsala fingo — det var ju förstas på sommaren — träda ner från sin sekelmurade piedestal och lämna plats för hantverksföreningen, som med bagarmästaren, den kände Feilh i spetsen drog ut till Eklundshovs stämmingsmättade och gluntbesjungna miljö. Det var fester som fick mer än ett omnämnande i "Uppsalaposten". Och pengar flöto in till alla de behov som fanns.

Ett i högsta grad märkligt initiativ är det som togs när även småföreningarna börja med sina hantverksexpositioner. Man räknade redan på det teoretiska planet rätt, när man förmodade att ordnandet av utställningar och deltagandet i Jylika på andra håll var ett säkert medel för att få ett tillfälle att visa vad man verkligen kunde förmå. Dessa utställningar eller mässor, som var deras vanliga namn, blev ett ständigt återkommande inslag i sekelslutets stora festprogram. Den nationella roman-tiken blev den jordmån, ur vilken alla utställningars medeltida hus, stads-

portar och torg vuxo fram. Det var utstyrelse och grannlåt. Gesällerna drogo fram i karnevalsåtgång och skarpskyttarnas stolta blåsar gav musikalisk färg åt det hela. Det var fest och glam, men bak någon veckad "medeltidsfasad" satt föreningens kassör och konstaterade mysande, att guld flöt in och i andanom såg han det präktiga stenhuset, "det egna hemmet" växa fram ur småstadsidyllen. Det ekonomiska var ej heller här något oväsentligt vid sidan av själva propagandan för hantverksprodukterna.

De frivilliga hantverksföreningarnas yttre liv gestaltade sig emellertid inte bara i dessa fester. Att även myndigheterna voro på det klara med att föreningarna voro faktorer att räkna med och ej blott några relikter från gången tid, därom råder inga tvivel. Föreningarna tillfrågats ofta i kommunala ärenden och på sina håll fungera de nästan som ett slags beredningsutskott. I allmänhet var det rent praktiska spörsmål, som ventilerades. Vattenverks- och elektricitetsfrågor voro aktuella vid sekelslutet, för att inte tala om järnvägsanläggningar. En fråga som ofta varit på tapeten var den om marknadslivets vara eller inte vara. I dessa diskussioner står ett stycke kulturhistoria skriven.

Ibland fanns emellertid också estetiska frågor på programmet, såsom exempelvis i Laholm, där man i flera år diskuterade stadens förskönande med en brunn på torget.

Även från myndigheter utanför städerna begärde man understundom yttranden i olika frågor, det var då framför allt sådana som berörde näringslivet, tullfrågor etc.

Något som avslutningsvis i detta kapitel också bör påpekas är det stora intresse som hantverksföreningarna på många håll visat för den kulturminnesvårdande gärningen. När hembygds- och fornminnesföreningarna börja sin verksamhet förknippas ofta hantverksföreningarnas namn därmed. Så var det exempelvis fallet i Skövde, där hantverksföreningen lade grunden till det nuvarande museets samlingar och där för övrigt en medlem av föreningen, fabrikören I. O. Fridell, inte bara har varit föreningens utan också stadens historieskrivare. På andra håll har intresset tagit sig andra uttryck och ett värdefullt initiativ är det som Uppsalaföreningen tagit till en inventering av hantverksprodukter inom stadsområdet.

Samlingstanken: industriidkarmötet. Centralstyrelsen.

Vägen fram till Sveriges Hantverksorganisation.

Mellanperioden 1846—1864 karaktäriseras av en skriftlig gemenskap mellan landets olika hantverksföreningar, petitioner sändas land och rike

kring för yttrande. Den nya tid som börjar med näringsfrihetsförordningen 1864 kommer att under sina första decennier kännetecknas av de stora industriidkarmötena. Syftet är i båda fallen detsamma: att samla hantverkarna till en enhetlig opinion. Sedan resignationens bleka mask förbytts i en livskraftigare färg börjar åter en optimistisk stämning att sprida sig. Det dög inte att sitta med armarna i kors eller att blott syssla med de lokala problemen i sin stad. Det fanns stora gemensamma uppgifter. Hantverkarna accepterade ingalunda det officiella talet om att den fria konkurrensen tillsammans med undervisningen i de tekniska skolorna skulle vara tillräcklig ersättning för avgivandet av skicklighetsbevis. Man konstaterade tvärtom lugnt och öppet provens nödvändighet såsom exempelvis i linköpingshantverkarnas yttrande i tullfrågan, där det bl. a. hette: "Vad hantverkerierna beträffar, torde med säkerhet kunna antagas, att under den första femårsperioden (1860—64), då ännu hantverksordningen av 1846 var gällande och arbetsprov erfordrades för utövande av yrke, kunde man i allmänhet påräkna större yrkesskicklighet hos arbetare . . ."

Samverkan börjar med korrespondens mellan föreningarna. Det första "värtecknet" kommer som sig bör från Uppsala hantverksförening. Det blev emellertid hantverkarna i Örebro, som först satte i gång med en större aktion. I en cirkulärskrivelse uttalade man därifrån en önskan om stöd och anslutning till en petition, som skulle tillställas riksdagen 1871. Man ville ha till stånd en förändring i 1864 års alltför fria "näringsförfattning". Här möta vi ämnet, som blev huvudfrågan på det första allmänna industriidkarmötet i vårt land, som alltså hölls i Örebro. Det var år 1870.

Ett möte med liknande karaktär hade dock redan 1866 på initiativ av Stockholms hantverksförening hållits i huvudstaden. Till detta hade emellertid även hantverkare från de övriga nordiska länderna inbjudits. Ändock måste nog detta möte betraktas som embryot till de kommande nationella sammankomsterna. Deras program avspeglar sig nämligen helt i stockholmsföreningens inbjudan, ur vilken följande må anföras:

"I vårt land liksom i andra civiliserade länder börjar man alltmer skänka arbetaren den aktning honom med rätta tillkommer. Detta är en av civilisationens frukter. Men i samma mån som bildningen stigit och arbetet är erkänt, har också allt större anspråk ställts om yrkesidkarens kunskaper, arbetsskicklighet och duglighet. Utom svårigheten att tillfredsställa dessa anspråk och höja vår industri till tävlan med utlandet har yrkesidkaren och arbetaren med en förändrad näringslagstiftning, som medfört en nästan obegränsad frihet, inträtt i en mängd nya, ännu ej

ordnade förhållanden, till vilka bland annat hör att alla de band, som förut sammanhöllo de särskilda yrkena, åtminstone inom varje stad för sig, blivit upplösta. Man skulle dock ganska mycket misstaga sig på denna frihets natur och rätta beskaffenhet, därest man ansåge, att yrkesidkarna, lika väl som alla andra utövare av stads- och lantmannanärningar, icke behövde varandras medverkan; att en förening av deras egna krafter i trängre eller vidare kretsar för gemensamma strävanden, allmänna behovs avhjälpande, höjande av arbetsskicklighet, bildning och konstsmak, ett ändamålsenligt ordnande av förhållandet mellan arbetsgivare."

I det nu citerade ligger i själva verket linjerna för föreningarnas verksamhet uppdragna för lång tid framåt och vi skola däri inte bara känna igen idustriidkarmötenas program utan också skönja den hägrande centralorganisationen.

De första idustriidkarmötena uppbäras samtliga av en samhörighetskänsla, som bådar gott, men man har dock svårt att få beslut till stånd och har man fattat ett dylikt har det alltid en stark benägenhet att bli kvar på papperet. Därför betraktar mången handlingskraftig hantverkare det hela med rätt stor skepsis. Veteranen, den gamle skomakaremästaren S. A. Hägg från Uppsala, var en av dem som vågade komma med kritik och efterlysa handling. Kanske var det hans uppfordran, som 1873 satte fart på händelserna. Detta år tog man nämligen på allvar itu med att upprätta förslag till ett allmänt reglemente för samtliga fabriks- och hantverksföreningar i landet: ett förslag som för övrigt skulle godkännas redan vid följande årsmöte i Göteborg 1874. Parentetiskt kan nämnas att Stockholmsföreningen genom detta reglemente kom att intaga en centralställning så till vida, som de övriga föreningarna anmodas att dit årligen insända en redogörelse över sin verksamhet.

1876 års möte, som avhölls i huvudstaden, blev på sitt sätt märkligt. Vid detta tillfälle framlade nämligen Uppsalaföreningen förslag till "stadgar för en Centralförening för alla fabriks- och hantverks- och idustriföreningar i riket". Förslaget upptogs dock aldrig till behandling. Man ville nämligen först avvakta resultatet av en framställning till Kungl. Maj:t, vilken bl. a. innehöll en önskan om att det i 1864 års förordning åt näringsidkare lämnade medgivandet att bilda och utgöra en förening för tillvaratagandet av yrkesangelägenheter måtte förändras till *alliggande* för vederbörande näringsidkare.

Denna petition, som för övrigt även berörde lärlingsväsendet, hade en lång väg att vandra innan Kungl. Maj:t bestämde sig för att den ej skulle föranleda någon åtgärd. I avvaktan på beslut uppskjuter man nu det projekterade nya mötet och ej förrän 1884 samlas landets hantverkare

ånyo till allmän sammankomst. Även denna gång blir det stockholmsföreningen som får stå för värdskapet. Under årens lopp hade frågan kommit närmare sin lösning.

Vid industriidkarmörena fingo de enskilda föreningarna inkomma med förslag till diskussionsämnen. Idéerna i det av Uppsalaföreningen 1876 väckta förslaget hade, om det också, som nämnts, ej tagits upp till behandling under åren vuxit in i allas medvetanden och när nu Örebroföreningen till diskussion framställer frågan "om ej en sammanslutning mellan rikets hantverksföreningar vore av behovet påkallat" så är man ute i rätt tid, allra helst som Norrköpings hantverksförening samtidigt också framlagt ett förslag till stadgar för en sådan organisation. Frågan om en centralorganisation avancerade så pass att en interimstyrelse tillsattes. — Denna styrelse skulle också ha till uppgift att sammankalla nytt möte. Av någon anledning gjorde den dock ej detta utan det blev föreningen i rikets andra stad, som tog initiativet till det sjätte allmänna industriidkarmötet, vilket hölls i samband med föreningens 25-årsjubileum. Göteborgsmötet blev det ditintills mest intressanta och betydelsefulla. Det var ett flertal frågor, som nu togos upp till behandling. Man diskuterade gemensam livförsäkringsfond och pensionskassa, man tog upp frågan "Kunna hantverksföreningarna vidtaga några åtgärder för att förebygga strejker eller mildra följderna av dem"? Först och sist behandlades lärlingsfrågan, föreningarnas absoluta huvuduppgift. Vid mötet tillsattes en centralkommitté för ordnandet av lärlingsväsendet. Denna kommitté satte följande år i gång med att infordra yttranden i saken. Man utgår från att alla hantverkare skall inse "nödvändigheten av att hantverkerierna bringas till lagstadgad ordning". De frågor man ställer handlar förnämligast om lärotid, om lärlingars och mästars förhållande och förpliktelser till varandra, utlärlingsprov m. m. samt om kompetensvillkor för den som vill bedriva yrke. Man begär till slut också yttrande om i vad mån de tillskrivna "vill medverka för åvägabringande av ett fastare samband mellan de olika fabriks- och hantverksföreningarna i riket". — Med stöd av inkomna yttranden upprättade man så ett förslag till lärlingslag, vilken antogs vid industriidkarmötet i Norrköping 1893.

Denna lärlingslag innehöll över huvud taget förordnanden i de frågor som man infordrat yttrande om och som ovan berörts. Primära bestämmelser voro de som talade om att lärlingen skulle avlägga prov vid lärtidens slut och att detta stycke skulle uppvisas för stadens hantverksförening för bedömande och att denna förening efter eventuellt godkännande sedan hade att utfärda gesällbrev. Lärlingslagen godkändes som sagt och överlämnades 1895 som motion till riksdagen av två hantverksrepre-

sentanter i andra kammaren. Motionen resulterade i en skrivelse till Kungl. Maj:t, vari riksdagen anhöll "att Kungl. Maj:t ville låta bringa under utredning frågan om åvägabringandet av lagbestämmelser i syfte att — utan rubbning av den grundsats om fri yrkesutövning, varpå förordningen om utvidgad näringsfrihet den 18 juni 1864 vilar — bereda tillfälle för hantverksbiträden, som sådant önskade, att avlägga läroprov, samt i sådant avseende och jämväl i övrigt, därest utredningen därtill föranledde, föreslå ändringar i eller tillägg till gällande lagstiftning". Men längre kom inte frågan denna gång.

Om också lärlingsfrågan intog en betydande plats vid Norrköpingsmötet synes dock centraliseringstanken tagit minst lika mycket intresse i anspråk. Även här handlas och nu realiseras den gamla tanken och en Centralstyrelse med säte i huvudstaden tillsattes. Enligt § 1 i de stadgar som 1896 antogs under festliga dagar i Visby, hade Centralstyrelsen till ändamål att åstadkomma ett fast samband mellan rikets samtliga hantverks-, fabriks- och industriföreningar samt övriga med dem samverkande korporationer: att på lagstiftningens väg söka befrämja och betrygga den svenska hantverksindustrien; att verka för lärlingsväsendets främjande samt att anordna föreläsningar för hantverkeriernas utveckling m. m.

Sätte allmänna industriidkarmötet i Göteborg avvek i viss mån från de andra i det att ej blott de gängse frågorna om yrkesuppföstran etc. stod på programmet. Redan tidigare har antytts ett diskussionsämne, som berörde strejker. Det var ett nytt ämne, men signifikativt för de nya problem världen begåvats med. Industrialismens tid är inte bara en kamp mellan hantverk och fabrik — sedd ur vår synpunkt. Det uppstår en arbetarfråga och kapitalism kontra arbetarklass blir den stora motsättningen. Från England kom inte bara maskiner och rationalisering — det kom också strejker och lockouter. Motsättningen arbetsgivare och arbetare hade man tidigare inte känt mycket av. De gamla hantverkarna hade förenat idkare och arbetare i samma gestalt.

Det uppkomna arbetsgivareintresset blir ett betydelsefullt inslag i kommande industriidkarmöten och kommer att väcka mycken diskussion. Till en början synes man — åtminstone på Gävlemötet 1899 — varit ense om att hantverks- och industriföreningarna skulle vara grundvalen för centralorganisationen. På 1902 års möte i Örebro hade emellertid de styrande, bl. a. hovdekoratören H. van Rijswijk annan uppfattning. Man ansåg, att arbetsgivareintresset var det väsentligaste i organisationens arbete och att det rent fackliga måste få stå efter i den stora motsättningen. Alla var emellertid ej av samma åsikt och upptagandet av det rena arbetsgivareintresset på programmet hade bl. a. den konsekvensen

att den betydande stockholmsföreningen begärde sitt utträde ur centralorganisationen. Tydligt var att arbetsgivareintresset av många önskades separat från den egentliga organisationen, och på årsmötet i Karlstad 1903 skedde en uppdelning inom organisationen på två grenar, av vilka den ena blev det s. k. centrala arbetsgivareförbundet, som alltså skulle tillgodose de speciella arbetsgivareintressena, och den andra det egentliga organet för yrkena, den blivande hantverksorganisationen. År 1905 blir uppdelningen definitiv och från detta år kan Sveriges Hantverksorganisation räkna sitt ursprung.

Den moderne iakttagaren har svårt att föreställa sig något annat än att centralorganisationen skulle varit en välkommen föreningslänk mellan landets alla hantverksföreningar. Rent praktiskt ligger ju dess betydelse i öppen dag. Samtiden hade emellertid ej alltid samma syn på saken. I själva verket mottogs centralorganisationen på sina håll med stort tvivel. Det var inte bara småföreningar i avlägset belägna trakter som på sina möten levererade en bister kritik, även livskraftiga, aktiva föreningar som Linköpings bemötte organisationen rent ut sagt med ovilja. Irritationsmomentet låg framför allt på det ekonomiska planet och man kan förstå att huvudorganisationens ständiga krav på pengar i längden måste framkalla misstämning i en förening, som just kommit i gång och där man kanske börjat skönja en ljusning i arbetet att skapa ett eget hem. Man försökte i det längsta tillgodose centralstyrelsens behov, än behövde den medel till att hålla daglig expedition, än något annat, och man ökade medlemsavgifterna. Men när man så helt plötsligt införde tvångsprenumeration på "Hantverks- och Industritidskrift", då var måttet rågat. Resultatet blev att många enskilda begärde sitt utträde ur organisationen och det fanns också föreningar, som gick samma väg. —

Den nya sammanslutningen, Sveriges hantverksorganisation, skall emellertid snart åter samla föreningarna till en enhet, som med ständigt ökad aktivitet skall arbeta med mottot "Yrkenas förkovran". Men därmed äro vi inne på nutidsskedet och historieskrivaren överlämnar ordet till den muntliga traditionen och till de levande rösterna.

Några allmänna ord om hantverket och dess kamp.

Vi ha i de föregående kapitlen tagit del av striden om skråväsendet. Vi ha sett, hur kritiken mot den gamla näringstraditionen vuxit sig starkare och hur oppositionen buren, av liberalismens starka våg 1864 kunnat inregistrera sin stora seger. Denna var i själva verket större än den först kunde synas. Fabriks- och hantverksordningens stadgar var som

tidigare antytt intet annat än en övergångsform till fullständig näringsfrihet. De båda parternas — de näringskonservativas och de liberalas — kamp kan ibland till synes ha förts vid sidan av verkligheten, vid sidan av det stora skeendet, som bestämdes av andra faktorer än vissa yrkesgruppers speciella intressen. Att hantverkarna även efter 1846 hade traditionsbunden mark att försvara, betydde i själva verket föga inför det faktum, att grundorsaken till förändringar och reformer var den *nya tiden*, som vältrade fram. Hantverkarnas gamla mark var förutbestämd att erövras. Oemotståndlig som en dånande dreadnaught kom den, med maskiner dragna av krafter, som gav namn åt tidevarvet. James Watt hade tyglat ångkraften, och nu höll ångmaskinen på att med England som utgångsland lägga de övriga europeiska länderna för sina fötter. Livstempot ökar med maskinernas fart, den mänskliga handen betraktas som något omodernt och man drömmer om fåtöljmänniskan uppvaktad av robotar. Det är industrialismens revolution världen upplever, det är en omdaning av samhällsstrukturen och skråväsendets upphörande och näringsfrihetens genomförande äro led i detta skeende.

Att en seger för hantverkarna under sådana omständigheter varit en fundamental omöjlighet, står klart. Och ändock kom hantverkarna att vinna en seger. Jag syftar inte på det 18-åriga uppskovet. Nej, det var deras förmåga att in i den nya tiden lyfta den gamla tidens ideella drag, att få yrkesskickligheten, hantverkets heder, att kvarleva som realiteter, trots att man ej längre skulle få några lagstadgar att falla tillbaka på. En "seger" som för hantverkarna säkerligen ej på något sätt syntes märkvärdig, då man var orubbligt medveten om att det fanns områden, där den mänskliga handens skicklighet ej kunde ersättas av en snabbproducerande maskin och att en mänsklig hjärna ännu ej kunnat ersättas av kuggar och drev.

Bakom paragrafstriderna ligger alltså ett fantastiskt skeende, som rullar fram och begraver det gamla under en pampigt bred om också litet trist väg. Industrien som hantverkets fiende var dock ingalunda någon nyhet. Så länge fabriker med speciella privilegier funnits hade dessa betraktats med misstroende från hantverkarnas sida, som sett sina rättigheter kränkta. Före 1846 hade fabriken haft sina särskilda förordningar, som fritogo dem från skråordningens regler. Fabriksidkarna stodo under den s. k. hallrätten, som hade att se till att hallordningen, fabrikenas speciella näringslagstiftning, efterlevdes. Någon större betydelse får emellertid industrierna först ganska sent i vårt land. Medan den industriella revolutionen i England sätter in redan på 1700-talets slut, kunna vi här på allvar räkna med större industrier — fränsett de gamla bruken —

att den betydande stockholmsföreningen begärde sitt utträde ur centralorganisationen. Tydligt var att arbetsgivareintresset av många önskades separat från den egentliga organisationen, och på årsmötet i Karlstad 1903 skedde en uppdelning inom organisationen på två grenar, av vilka den ena blev det s. k. centrala arbetsgivareförbundet, som alltså skulle tillgodose de speciella arbetsgivareintressena, och den andra det egentliga organet för yrkena, den blivande hantverksorganisationen. År 1905 blir uppdelningen definitiv och från detta år kan Sveriges Hantverksorganisation räkna sitt ursprung.

Den moderne iakttagaren har svårt att föreställa sig något annat än att centralorganisationen skulle varit en välkommen föreningslänk mellan landets alla hantverksföreningar. Rent praktiskt ligger ju dess betydelse i öppen dag. Samtiden hade emellertid ej alltid samma syn på saken. I själva verket mottogs centralorganisationen på sina håll med stort tvivel. Det var inte bara småföreningar i avlägset belägna trakter som på sina möten levererade en bister kritik, även livskraftiga, aktiva föreningar som Linköpings bemötte organisationen rent ut sagt med ovilja. Irritationsmomentet låg framför allt på det ekonomiska planet och man kan förstå att huvudorganisationens ständiga krav på pengar i längden måste framkalla misstämning i en förening, som just kommit i gång och där man kanske börjat skönja en ljusning i arbetet att skapa ett eget hem. Man försökte i det längsta tillgodose centralstyrelsens behov, än behövde den medel till att hålla daglig expedition, än något annat, och man ökade medlemsavgifterna. Men när man så helt plötsligt införde tvångsprenumeration på "Hantverks- och Industritidskrift", då var måttet rågat. Resultatet blev att många enskilda begärde sitt utträde ur organisationen och det fanns också föreningar, som gick samma väg. —

Den nya sammanslutningen, Sveriges hantverksorganisation, skall emellertid snart åter samla föreningarna till en enhet, som med ständigt ökad aktivitet skall arbeta med mottot "Yrkenas förkovran". Men därmed äro vi inne på nutidsskedet och historieskrivaren överlämnar ordet till den muntliga traditionen och till de levande rösterna.

Några allmänna ord om hantverket och dess kamp.

Vi ha i de föregående kapitlen tagit del av striden om skråväsendet. Vi ha sett, hur kritiken mot den gamla näringstraditionen vuxit sig starkare och hur oppositionen buren, av liberalismens starka våg 1864 kunnat inregistrera sin stora seger. Denna var i själva verket större än den först kunde synas. Fabriks- och hantverksordningens stadgar var som

tidigare antytts intet annat än en övergångsform till fullständig näringsfrihet. De båda parternas — de näringskonservativas och de liberalas — kamp kan ibland till synes ha förts vid sidan av verkligheten, vid sidan av det stora skeendet, som bestämdes av andra faktorer än vissa yrkesgruppers speciella intressen. Att hantverkarna även efter 1846 hade traditionsbunden mark att försvara, betydde i själva verket föga inför det faktum, att grundorsaken till förändringar och reformer var den *nya tiden*, som vältrade fram. Hantverkarnas gamla mark var förutbestämd att erövras. Oemotståndlig som en dånande dreadnaught kom den, med maskiner dragna av krafter, som gav namn åt tidevarvet. James Watt hade tyglat ångkraften, och nu höll ångmaskinen på att med England som utgångsland lägga de övriga europeiska länderna för sina fötter. Livstempot ökar med maskinernas fart, den mänskliga handen betraktas som något omodernt och man drömmer om fåtölmänniskan uppvaktad av robotar. Det är industrialismens revolution världen upplever, det är en omdaning av samhällsstrukturen och skråväsendets upphörande och näringsfrihetens genomförande äro led i detta skeende.

Att en seger för hantverkarna under sådana omständigheter varit en fundamental omöjlighet, står klart. Och ändock kom hantverkarna att vinna en seger. Jag syftar inte på det 18-åriga uppskovet. Nej, det var deras förmåga att in i den nya tiden lyfta den gamla tidens ideella drag, att få yrkesskickligheten, hantverkets heder, att kvarleva som realiteter, trots att man ej längre skulle få några lagstadgar att falla tillbaka på. En "seger" som för hantverkarna säkerligen ej på något sätt syntes märkvärdig, då man var orubbligt medveten om att det fanns områden, där den mänskliga handens skicklighet ej kunde ersättas av en snabbproducerande maskin och att en mänsklig hjärna ännu ej kunnat ersättas av kuggar och drev.

Bakom paragrafstriderna ligger alltså ett fantastiskt skeende, som rullar fram och begraver det gamla under en pampigt bred om också litet trist väg. Industrien som hantverkets fiende var dock ingalunda någon nyhet. Så länge fabriker med speciella privilegier funnits hade dessa betraktats med misstroende från hantverkarnas sida, som sett sina rättigheter kränkta. Före 1846 hade fabriken haft sina särskilda förordningar, som fritogo dem från skråordningens regler. Fabriksidkarna stod under den s. k. hallrätten, som hade att se till att hallordningen, fabrikenas speciella näringslagstiftning, efterlevdes. Någon större betydelse får emellertid industrierna först ganska sent i vårt land. Medan den industriella revolutionen i England sätter in redan på 1700-talets slut, kunna vi här på allvar räkna med större industrier — fränsett de gamla bruken —

först på 1870-talet. I näringsfrihetsstriden var dock fabrikena en faktor att räkna med redan tidigare.

Redan från striden kring 1846 erinra vi oss hur en del nya drag började karaktärisera en del uråldriga hantverk. Hur hantverk, som bedrivits i samma former i sekler, började övergå i industridrift. Vi minns civilminister Fähræus förklaring på varför en del hantverk hade befriats från mästerskapstvång! De hade helt enkelt upphört att vara hantverk och buro nu fabriksrörelsernas kännetecknande drag. Fähræus överdrev i sin karaktäristik, men så till vida hade han dock rätt som en omvandling börjat inträda. Vi kunna exempelvis se på garverierna. Garvarens öde blev läderboden, har någon sagt, och sanningen i dessa ord är inte svår att få bekräftad i många småstäder, om vi gå in i en läder- eller skoaffär. Vi få höra historien om hur den nuvarande ägarens far på grund av de kapitalstarka fabriekernas stora resurser måst slå igen verkstaden och övergått till enbart försäljning. Fråga vi om gesällerna, så kan man berätta om att de blevo fabriksarbetare och att drömmen om den egna verkstaden förtärdes av den nya tidens bländande ljus. Ibland står ännu den gamla garvargården kvar nere vid ån, ibland återstår blott de svarta ringarna efter karen på den barkströdda gårdsplanen. — Eller låt oss se på ett annat av de yrken Fähræus har med i sin förteckning, kruk- och kakelugnsmakarnas. Hur många av dem ha ej under sin ålders höst, när elden för alltid falnat under brännugnens schetel, vandrat kring och satt de fabrieksgjorda tennglaserade kakelugnarna, som nu fyllde deras bod i stället för deras egen gamla tillverkning av de varmt lysande pottmakarugnarna.

Det skulle här föra för långt att gå in på det i sig själv synnerligen tjusande kapitlet om hur den nya tiden, industrialismens, tar frukter från hantverkets träd och låter fröna i en kapitalistisk jordmån spira upp till väldiga jätteplantor, hos vilka de bästa anlagen kanske ej alltid blev de dominerande. Vieldiga koncerner växte fram och med det kolossala transportsystemet forslas produkterna över land och rike som blodkropparna i ett blodsystem. Som ett exempel kunna vi se Kumlas och Örebros små handskomakerier, ur vilka de väldiga industrier, som förser stora delar av vårt land med skor, vuxit upp. Handskomakaren finnes kvar, men som en exklusiv leverantör till en exklusiv publik. Men den stora skaran av skomakare har sedan länge — om de ej slukats av fabriekerna — fortlevat som reparationssskomakare, de ha blivit servicemän vid sidan av de stora fabriekerna.

Så skulle man kunna gå från hantverk till hantverk och finna att ytterst få — om ens något — lever kvar som förr utan att de omvandlats

med den nya tiden. I många fall ha de upphört i och med att fabriker tagit överhand, i andra fall övergått till servicetjänst, i andra åter mekaniserats till småindustrier. Men vi skall också märka, att nya hantverk uppstår, att vårt lands yrkesföreningar i stället för att minska ökas och att det bakom Sveriges Hantverks- och småindustriorganisation står en livskraftig samling föreningar, i vilkas karaktärsdrag man märker mycket gemensamt med gångna tider — blott dock i fråga om sådant som varit av värde att hålla fast vid — men där det dominerande inslaget dock utgöres av faktorer bestämda av vår egen tids pulserande liv.

Gammal tid och ny.

Hundra år har gått sedan skråväsendet upphörde, fabriks- och hantverksföreningarna grundades. Det är en avsevärd tid. Den som haft kontakt med en hel del hantverkare i yrken, som alltmer försvinna har dock en stark känsla av att tiden dock ej är så fjärran. Man kan ej undgå att konstatera, hur mycket av den gamla skråtidens anda som gått i arv på senare slikten. Och det är därför svårt att hålla med Eli Heckscher, när han på ett ställe säger: "Trots sin höga ålder inom begränsade lokaliteter och yrkesområden försvann skråväsendet utan att lämna spår efter sig, och någon verkligt djupgående faktor i Sveriges utveckling kan man ej inse att det någonsin varit". Att det i skråväsendet fanns mycken slagg, som borde rensas ut och som följde med när det hela vräktes över bord, står klart. Det fanns mycket av diktatoriska tendenser som voro förkastliga. Det fanns emellertid dyra värden bakom skråordningen, positiva bestämmelser, vars livskraft var så stor att de skulle fortleva även när skyddande stadgar ej längre funnos. Vad var Fabriks- och hantverksordningen i mycket om ej en fortsättning på den gamla Skråordningen, och vad var bestämmelserna i de frivilliga föreningarnas stadgar annat? Starkast levde dock skråtiden kvar i sådant man ej fäste på papperet och det är en mängd dylika drag man fortfarande möter hos gamla hantverkare och gesäller. Författaren erinrar sig en av dem, krukmakaregesällen Edvin Larsson, som sedan sin ungdom drejat och ringlat krukor och fat i den Törngrenska verkstaden i Falkenberg. Hans händer var lite stela av blyförgiftning, krukmakarnas speciella yrkessjukdom, men den raka hållningen var inte bara en reminiscens sedan skarpskyttarnas dagar, det var en stolt gesäll som satt där, en man, för vilken yrket stod över allt. Och därför kunde han också sitt yrke bättre än någon annan. Han formade inte bara käril efter gammal hävd, han formade också människor till goda hantverkare, han hade en märkvärdig förmåga att entusiasmera.

den gamle mannen, samtidigt som han dock inte var den som släppte alla in på sig. Han fordrade respekt för yrket! Och det hade han rätt till. Som i gamla tider nådde vi kontakten med varandra först sedan vi "blött bänk", men sedan var vi förenade i en andlig gemenskap som intet kunde rubba och det var när jag lyssnande satt bredvid den gamle vid drejskivan, som jag kände skråtiden stå som en realitet kring mig. Edvin Larsson hade varit med om lärarens eklut, fått smörj av både mästare och gesäller. Han hade stuckit ut på vägarna vid första värmen som gesäll och hade stolt lagt sin ränsel vid stadsporten till en grannstad, där sedan en lärning inifrån en verkstad fick hämta den. Han blev visserligen aldrig egen mästare, churu han kunnat göra ett styck förnämligare än någon annan, men hade sin egen receptbok och han var i sitt dekorativa formskapande bärare av traditioner, som mästarsöner, själva blivande mästare eller keramikere, som det kom att heta, tacksamt skulle mottaga. — Mången "avdankad" gesäll kom också i ens väg. Förf. erinrar sig särskilt en, som enligt de enda upplysningar, som stod att få om honom, förutom att han en gång varit en skicklig yrkesman, antingen satt på stadsbudstrappan vid torget i Laholm och pratade eller också stod på en gård strax intill sysselsatt med att förgäves söka släcka sin törst med några flaskor öl. Han tittade på mig synnerligen skeptiskt där han stod med ett "batteri" prydligt uppradat i en utespilta. Sedan jag ökat på hans förråd kom emellertid samtalet i gång. Han trivdes inte med den nya tiden och med en ton av sentimentalitet talade han om den gamla goda. Sorgliga öden hade gjort livet tungt för honom, men när han fick börja tala om lera och brännafnare, marknadsresor och andra gesäller, då ljusnade hans drag och rynkorna slätades ut. Han var en "avdankad", rättare ett offer för en ny tid, som ej hade användning för, låt vara en något bohemisk men dock synnerligen skicklig, arbetare. Utan liv var hans hantverk, när det ej längre fanns, var han också rotlös.

Det finns folk som hyser den föreställningen att hantverket är en reliktföreteelse, att hantverket efter storindustriens frammarsch har förlorat sin gamla betydelse. Ingen åsikt kan vara mer grundfalsk. Hantverket är av lika fundamental betydelse nu som under skråtiden. Utan detsamma skulle individ och samhälle stå sig slätt. Yrkesmannen är ingalunda någon, som konservativt håller fast vid gamla former och metoder i skuggan av fabrikenas moderna komplex. Han har ett arv från gammal tid, som han förvaltar, men är ett med den moderna tiden, ett med nuet, och rättar sig efter dess behov på samma gång som han också utnyttjar dess resurser. Vi kan taga ett exempel. Den gamla bysmedjan står kvar på många håll, men hästskoskylden har bytts ut mot en modern, på vilken

det står textat "Mekanisk verkstad". Vår tids lantbrukare har inte bara hästar, som ska skos och vagnar, som behöva lagas. Han har en park av maskiner, vilka fordra en fackmans översyn. Så har smeden blivit mekaniker, serviceman, och intill städets placerat moderna svarvar etc., som det nya arbetet behöver. — På samma sätt har vid sidan av alla våra gamla kvarlevande hantverk, en ny grupp vuxit fram. Märkvärdigt nog är det hantverkets gamle fiende, storindustrien, som framskapat denna grupp. Fabrikenas produkter måste ha en vård, som fordrar både övad hand och hjärna, som fordrat hantverkare.

Så har hantverket kommit att leva ett rikare liv än någonsin. En grupp representanter för detsamma, vars kamp under brytningsåren vid 1800-talets senare del, kanske var hårdare än någon annans, var konsthantverkarna. De nya maskinkrafterna byggde ej bara upp, för konsthantverket hade de ödeläggande verkan. Människorna accepterade med förtjusning maskinernas prålade "konstprodukter" och känslan för konsthantverkets individualism höll på att gå totalt förlorad. Konsthantverkarna själva hamnade f. ö. i en värld av imitation, och en smaksämring präglar alla parter. — Under århundradets sista år blåser emellertid nya vindar in över landet. Konsthantverkarna bryter sig fram ur det snår av imitation de hamnat i och på 1897 års Stockholmsutställning föds hoppet om en ny tid av friskt skapande. Förhoppningarna komma ej på skam. Redan 1909 års utställning ger ett klart belägg för stora framsteg. Människorna vakna även alltmer för konstslöjdens värde och börja inse att behovet av konst och konsthantverk ej är något lyxbehov. Våra konsthantverkare fortsätta den inslagna vägen och skapa i samklang med tiden och dess behov, på samma sätt som övriga hantverkare.

Karlstads Fabriks- och Handtverksförening

Av *Fil. lic. C. W. Esping*

1847—1927

Först bör man väl kasta en blick på Karlstads hantverkares historia under skråtiden. I den noggranna undersökning, som major Nygren utfört till Karlstads Fabriks- och Handtverksförenings 80-årsjubileum 1927 kan man, trots att branden 1865 härjat svårt bland de gamla arkivalierna, få en ganska god uppfattning om utvecklingen fram till år 1927. Major Nygren har i Kammararkivet hittat det första vittnesbördet om Karlstads hantverkare i en mantals- och skattelängd från 1585. Denna längd upptager 45 personer — däribland 10 rådmän, av vilka en var guldsmed, en skräddare och två skomakare. Bland det "gemena borgerskapet" finna vi utom nämnda yrken även en bagare och en kopparslagare.

Nygren anser dessa vara de första, som kommo i åtnjutande av de frihetsprivilegier, som utfärdats av hertig Carl. "Att icke behöva tåla någon hantverkare på en mils väg utanför staden eller att borgare tog i sina hus skräddare eller skomakare eller andra gärningsmän, utan ägde borgerskapet att hålla sig till dessa tillsatta ämbetsmän, varöver borgmästare och råd med åldermän för huart Embete skall wpsende haffua."

Av yrkesförteckningen ser man, vilken stor roll marknaderna synes ha spelat. Detta framgår av de produkter, som tillverkades. Något skrå synes ännu inte ha bildats 1585, då minimiantalet i ett sådant utgjordes av 3 ämbetsmän, en ålderman och två bisittare. Att sådana skrån ej funnits visar även det enkla sättet för burskaps vinnande — oftast en handfästning till borgmästaren eller befallningsmannen.

De första skråna synes ha inrättats 1665 och ha varit sadelmakarskrået och skomakeriet. Smederna följer 1669 och skrädderskrået vid ungefär samma tid. — Man jämföre skräddarskrået i Stockholm redan 300 år tidigare. Det första yrke, som nämnes i handlingarna är muraryrket. 1627 omnämnes en murarmästare Nils Olofsson.

Borgarna voro vid denna tid hårt trängda av skatter. Vi måste komma ihåg, att vi nu hade såväl andligt som världsligt frälse — vilket innebar att av rikets ständer både adel och präster voro skattefria. Hårtill kommer att även ämbetsmännen rätt ofta voro fria från skatt — såvida de inte hade några extra inkomster av någon borgerlig näring. Men privilegier funnos. — Även för borgarna. — På allmän rådstuga bestämde borgerskapet över stadens ärenden. Dock med magistraten som övervakande och kontrollerande organ för att tillse, att olika yrkesmän ej led förfång i sina ämbeten och för att reglera tillströmning och avgång inom yrkena — d. v. s. proportionen emellan arbetsbehov och förtjänst. I stort sett existerar en lycklig balans mellan magistrat och borgerskap. Skrå-ämbetena voro även dömande instanser, men en rådman skulle vara närvarande vid mötena, vilket bidrog till att stärka hantverkets anseende.

Växlingen i den ekonomiska situationen i landet avspeglas även i hantverkets protokoller och räkenskaper. Vad Karlstad angår, kändes orostiderna hårdare genom Värmlands karaktär av gränslandskap, vilken medförde en del extra bördor, som inkvartering av trupper, tvångs-transporter, byggandet av befästningar, etc.

För mästartevärdighet krävdes hög kompetens. Enligt 1669 års "algemene ordning och skrå för handverkare i Sverige och Finland" fick ingen bli mästare "utan att han hafuer redeligen och väl lärt sitt hantverk och njuter vittnesbörd om sitt ärliga förhållande och till det ringaste arbetat ut- eller inrikes för gesäll uti tre år, med mindre viktiga skäl därtill voro, och borgmästare och råd tillika med Ämbetet finna honom duglig och i sitt hantverk svarsgod".

Ansökan från gesäll om mästerskap skulle anmälas hos ämbetet och ansökan om burskap hos magistraten, som bestämde det mästerprov, som skulle avläggas. Detta skulle förfärdigas i en ojävig mästartes verkstad under kontroll av 2 skådemästare, som utsågos av skråämbetet. Om provet sedan vid granskning underkändes, kunde det få göras om. Efter godkänt prov söktes burskap, varom yttrande infordrades av magistraten från borgerskapets äldste och skråämbetet.

Lärling hos en mästare måste ha fyllt 14 år. Först gick man på prov i två månader. Mästare var skyldig att ha så många lärlingar, som han utan fara för sitt eget arbete hann med att undervisa. Kontrakt existerade

mellan mästare och lärlingar, och detta fick ej brytas. Lärlingen gick hos mästaren 3 till 5 år. För begåvade lärlingar kunde dock tiden förkortas. Tiden kunde ävenledes förkortas, då särskilda skäl, som t. ex. om vederbörande hade försörjningsplikt eller var från staden, förelågo. Lärlingarna hade underhåll av mästarerna. En mycket lätt utväg att bli mästare var att gifta sig med den gamle mästarens änka.

Kravet på yrkesskicklighet, konstnärsskap, sammanhållning och gemensamma intressen inom skråna gav socialt och ekonomiskt stöd. Men avarter existerade dock. Kringgårdandet av skrårättigheterna gick ibland väl långt. Yrkesutbildningen var ensidig — tog sikte endast på yrkesfärdighet och ej den minsta allmönkunskap. I oktober 1839 hade biskop Agardh i Karlstad tagit initiativet till Karlstads Hantverksskolor, som sedan alltmer utvecklades. Även om skolan lades ner efter 5 år, var dock marken röjd.

Den under 1700-talet alltmera växande oppositionen mot hantverkets monopolställning inom näringslivet har tidigare berörts ävensom hur dess strävanden kröntes med framgång i mitten av 1800-talet. Då lagen om skråförordningarnas upphörande utfärdades i januari 1847, kallades Karlstads fabriksidkare, hantverkare och handlande att samlas måndagen den 12 april för att inför magistraten höras och besluta om bildandet av en hantverksförening. Den 26 april 1847, alltså för jämnt 100 år sedan, lämnades av skräddarmästaren Zacharias Stenström stadgarna för den nya hantverks- och fabriksföreningen i Karlstad jämte en förteckning på valda fullmäktige och suppleanter. Dessa voro följande: Sockerbagare P. Stenström, fabriköreerna E. C. Montan (föreningens 1:e ordf.) och F. Olsén, skräddarmästaren Z. Stenström, garvmästaren P. Lindgren, klen-smedsmästaren J. G. Lidberg, målareåldermannen E. Tideblad samt skomakeråldermannen J. Holmberg. Den 1 juli började föreningen sitt arbete.

I detta sammanhang måste ännu en gång påpekas de svåra arkivaliska förluster som åstadkommas av branden 1865. Endast en liten foliant, i kvartoförmåt, finnes kvar av föreningens papper från denna tid. Detta är en medlemsmatrikel och en gesällbrevslängd från 1847—64, skriven av föreningens ordförande. Genom att myndigheterna vid denna tid hade en viss kontroll över hantverksföreningarna, vars fullmäktige bland annat utsågos inför magistraten, kan man ur dessa protokoll sluta sig till åtskilligt.

Först några ord om föreningens förste ordf., fabr. C. E. Montan, vars minne nyligen på ett vackert och bestående sätt hedrats av hantverksföreningen genom den gravvård, som för blott några veckor sedan av-

Fabrikör E. C. Montan

täckts i samband med föreningens 100-årsjubileum. Denne Montan, som ägde och drev en kombinerad färgeri- och klädesfabrik, var under de första 25 åren föreningens drivande kraft, som icke blott beklädde ordförandeposten utan även ofta sekreterare- och skattmästaresyslan. Montan hade stort intresse för sin uppgift. Han var lugn, omdömesgill, representativ och utrustad med pondus. En av hans mest bestående insatser skedde till fromma för lärlingsskolorna. Vidare deltog han verksamt i en strid på 1850-talet mellan hantverkare och handelsmän om skatteutskylder. De förra hade nämligen högre s. k. fyrktal än de senare, men Montan m. fl. lyckades genomdriva en utjämning. Vid denna tid erlade varje hantverkare till föreningen 32 skill. banko per

år, varjämte extra uttaxering vid behov kunde ske, t. ex. för att avlöna lärare och ämbetsmän. Detta beslut godtogs ej av Kungl. Kommerskollegium, som förbjöd lärlingsskolan. Föreningen levde alltså endast på avgifter från de nya mästarna — en avgift som man måste höja, enär underskott eljest uppstod i budgeten. K. Maj:t tillät dock detta, ävensom en extra uttaxering av medlemmarna vid behov. Om den unga föreningen och dess ledares kloka ekonomiska politik vittnar de siffror, som visa varje års behållning. Denna siffra stiger från 452 år 1859 till 1.127 år 1863.

Enligt hantverksordningen bildas även fonder för understöd av behövande hantverkare och deras familjer — ett bevarande av en gammal skråprincip, som än i dag utgör en av föreningens stora uppgifter. Redan före 1846 hade bildats en hantverkarnas Enke- och Pupillkassa, till vilken sedan gamla skråkassor överlämnades. År 1873 var denna fond uppe i nära 11.000 kr.

För att höja den kulturella standarden bland hantverkarna inrättades bildningscirkel. 1847 startas en söndagsskola för hantverksgesäller under ledning av en magister Torstensson; alltså ett upptagande av biskop Agardhs gamla tanke från 1839—44, men kurserna omfattade nu utom innanläsning, rätt- och välskrivning, räkning, kristendom, svensk historia och geografi även allmän historia, naturkunnighet och ritning för de mera begåvade. Ingen maximi- eller minimitid för genomgången av skolan fixerades. Tillslutningen blev ganska stor redan från starten — c:a 150 elever. Lärarproblemet löstes med biträde av seminarister. Medel till bibliotek och läroböcker hopsamlades på frivillig väg. Lärarna erhöilo ett blygsamt men dock arvode av Hantverksföreningen, och till och med mindre premier till eleverna kunde utdelas. Efter stadens brand låg dock verksamheten nere några år.

I och med den fullständiga näringsfrihetens genomförande 1864 och kompetensfordringarnas slopande slås grunden undan för yrkena och föreningarna, vars viktigaste uppgift hittills varit att pröva skickligheten hos mästare och gesäller. I diskussionen om hantverksföreningens fortsatta berättigande visar sig dess ordf., fabrikören Montan, vara situationen vuxen. Han ser klart de uppgifter, som trots allt åligger föreningen: upprätthållandet av respekten för yrkesskickligheten och skapandet av en inre sammanhållning inom föreningarna samt fortsatt höjande av medlemmarnas intellektuella nivå. Efter att ha förarbetat marken, sammankallar Montan hantverkarna till rådhuset, meddelar om den gamla föreningens upplösning och föreslår bildandet av en ny, som helt övertar den gamlas fonder. Den nya föreningen ansåg sig ha följande syften: 1. Dels att utdela skicklighetsbevis — s. k. "öppna bevis" och

medaljer till lärlingar, som arbetat hos någon medlem mer än ett år och fullgjort stadgat prov. 2. Dels att understödja behövande eller sjuka medlemmar och deras familjer. Vid bildandet antecknade sig 27 medlemmar.

Kort efteråt lamslogs den nya föreningens verksamhet av den förödande stadsbranden, men tack vare Montans seghärdighet kunde föreningen hållas vid liv — om ock ibland med nöd. Ekonomien var som vanligt det stora problemet. En årsavgift på 2 kronor räckte givetvis ej långt, varför frivilliga insamlingar ofta måste tillgripas. Föreningens sammanträden höllos på rådhuset, men efter branden fick man tillfälligt hysa in sig hos privatpersoner.

De svåra tiderna omkring fransk-tyska kriget 1870—71 och järnbrukens nedgång medförde kännbara verkningar för hela Värmlands ekonomiska liv i flera decennier. Hantverkets avsättningsmöjligheter mörknade, och nu stod tanken på anordnandet av hantverks- och industrilotterier som den hart när enda utvägen ur svårigheterna. Dessa planer kommo emellertid aldrig till utförande, då K. Maj:t vägrade sanktion.

Föreningens arbete för yrkets förkovran synes dock ej ha lidit större avbräck. Antalet gesällbrev nedgick som väntat var efter 1864, men ej i den omfattning man fruktat. Mellan 1846 och 1864 utgjorde medeltalet per år 28—29 och efteråt 13—14. 1880 var man uppe i 17. Om de avlagda provens kvalitét vittnar förhållandet att 1880 utdelades 9 medaljer, varav 3 i silver. Lärlingarna stannade ofta hos mästarerna i flera år — ibland ända upp till fem.

Hantverkets skola togs upp rätt snart efter branden 1865, och man lyckades skaffa nya lokaler i folkskolan och seminariet. Detta skedde år 1864, då 64 elever anmälde sig. Skolans inspektör blev Hantverksföreningens ordförande och staden lämnade anslag till verksamheten.

Fabrikör Montan avled 1873 och efterträddes som ordförande av guldsmeden Christian Brockman, vilken i likhet med sin förträdare hyste ett livligt intresse för hantverksskolan och lyckades utvidga dess verksamhet och skaffa ytterligare anslag från staden, som 1878 helt tog hand om skolan. I dess styrelse skulle dock en representant tillhöra hantverksföreningen. I fortsättningen fick föreningen intet att göra med skolan ur organisatorisk synpunkt men visade ändå sitt intresse genom utdelande av premier och stipendier.

Guldsmeden Brockman kom att leda föreningens öden till 1890. Utom skolan intresserade han sig särskilt för utarbetandet av de bestämmelser, som remitterats till föreningen. Som ett uttryck för Hantverksföreningens erkänsla och uppskattning av sin ordförandes arbete överlämnades 1881

Hantverksskolans lokaler. (Nuvarande Tingvallaskolan vid Drottninggatan.)

till honom en subskriberad fond å 250 kr., som jämte hans eget tillskott blev grundplåten till den ännu existerande Brockmanska fonden.

Nu börjar lärlingsfrågan att bli brännande. Helt naturligt förstår man, att många unge män föredrogo att få sin utkomst vid industrien, som ej krävde någon utbildningstid — framför att stå i flera år i en verkstad och tjäna för rakel. Man söker få till stånd en förändring i näringslagstiftningen om bl. a. utsträckning av lärlingstiden till 3 eller 5 år, men motionen till riksdagen avslås.

Vid Brockmans avgång som ordförande 1890 anordnade föreningen en stor fest å frimurarelogen i närvaro av landshövding Malmborg och borgmästare Moberg, varvid Brockman mottog diplom som föreningens hedersledamot och i övrigt hyllades såväl i tal som sång. Då nu Brockman på grund av bristande tid och krafter drog sig tillbaka, valde föreningen till ordförande tobaksfabrikören Fritz Olsén, som var den förste genuine karlstadsbon på denna post. Han var en mycket berest man och stor sällskapsmänniska och bidrog i hög grad till sammanhållningen och trevnaden inom föreningen. Under Olséns tioåriga ordförandetid får föreningen sin nuvarande organisation med vice ordf., sekr., v. sekr. och kassaförvaltare. För att stärka den ekonomiska ställningen höjes årsavgiften till 10 kr. Nya stadgar utarbetas, och föreningens rayon utsträcker till Karlstad med omnejd. Regler om fondernas förvaltning intages i stadgarna liksom bestämmelser om föreningens ställning till landets hantverksorganisation, som hade uppstått ur de då och då arran-

Guldsmid Chr. Brockmann

Fabrikör Fritz Olsén

gerade industrimötena, egendomligt nog vid en tid, då dessas betydelse syntes vara i starkt sjunkande. 1893 tillkom Centralstyrelsen och 1898 indelningen av landet i hantverksdistrikt, varvid Värmland och Närke fördes tillsammans. Karlstad startade nu en hantverksförening i Arvika men lyckades ej i Sunne och Säffle. Efter några år delades den centrala hantverkorganisationen i Centrala arbetsgivarförbundet för industrien och Sveriges Hantverksorganisation för hantverket och småindustrien. Samtidigt separerar Värmland och Närke från varandra och bilda var sitt hantverksdistrikt.

Efter fabrikör Olsén följer 1900 som ordf. bokhandlare Axel Nerman, även verkställande dir. i Nya Wermlands-Tidningens A.-B. Trots att han i viss mån stod utanför det egentliga hantverket, kom han att göra en intresserad och betydelsefull insats inom föreningen, inte minst genom sitt inflytande på stadens allmänna angelägenheter. Från Nermans ordföranderid är åtskilliga frågor av vikt att nämna. Omkring sekelskiftet tog buntmakare Johansson initiativet till en grundplåt för bildande av en fond för ett hantverkarnas ålderdomshem. Första året steg fonden till över 800 kr., men är nu uppe i över 16.000. Samtidigt sökte man realisera de sedan länge närda planerna på ett Hantverkets Hus eller ett "eget hem", som man lätt sentimentalt ofta talar om. Saken förföll och togs upp igen först efter 10 år. Man tänkte sig då en kombination av

Bokhandlare Asel Nerman

Buntmakare J. E. Johansson

utställnings- och möteslokal. Den tilltänkta fastigheten — den s. k. Skoglundska vid Västra Torggatan — visade sig emellertid för dyr, och det tilltänkta projektet gick om intet.

År 1903 deltog hantverksföreningen i den utställning, som anordnades i Karlstad av Värmlands Hushållningssällskap, även om på grund av diverse meningsskiljaktigheter någon särskild kollektiv utställningspaviljong ej kom att anordnas. Samtidigt avhöllos stora hantverks- och industrimöten i Karlstad. Under dir. Nermans ordförandetid får föreningen av medlemmarnas damer mottaga en fana som en enande symbol. Vidare tillkommer en porträttkatalog, som är av stort värde.

Under den följande ordförandens, buntmakare Johansson, egid kan föreningen fira sitt 60-årsjubileum med en storartad festlighet i närvaro av stadens borgmästare, stadsfullmäktiges ordförande m. fl. hedersgäster, Fabrikör G. A. Falk och bokhandlare Nerman kreerades till hedersledamöter och dåvarande sekreteraren, K. A. Falk, föredrog en historik över de gångna 60 åren. Programmet upptog vidare tal, körsång och musik av regementets musikkår.

Trots styrelsens energi började en viss avmattning i arbetet att märkas. En åtgärd, som vidtogs för att få sammanträdena mera talrikt besökta, så att de närvarande åtminstone kunde bli beslutsmässiga, var att söka väcka intresset genom anordnande av diskussioner. En diskussionsklubb starta-

des 1916 för att förbereda lämpliga ämnen, men denna upplöstes snart, då man ansåg, att den icke fyllde någon uppgift. Direkta uppmaningar till mötesbesök och annonser i pressen resulterade ej heller. Icke ens personliga kallelser med angivande av mötets program. De dåliga tiderna invercade alltför menligt.

Ekonomien var ej heller lysande. Än en gång kom anordnande av lotterier på tapeten, men motionen föll åter. 1907 togs frågan upp på nytt, och flera förslag förelågo men nådde aldrig fram till K. Maj:t. Man sökte även en centralt belägen lokal för en permanent utställning av hantverks- och industrialster. Ett följande förslag om anordnande av en hantverksmessa kom att kombineras med en framställning från Handelsföreningen att delta i en "Svensk vecka". Denna ägde rum å Hotell Drott mellan 29 april och 5 maj 1911. Det högtidliga öppnandet ägde rum å läroverkets aula med prolog av skalden Oscar Stjerne och högtidstal av folkhögskolerektor S. Welin. Utställningen blev en utmärkt exponent för vad hantverket kunde åstadkomma. Framgången sporrade till nya krafter, men kriget satte stopp för alla planer.

För att råda bot på den ekonomiska depressionen väcktes 1908 förslag om bildandet av en hantverkets lånekassa. Denna kom dock till stånd först 1915 och begränsades till att omfatta föreningens medlemmar.

1910 tillsattes också en lärlingsnämnd för att reglera vissa förhållanden mellan mästar och lärlingar (minimitid för anställning, minimiålder för inträde, avslutande av utbildningen före myndighetsåldern etc. Vidare för att tillhålla mästarerna att kontrollera, att lärlingarna bevisade tekniska skolor, som sådana funnos på platsen, samt att de inför hantverksföreningens styrelse med ett prov visade resultatet av sin lärotid). Lagförslag om obligatoriska lärlingsprov som villkor för utövande av hantverk diskuterades, men då lagförslaget förelåg, innehöll det intet om obligatoriska lärlingsprov, och lärotiden hade satts till högst 4 år — mot 5, som man förut ansett lämpligt. Lagförslaget föll, mest på grund av att storindustrin även skulle inarbetas i förslaget.

Ovan nämnda lärlingsnämnd skulle bestå av 5 medlemmar, som med sig vid behov kunde adjungera näringsidkare, som tillhörde föreningen. Samarbeta anbefalldes även med arbetsförmedlingen på platsen, folkskoleinspektörer, yrkesförmedlingar och yrkesutövare. Lärlingskontrakt skulle upprättas och lärlingsprov anställas. Dessa skulle övervakas och granskas av föreningens styrelse. Ett anslag till stöd beviljades även nämnden.

I över 30 år hade man förhalat denna fråga, och dröjsmålet medförde, att man ej kunde nå åsyftat resultat. Under världskriget försvårades

nämndens arbete alltmera. Under åren 1915—16 anmäler lärlingsnämnden till årsmötet 1916, att den icke längre anser sig ha någon uppgift, då lagstiftning saknas i hithörande lärlings- och yrkesfrågor och inga ansökningar till nämnden ingått om in- eller utflyttade lärlingar eller yrkesutövare. Intresset för lärlingsfrågan lever dock alltjämt kvar, vilket framgår av de stipendier, som utdelas till yrkesskolans elever. Enligt 1917 års årsberättelse äro av 60 st. hos föreningen anställda lärlingar endast 3 bundna av kontrakt. Majoriteten av lärlingarna återfinnas hos snickaryrket. På samma ställe påpekas också, att 8-timmarsdagen ej medverkat till yrkenas förkovran, och vidare har i vissa yrken, där förr fanns 5—6 mästare i staden antalet mästare gått upp ända till omkring 20, som genom billiga priser sänka kvaliteten hos hantverkets alster.

En annan viktig fråga från denna tid synes ha varit kravet på gemensamma gesällbrev och gemensamma normer för bedömande av lärlingsprov. Dessa krav bifölls även av Karlstadsföreningen. Proceduren ansåg man borde tillgå så, att två mästare i lärlingens yrke granskade vederbörandes prov — avgav utlåtande till hantverksföreningen och tillstyrkte ev. belöningar. Efter godkänt prov borde lärlingen å allmänt föreningsmöte mottaga sitt gesällbrev.

1915 överlämnade buntmakare Johansson ordförandeklubban till fabrikören Karl Ad. Falk, som vi tidigare mött som sekreterare vid 60-årsjubileet. Härmed äro vi inne på de nu levande ledarna av hantverksföreningen. Fabrikör Falk har beklätt så gott som samtliga funktioner inom föreningens styrelse under omkring 40 års tid och torde väl om någon vara värd att betecknas som Karlstadshantverkets "grand old man" med allt vad denna hederstitel innebär. Som en erkänsla för ospard möda och aldrig svikande omsorg om föreningen har han även hugnats med dess hedersledamotskap och hedersordförandeskap och fått mottaga SHSO:s förtjänstmedalj i guld.

Fabrikör Falks ordförandeskap inföll under en mycket svår tid för hantverket, även om kriget i många fall medförde gynnsamma ekonomiska konjunkturer. En ny stadgerevidering genomföres 1914 till 1917, varvid inträdesavgiften höjes och styrelsen utökas med 3 suppleanter. Senare tillsättes en valberedning och en programkommitté för föreningens sammankomster. 1916 väckes förslag om mästarekurser och handelskurser för hantverkarna. Den gamla afton- och söndagsskolan, som 1878 övertagits av staden, hade ombildats till Tekniska afton- och söndagsskolan med undervisning i ritning, svenska och räkning. Kurserna utvidgades snart med maskin- och byggnadsritning, och 1917 anordnades med ekonomiskt bistånd från Karlstads Mek. Werkstad 2-åriga kurser för me-

Fabrikör Karl Ad. Falk

Direktör Ernst T. Ander

tall- och träarbetare. 1918 skedde så omorganisationen till lärlings- och yrkesskola, samtidigt som överinseendet flyttades från Kommerskollegium till Skolöverstyrelsen. Denna centralisering har dock kanske i någon mån hämmat det lokala ansvaret.

Från och med 1918 synes nytt liv ha väckts i det förut rätt lamslagna föreningsarbetet. Sammanträdena börja bli fulltaligt besökta, och medlemsantalet stiger. Livliga diskussioner äga rum på mötena. Hantverksorganisationen griper omkring sig, och man söker bilda nya föreningar från Karlstad. 1925 tillkommer Kil, men propagandaverksamheten i Sunne och Säffle ger fortfarande intet resultat. Utställningsplanerna från 1914 tas upp igen på nytt, och den 4—5 sept. 1920 anordnas under namn av Hantverkets Dag en stor hantverks- och kulturhistorisk utställning å Frimurarelogens stora sal i Karlstad med nära 30 utställare. Det ekonomiska utbytet blev rätt gott — drygt 6.000 kr. — ett icke ovälkommet tillskott till föreningens kassa. Under dessa år får föreningen även av en av sina gamla trojänare, hedersledamoten direktör C. J. Wennberg emottaga en större donation.

Med mottot "ett eget hem åt föreningen" inleddes år 1920 "epoken Ander" i Karlstads Fabriks- och Handverksförenings historia. Det är knappast förmåtet att använda detta uttryck, om de närmast följande 15—20 åren. Direktören Ernst Ander var nämligen från 1920 ända till

sin bortgång 1939 själen i hantverksföreningen, och få ha väl som han tryckt sin personlighets stämpel på de företag eller organisationer de satts att leda. Med sin strävan att åstadkomma ett Hantverkets Hus avsåg dir. Ander att tillkomsten av ett sådant skulle stärka föreningens sammanhållning högst väsentligt. Men icke nog härmed. I ett sådant hus skulle man få utrymme till permanenta utställningar av hantverkets alster, vilket skulle kunna tjäna dels att sporra hantverkarna, dels att stimulera intresset och öka förståelsen för hantverket hos allmänheten. Vidare borde här finnas samlingar för studiematerial och orienteringar i olika yrkesgrenars utveckling.

Sedan 75-årsfesten gått relativt obemärkt förbi, inriktade man sina krafter på ett värdigt firande av 80-årsjubiléet. Den 22 januari gick festen av stapeln i Grand Hotells festvåning med förre borgmästare Lindholm i spetsen för åtskilliga inbjudna hedersgäster, bland annat representanter för länets övriga hantverksorganisationer. Sveriges Hantverksorganisations ordförande, konsul Ljunggren, som vid tillfället skulle kreeras till föreningens hedersledamot var på grund av sjukdom tyvärr förhindrad närvara. Tre om föreningen högt förtjänte medlemmar mottog bevis på hedersledamotskap och dessutom SHO:s silvermedaljer: Fabrikör K. Ad. Falk, kassadirektör Ludv. Martin samt bokbindarmästare C. G. Dahlin. Ur programmet kan även antecknas dåvarande kaptenen C. G. Nygrens föredrag om "skråväsendet i forna tiders Karlstad samt en historik över föreningens öden under de senaste 80 åren.

Sedan gick man med stora steg mot 1927 års utställning, vilken ansågs vara en direkt fortsättning på 80-årsjubiléet.

1927—1947

Den senaste 20-årsperioden av Hantverksföreningens verksamhet karaktäriseras av ökad omfattning och aktivitet. Detta framgår redan av epokens inledning, som utgöres av Karlstadsutställningen år 1927. Egenomligt nog begränsas perioden framåt också av en utställning, "Värmland visar", som inom några veckor kommer att slå upp sina portar på ungefär samma plats som den föregående.

1927 års utställning hade förberetts i nära tre års tid och avsåg att omfatta värmländska hantverks- men även industri- och konstalster. Ursprungligen hade man tänkt förlägga den till Sandgrund eller Växnäsparken med Malmtorget. Initiativet hade utgått från föreningens ordförande, dir. Ander, som i början tillsammans med styrelsen fick i uppdrag att sköta förarbetena. På årsmötet den 23 januari 1926 fattades formellt

Från den högtidliga invigningen av 1927 års utställning.

Sittande i främre raden fr. v: Stadsfullmäktiges ordf. doktor Per Clarholm, generaldirektör A. Granholm, landshövding Abr. Unger, HHK Kronprins Gustaf Adolf, handelsminister F. Hamrin, biskop J. A. Eklund och direktör Ernst T. Ander.

beslut om anordnandet av en utställning i Karlstad instundande sommar enligt program, som skulle utarbetas av styrelsen. Till särskild utställningskommitté valdes dir. E. Ander, byggmästaren Johan Wästlund samt fabrikererna Axel Svensson och Reinhold Ternqvist. Som sekreterare och utställningskommisarie adjungerades redaktör Ragnar Frölich. Kassaförvaltaren blev konditor Hugo Nilsson. En större bestyrelse under ordförandeskap av landshövding Abr. Unger samt representanter för länets stater, kårer, storindustrier och hantverk tillsattes också. Flera arbetsutskott utsågos: för byggnadsarbeterna, för inkvarteringen, för reklamen och trafiken, för nöjesfältet m. m.

För att trygga utställningens ekonomiska genomförande beslöts att varje föreningsmedlem efter råd och lägenhet skulle delta i en garanti-teckning och vidare ställdes Hantverkets Dags fond med flera fonder till utställningskommitténs förfogande jämte en summa av föreningens kontanta medel.

Med stadsfullmäktiges medgivande förlades utställningen till Stadssträdgården med det gamla Expositionshuset vid Hamntorget som centrum. Detta hade i slutet av 1800-talet använts vart femte år som utställningslokal men nu blivit synnerligen förfallet och i behov av reparation. För att ytterligare visa sitt intresse anslog Karlstads stad 10.000 kr. till detta ändamål och upplät dessutom hela utställningsområdet kostnadsfritt.

Bland de representerade utställarna återfanns de värmländska storindustrierna med Uddeholm, Billerud, Bofors, Mölnbacka-Trysil och Karlstads Mek. Werkstad i spetsen. Men även de ledande hantverksföretagen och mindre utställare hade anmält sig — liksom även utomvärmländska företag. Man kunde faktiskt endast med stor svårighet bereda plats åt alla.

Stadssträdgården hade apaterats till utställningsrestaurant, och för övrigt fanns både utställningsteater och nöjesfält. Även konstutställningar anordnades. Det var sålunda väl sorjt för de besökandes trevnad. Talrika organisationer förlade sina kongresser till Karlstad, och stora idrotts- och nöjesevenemang arrangerades. En intensiv propagandapparat hade satts i gång för att animera såväl Värmlands befolkning som de utombys boende — inte minst turisterna — till besök.

Utställningen öppnades den 15 juni i strålände sommarväder av H. K. H. Kronprinsen. Den pågick till 15 juli men förlängdes till 31 juli. Den vita utställningsstaden, som den kallades, blev en mycket stor framgång för arrangörerna. Antalet utställare utgjorde omkring 300, och sammanlagda antalet besökare av utställningen och nöjesfältet uppgick till ungefär 225.000 personer. Nettot kom i runt tal att röra sig om 120 å 130.000 kr. Den oegennyttiga anda, i vilken utställningskommittén arbetat avspeglar sig kanske bäst i det sätt, varpå utställningsstyrelsens ordförande och skattmästare disponerade den gratifikation på vardera 2.000 kr., som de av hantverksföreningen erhållit för sitt arbete för utställningen. De läto nämligen hela beloppet gå till understödsfonder både i och utom föreningen. Hälften av summan gick till en premiefond till minne av den nyligen avlidne styrelsekamraten, bokbindaremästare C. G. Dahlin.

Som ett bevis på föreningens tacksamhet även gentemot utställningsbestyrelsens ordförande, landshövding Unger, överlämnades som minne ett par fätöljer med graverade och förgyllda silverplåtar. Vid sin avgång 1936 erhöll landshövding Unger en större penningssumma som gåva från hantverksföreningen som ett ytterligare bevis på dess uppskattning av hans intresserade och uppoffrande arbete för utställningen. Vid årsmötet

1929 erhöillo herrar Ander och Nilsson på förslag av Karlstadsföreningen hantverksorganisationens silvermedalj jämte diplom.

Sedan man efter ett par års diskussion ej lyckats undkomma extra beskattning av vinsten från utställningen, fördes nettot, som belöpte sig till nära 104.000 kr. tillsammans med Wennbergska och Nermanska fonderna jämte Hantverkets Dags fond — i allt nära 110.000 kr. — till en större fond, som kallades Hantverkets Hus fond. Denna avsåg nämligen att bli grundpelaren till det Hantverkets Hus, som man nu allt närmare skymtade. Men till själva byggnadsfrågan återkomma vi i ett särskilt kapitel.

Från 1929 är att anteckna en storartad donation av en gammal medlem, fabrikören Carl G. Johnson, Grand Rapids Michigan, USA. Summan, kr. 5.000, fördes till Ålderdomshemmets fond. För att visa sin tacksamhet utsåg föreningen fabrikör Johnson till sin hedersledamot. Detta är diskuterades även sättet för mästarbrevens utdelande. Hantverksföreningen ansluter sig till sin styrelses uppfattning, att dessa brev böra — under lämpliga former — utdelas av vederbörande lokalförening. I varje fall borde denna erhålla mästarbrevet från SHO och själv avgöra sättet, varpå de skulle utdelas. Vid årsmötet 1930 överlämnas diplom som hedersledamot till SHO:s ordförande hovskomakare Aug. Lindmark och vid följande årsmöte hyllas fabrikör Karl Ad. Falk som föreningens hedersordförande.

Under detta år, 1931, anordnas även en diskussion om näringslagstiftningen med fabrikör Per Eliasson som inledare. Bland andra frågor som diskuterats under de närmast följande åren må nämnas Stora Torgets förskönande, hantverkets betryckta läge på grund av minskade order och förkortad arbetstid och nödvändigheten av stödlån från statens sida, och vidare anbudsfrågan, som vore ofrånkomlig vid arbeten av större omfattning. Anbudsgivarnas olika ekonomiska förutsättningar gjorde också att man måste räkna med risken av sämre utförande med billigare anbud, vilket ginge ut över kunden. Det vore alltför lätt att bli sin egen, och det kunde inträffa att avskedade vid anbud kunde gå under sina f. d. arbetsgivare.

Från år 1934 finnes åtskilligt att nämna. Föreningen anser sig böra påtala det oegentliga i förhållandet att i Karlstads Brandkärs smedja arbeten för privata personers räkning utföras i konkurrens med stadens alltför många smidesmästare. Man stämplar denna konkurrens som illojal och osund. Brandstyrelsen svarar dock, att dessa arbeten i huvudsak utfördes för stadens räkning och att intet vore att göra åt saken.

Från Hantverksveckan i Mariebergsskogen 1934. Garvare i arbete.

Vidare bestämes, att medlem av Hantverksföreningen, som uppnått 70 års ålder och tillhört föreningen i 20 år skulle befrias från avgift.

Första veckan i september 1934 anordnades över hela landet en hantverkets propagandavecka; för Karlstads del i Mariebergsskogen. En organisationskommitté tillsattes med fabrikör Per Eliasson som sammankallande och professor Helge Kjellin som adjungerad ledamot. Redan i juni månad hade professor Kjellin i ett föredrag för föreningen skisserat upp riktlinjerna för anordnandet av en stad i miniatyr — det gamla Karlstad — vid Mariebergsviken. Här skulle också beredas plats åt en hantverksgata, och vid festliga tillfällen skulle där uppträda borgare och hantverkare med älderman och bisittare, alldeles som i gamla tider. För uppförandet av lämpliga verkstadslängor garanterade hantverksföreningen en summa av 2.500 kr., och efter hantverksveckan skulle dessa byggnader bli Mariebergsskogens egendom. Tyvärr gick denna hantverksvecka med alla dess festligheter med en avsevärd förlust, som måste täckas av hantverksföreningens medel. Till förverkligandet av planerna på ett "Hantverkets hus" i Mariebergsskogen hade man även anslagit 500 kr.

Under året hade föreningen även medverkat till bildandet av ett

särskilt hantverksdistrikt för Värmland. Kompetensfrågan spökar åter i protokollen, och en hänvändelse göres till länets riksdagsmän, men deras aktion synes icke medföra något resultat.

År 1935 erhöll hantverksföreningen från domprosten C. V. Bromander 1.000 kr., som grundplåt till en fond med donators namn. Denna fond utökades sedan i slutet av året med ytterligare 2.000 kr. Föreningen visade sin tacksamhet mot domprosten Bromander genom att vid sitt 90-årsjubileum år 1937 kalla honom till sin hedersledamot. Samma år mottog föreningen ytterligare donationer av fabrikören Stefanus Svensson, direktören Wilhelm Bäckman och disponenten Simon Wennberg. Beträffande dessa och de följande donationerna hänvisas till ett särskilt kapitel i denna historik.

Hösten 1935 förlorade hantverksföreningen en av sina värdefullaste förkämpar, byggmästaren Johan Wästlund. Han hade under de tolv år han beklätt sekreterareposten medverkat till föreningens expansion under en synnerligen svår tid.

Bland viktiga frågor i det följande märkes diskussionen om statliga yrkesskolor i Bohuslän och dessas ekonomiska realiserande. Inledningsanförandet hölls av fabrikören Per Eliasson, som betonade farhågorna för statligt monopol även i dessa fall och riskerna för att den praktiska undervisningen komme att få stå tillbaka för den teoretiska, i all synnerhet som denna senare aldrig helt skulle kunna ersätta den förra. Man instämde allmänt i dessa åsikter. Någon tid därefter meddelades, att landstinget fattat beslut om inrättandet av en yrkesskola och att föreningen snarast måtte yttra sig häröver, innan skolans organisation blev fastställd.

Liksom man förut avhandlat frågan om Stora Torgets förskönande, togs även frågan om Malmtorget upp. Byggmästare J. A. Frimodig ansåg, att detta senare torg helt blivit förstört genom den där anlagda parken och att det bättre kunnat fylla mera praktiska ändamål.

I övrigt kan antecknas, att Hantverksföreningen kollektivt anslutit sig till Handelskammaren samt att stadgarna ändrats därhän, att styrelsen hädanefter skulle successivt förnyas. Halva antalet styrelseledamöter utsågos på två och återstoden på ett år.

Den 12 juni 1937 firades föreningens 90-årsjubileum å Stadshotellets festsal under stor tillslutning av medlemmar och hedersgäster, bl. a. dåvarande landshövdingen Ivar Vennerström, förutvarande landshövdingen Abr. Unger, domprosten C. V. Bromander, borgmästaren E. Lundblad, förutvarande borgmästaren K. J. Lindholm, SHO:s ordförande, fabrikören Aug. Lindmark, representanter för Karlstads stad, Handelskammaren, Värmlands hantverksdistrikt m. fl.

Vid detta tillfälle förekom utom officiella tal en historik över de gångna 90 åren av föreningens hedersordförande, fabrikören K. Ad. Falk samt en prolog, "En hymn till handens män", av professor Helge Kjellin. Vidare överlämnades diplom till föreningens senaste hedersledamot, domprosten C. V. Bromander. Därpå dekorerade fabrikör Lindmark fem av hantverksföreningens trotjänare med Sveriges Hantverksorganisations medaljer; i guld till direktören Ernst Ander samt i silver till fabrikörerna M. P. Bandelin, K. A. Karlsson, Axel Svensson och Reinhold Ternqvist. Landshövding Vennerström talade för de veteraner, som tillhört föreningen mer än 25 år och utdelade till dem tecken på denna deras värdighet. Telegram utväxlades med H. M. Konungen, och Karlstads stad och olika hantverksorganisationer framförde sina hyllningar.

Hantverksföreningen hade värdigt begått sin 90-årsdag, och många bevis hade givits på uppskattningen av dess verksamhet till hantverkets och samhällets fromma liksom även på föreningens starka ställning. Våren 1938 beslöt föreningen att som ett synligt tecken på uppskattningen av sin ordförandes arbete till honom på hans 60-årsdag överlämna 300 kr.

Från de följande två åren kan vidare antecknas, att föreningen krävt ökad representation i styrelsen för länets verkstadsskolor, och att årsmötena 1938 och 1939 förlänades en särskilt högtidlig prägel genom intagning av nya medlemmar resp. korande av nya gesäller enligt särskilt ceremoniel med tal av föreningens och lärlingsnämndens ordförande m. fl. 1939 hyllades de nya gesällerna av föreningens hedersordförande, som i det faktum att denna gång icke mindre än fem nya gesäller korats — mot ingen de närmast föregående fyra åren — såg ett glädjande tecken på hantverkets renässans.

Hösten 1939 drabbades Karlstads Fabriks- och Handtverksförening av sin hittills svåraste förlust, en förlust, som den delade med hela Karlstads stad. Hantverksföreningens själ, dess ordförande och drivande kraft sedan två decennier, direktören Ernst Ander, mannen bakom utställningen 1927, rycktes hastigt bort, mänskligt att döma alltför tidigt. Företrädd av sitt florbekända standar följde föreningen sin värderade ordförande till graven, och fabrikör Eliasson tolkade dess tacksamhet och stora saknad.

För att hugfästa direktör Anders minne inom hantverksföreningen beslöt man utge ett minnesalbum, som skulle utgöra ett monumentum aere perennis över den bortgångne. Detta album överlämnades vid nästa årsmöte till dir. Anders efterlämnade maka av fabrikör Elisasson, som hyllade minnet av föredömet, föregångaren, grundläggaren, vilken aldrig

gav avkall på sitt motto: "Framåtskridande — utveckling" samt "Hantverk är kvalitet". Hantverksföreningen hade trots dir. Anders många andra stora uppgifter varit hans speciella skötebarn, och hans banbrytande insatser till hantverkets fromma skulle sent komma att glömmas.

Hantverksföreningen 1940—

Fabrikör Per Eliasson blev nu dir. Anders efterträdare som ordförande — en ingalunda lätt uppgift, som han dock löste på ett lyckligt sätt. Han hade förut beklätt nästan alla funktioner inom styrelsen och verksamt bidragit till trevnaden inom föreningen som föredragshållare och diskussionsinledare, varför alla förutsättningar funnos för honom på hans nya förtroendepost. "Per hattmakares" första aktion som ordförande går också ut på att plädera för ett kamratligare förhållande mellan föreningens medlemmar som ett verksamt medel att stärka sammanhållningen.

Vid årsmötet 1940 hyllades fabrikören M. P. Bandelin och direktören Wilhelm Bäckman som föreningens hedersledamöter. Redan några månader härfter avled den förre, varmed föreningen inom mindre än ett års tid förlorat tvenne hängivna trotjänare. Fabrikör Bandelin hade nämligen ända från 1923 till 1939 beklätt posten som hantverksföreningens v. ordförande och som ordförande i dess lärlingsnämnd.

Bland den nya styrelsens första åtgärder märka vi tryckandet av en medlemsmatrikel, som sedan ingår i den årsbok, som utges från och med år 1943. Fabrikör Eliasson visar också sin omtanke om föreningen genom att dels göra en donation av det belopp — 500 kronor — han från medlemmarna erhåller på sin 70-årsdag, dels själv tillskjuta en lika stor summa. Denna fond skulle komma behövande hantverkare tillgodo.

Under året skapar föreningen tre stipendier om vardera 100 kr., för vidare utbildning av föreningsmedlemmar jämte hos dem anställda. Till föreningen överlämnas av herr Arthur Hägg sex gamla mästar- och gesällbrev från tiden 1756—1828, vilka han restaurerat. Gåvan mottogs tacksamt, och man beslöt tillerkänna herr Hägg en gratifikation på kr. 75:— för det arbete han nedlagt på restaurationen.

Följande år kallades till föreningens hedersledamöter trenne förtjänta medlemmar, verkmästaren K. A. Karlsson, smidesmästaren A. R. Södergren och disponenten Simon Wennberg.

Under 1941 anordnades en diskussion om ungdomens yrkesrådgivning med inledningsanförande av föreningens ordförande. Han hävdade — som vanligt kanske man vågar säga — starkt betydelsen av kompetenskravets upprätthållande inom hantverket, och att den teoretiska skol-

Fabrikör Per Eliasson

Konsul Curt Wennberg

ningen ej finge undantränga den praktiska -- i verkstäderna. Vid yrkesvalet anser han dessutom att läkare bör rådfrågas. Innan en lärling antages, borde han få genomgå en prøvotid på ett halvt år, och vidare vore det lämpligt att upprätta kontrakt mellan arbetsgivare, lärling och dennes föräldrar. Yrkesutbildning skall avslutas, dels med avgångsbetyg från yrkesskolan, dels med gesällprov. Övriga talare underströko inledarens åsikter och hävdade betydelsen av statsmakernas ekonomiska stöd åt hantverksungdomarna. Varnande röster höjdes mot ytlighet och specialisering. Vid ett senare sammanträde höll yrkesskolans rektor, läroverksadjunkten Hjalmar Bystedt ett intressant föredrag om "Teoretisk hantverksutbildning".

Vid årsmötet 1942 hyllades fabrikör Per Eliasson och urmakarmästaren Mollstedt som föreningens hedersledamöter. Samtidigt avgick den nu 72-årige Eliasson som ordförande och efterträddes av föreningens nuvarande ordförande, konsul Curt Wennberg, som då redan i flera år tillhört styrelsen först som kassör och därefter som vice ordförande.

En av den nye ordförandens första åtgärder blev att starta en länge planerad kurs i bokföring och kalkylation, varvid överlärare K.-I. Asplund höll ett inledande föredrag i ämnet. Kursen samlade 35 deltagare. Ett par år senare godkändes denna kurs av SHSO som bokföringskompetens för erhållande av mästarbrev.

Bland viktigare händelser märkas beslut av styrelsen att överlämna mästarbrev även till icke föreningsmedlemmar. Hösten 1942 tog man upp den sedan 1938 vilande tanken på bildandet av ett hantverkets ungdomsgille i staden. Gillet kom också till stånd i samband med ett föredrag av konsulenten Ragnar Holmberg i SHSO. Ungdomsgillet verksamhet behandlas i en särskild avdelning.

Vid föreningens 95-årsfest nedlade ordföranden en krans på dess förste ordförandes, fabrikör Montans, grav. Kort därefter fick föreningen från konditor Hugo Nilsson mottaga ett minnesalbum från 1927 års utställning.

I januari 1943 ansluter sig föreningens styrelse till en motion till hantverksdistriktet av fabrikör Eliasson om kompetenslagstiftning. Han konstaterar bl. a. att mästarbrevskungörelsen av okt. 1940 i princip inneburit ett erkännande från statsmakternas sida av det berättigade i kravet på kompetenslagstiftning. Genom mästarbrevens spridning skapas möjligheter till en stark opinionsbildning samtidigt som man murar en grundval för en ordnad, lagbunden näringsfrihet. Statens intresse för yrkesundervisningen bådade gott för en lycklig lösning av rekryteringsfrågan men yrkesrekryteringen borde svara mot behovet — vilket också vore ett samhällsintresse. Arbetskraften skulle utnyttjas rationellt och de som sakna förutsättningar som självständiga företagare borde dirigeras in på andra banor. I allmänhetens intresse vore det nödvändigt att skydda sig mot klåpare. Motionen utmynnar i krav på ordnad, lagbunden näringsfrihet och på kompetenslagstiftning.

Vid årsmötet 1943 kallades fabrikörerna Adolf Nyhlén och Axel Svensson till hedersledamöter, samtidigt som ett större antal medlemmar erhöles veterantecknet. Under året verkställdes även en undersökning av antalet verkstäder i gatuhus, källare och gårdshus även bland icke-medlemmar i föreningen. Nu utkommer föreningens första årsbok, som sedan blir en årligen återkommande institution. Den innehåller föreningens årsberättelse, redogörelse för fondernas ställning, referat av viktigare föredrag samt medlemsmatrikel.

Sommaren 1944 fick föreningen mottaga ännu ett bevis på det levande intresse, som dess värdade hedersordförande, fabrikör K. Ad. Falk alltfört hyste för den sammanslutning, där han verkat i nära 50 år. På sin 80-årsdag överlämnade han 5.000 kr. till en fond, varav räntan skulle utdelas som premier vid gesällprov, varvid lärlingar inom plåtslageribranschen borde få företräde. Vid årsmötet 1945 fick denne hantverkets grand old man ur landshövdingens hand mottaga SHSO:s förtjänstme-

Hovfotograf Dan Gunner
Föreningens vice ordförande.

Målaremäst. N. A. Nilsson
Föreningens sekreterare.

Målaremäst. Arvid Sundelius
Föreningens skattmästare.

dalj i guld för sina insatser till hantverkets fromma under en lång följd av år.

De senaste två årsmötena ha fabrikörerna Reinh. Ternqvist och Oscar Dyhlén hyllats som hedersledamöter. En donation av byggmästare Olof Wästlund har även tillförts föreningen. Genom avtal med Nya Werm-lands-Tidningen har på förslag av dir. Gustaf Ander föreningen för medverkan vid utgivandet av en telefonkatalog för Karlstad erhållit ett större ekonomiskt tillskott.

Vidare är att nämna en motion av fabrikör Eliasson till hantverkskongressen om enhetlig betygssättning och bedömning vid gesällprov avläggande samt villkor för dessa. Han hävdade däri bl. a., att gesällprov skulle avläggas inom ett år efter lärlingtidens utgång och att vid utdelande av belöningar de yngre borde ha företräde framför de äldre. Dessutom framfördes en motion från lärlingsnämnden att föreningsmedlemmarna måtte verka för att stimulera lärlingarna till att avlägga gesällprov i större utsträckning än hittills skett samt vidare, att en monter borde inredas på den kommande utställningen med gesäll- och mästarebrev samt mästestycken.

Under år 1946 tillsattes en kommitté för revision av föreningens stadgar och vidare inrättades en studieledarbefattning, vars förste innehavare blev ungdomsgilleets ordförande, Thure Molinder. Ett lovvärt initiativ till upplivande av hantverksföreningens sångkör har också tagits, och flera donationer, bl. a. av föreningens hedersordförande, ha gjorts för att stödja verksamheten.

En begäran om bidragsteckning för möjliggörande av starten av en hantverkets egen folkhögskola i Gävle lämnas utan avseende.

Karlstads Fabriks- och Handverksförenings styrelse 1947.

I samband med firandet av 100-årsjubiléet insamlades medel till en gravvård över föreningens förste ordförande, fabrikören I. C. Montan. Denna insamling har på ett synnerligen förtjänstfullt sätt omhändertagits av fabrikören Per Eliasson.

För att skapa trevnad kring och intresse för föreningens arbete ha under de sista 20 åren ofta anordnats föredrag i aktuella ämnen vid föreningens sammankomster. (En förteckning över dessa föredrag återfinnes som särskild bilaga i slutet av denna bok.) Utflykter och sällskapsresor — ofta i studiesyfte till utställningar — ha även anordnats.

Varje år har föreningen till behövande utdelat stora belopp såväl i form av understöd som stipendier, och under krigsåren har föreningen vid flera tillfällen visat sitt samhällsansvar genom att teckna stora belopp å försvarslånen.

Som avslutning kan lämpligen nämnas några ord om den fest, varmed Karlstads Fabriks- och Hantverksförening firade minnet av sin 100-åriga tillvaro. Lördagen den 26 april 1947, på dagen exakt 100 år efter föreningens födelse, samlades medlemmarna för att högtidligt hålla jubiléet. Bland de inbjudna gästerna märktes särskilt representanter för

Från avtäckningen av fabriks-
E. C. Montans gravvård å Karl-
stads gamla kyrkogård på hundra-
årsdagen av föreningens tillkomst.
Prosten T. Beckman, Montans
dotterson, talar. I bakgrunden
föreningens standar.

Vid högtidssammankomsten å
Karlstads rådhus den 26 april
1947 överlämnade borgmästare
G. Lindskog SHSO:s silvermedalj
till målaremästare N. A. Nilsson
och byggmästare Alfr. Boström.

Karlstads magistrat med borgmästare Lindskog i spetsen samt prosten T. Beckman som representant för släkten Montan, m. fl.

Högtidligheterna inleddes ute på Karlstads gamla kyrkogård med avtäckning av den förut omtalade gravvården över föreningens förste ordförande. Efter några inledande ord av konsul Curt Wennberg förrättades den högtidliga akten av borgmästare Gunnar Lindskog, som i samband därmed hyllade fabrikör Montans minne. Därefter nedlade konsul Wennberg hantverksföreningens krans. Sedan kontraktsposten T. Beckman talat å släkten Montans vägnar och tolkat dess tacksamhet gentemot föreningen, sjöng den nybildade hantverkssångkören under ledning av musikedirektör Olle Ljungdahl "Led mina ljus" av Purday. Tidigare på dagen hade kransar nedlagts även på övriga hädangångna ordförandes gravar.

Därefter begav man sig till Karlstads rådhus, där en högtidssammankomst anordnats. Sedan hantverksföreningens ordförande, konsul Curt Wennberg med några ord berört anledningen till mötet och särskilt den betydelsefulla roll som magistraten spelat vid föreningens bildande den 26 april 1847, ägnades minnet av de hädangångna trotjänarna en tyst minut. Därefter förrättade borgmästare Lindskog medaljutdelning. SHSO:s förtjänstmedalj i silver överlämnades till föreningens mångåriga sekreterare, målarmästare N. A. Nilsson, och byggmästare Alfr. Boström erhöll samma organisations belöningsmedalj i silver. Slutligen höll fil. lic. C. W. Esping ett föredrag: "Karlstads Fabriks- och Handtverksförening under 100 år" — utgörande i huvudsak ett sammandrag av den av honom under utarbetande varande jubileumsskriften.

Efter högtidssammankomsten var jubileumsmiddag anordnad för över hundra personer i Grand Hotells festvåning. Sedan klubbmästaren, ingenjör Gösta Wästlund hälsat gästerna välkomna, gav ordföranden, konsul Wennberg, en kort historisk exposé över utvecklingen under de gångna hundra åren och hyllade de insatser som till föreningens fromma utförts. Han framhöll, att det vore så mycket mera glädjande att få göra detta, då han kunde tolka denna föreningens tacksamhet gentemot två här närvarande av dessa föregångsmän, nämligen hedersordföranden, fabrikör K. Ad. Falk och hedersledamoten fabrikör Per Eliason. Konsul Wennberg hyllade även andra märkliga insatser i föreningens historia och vände sig slutligen till dagens medaljörer.

Hedersordföranden, fabrikör K. Ad. Falk, talade om intressanta minnen från sin nära 50-åriga tid som föreningsmedlem och gav i samband därmed ytterligare ett prov på sitt aldrig svikande intresse för föreningen. Särskilt hade det glatt honom, att hantverksföreningens

sångkör hade återupplivats, och han bad nu att till densamma få överlämna som donation 500 kr. Vidare talade kontraktsprosten T. Beckman som representant för släkten Montan och berörde ytterligare fabrikör Montans levnadsförhållanden. Sedan åtskilliga organisationer, bland dem Ungdomsgillet, framfört sina hyllningar, tackade borgmästare Lindskog å gästernas vägnar, varvid han framhöll de alltfört existerande relationerna mellan hantverkarna och magistraten och betonade det goda samarbete, som alltid varit rådande dem emellan. Hans tal utmynnade i en hyllning till handens arbetare, vilka han hoppades skulle komma att få röna större uppskattning än vad nu vore fallet.

Senare under kvällen lät hantverksföreningens sångkör åter höra sig och stämningen var den allra bästa.

Karlstads Fabriks- och Handtverksförening hade på ett värdigt sätt begått sitt hundraårsjubileum, och nu står åter en utställning för dörren. Må vi hoppas, att denna kommer att genomföras lika lyckligt och lända sina arrangörer till lika stor heder som den föregående.

Karlstads Hantverks-ungdomsgille

I anslutning till en skrivelse från SHSO angående bildandet av ett hantverkets ungdomsgille i Karlstad och en studiecirkel upptogs denna fråga på ett sammanträde med Karlstads Fabriks- och Hantverksförening den 18 november 1938. För utredning av förutsättningarna för en sådan organisation tillsattes en kommitté, bestående av herrar Bernt Linderholm, Abraham Simansky samt Johan Olsson med den förstnämnde som sammankallande.

Till årsmötet i februari följande år förelåg resultatet av kommitténs arbete. Detta resultat var dock tyvärr av nedslående art. Kommittén ansåg sig nämligen icke kunna tillstyrka bildandet av ett ungdomsgille med hänsyn till "den mängd studiecirkel och aftonskolor med goda lärarekrafter, som nu redan finnes här i staden". Detta ansågs skola komma att menligt inverka på anslutningen till det ifrågasatta ungdomsgillet. Ett annat viktigt hinder vore givetvis lokalfrågan. De kommitterade uttalade den åsikten, att det för att vidmakthålla intresset för ett dylikt gille icke blott vore nödvändigt med lämpliga och stimulerande program utan även "trivsamma lokaler såsom ett första underlag".

Kommittén påpekade därefter den undersökning, som Hantverksföreningen bedrev om möjligheterna för uppförandet av en egen fastighet med samlingslokaler. Innan dessa planer tagit fastare former, ansågo sig de kommitterade icke kunna tillstyrka bildandet av ett ungdomsgille men framhöllo avslutningsvis vikten och betydelsen av ett sådant som ett stöd för hantverksföreningen.

Då styrelsen instämt i kommitténs förslag, beslöt föreningen att ställa frågan på framtiden.

Det dröjde ända till hösten 1942, innan frågan åter dök upp. Vid ett styrelsemöte med Fabriks- och Hantverksföreningen den 1 september d. å. meddelade SHSO:s konsulent, herr Ragnar Holmberg, att ett försök

Styrelsen för Karlstads Hantverks-ungdomsgille.

Sittande fr. v.: Bertil Nyhlén, Thure Molander, Sven Morsén, Hilding Carlsson.

Stående fr. v.: Harald Lindh, Gösta Wärlund, Carl Gustaf Ekman, Bengt Hammarberg.

nu skulle göras att bilda ett ungdomsgille i Karlstad. Lokalfrågan syntes kunna ordnas genom att en av hantverkets kontorslokaler blivit ledig. Styrelsen hänsköt frågan till Byggnadskommittén. Hantverkarna uppmånades att propagera bland sina gesäller för anslutning till gillet.

Den 25 september konstituerades Karlstads Hantverks-ungdomsgille vid ett möte å Hushållsskolans lokaler, dit även Karlstads Fabriks- och Handverksförenings styrelse inbjudits. Konsulent Holmberg talade om ungdomsgilletts uppgifter och planer. Samtidigt underströk han vikten av att ungdomens intresse riktades på hantverket. Omkring 15 medlemmar antecknade sig vid starten. Den första styrelsen fick följande sammansättning: Bertil Nyhlén (ordf.), Olle Boman (v. ordf.), Olle Hammarberg (kassör) och Gunvor Skoog (sekr.) Dessutom en representant för Hantverksföreningen.

Man beslöt att sammanträde skulle hållas varannan fredag.

Bland de första uppgifter, som ålades den nya sammanslutningen, var en begäran från SHSO att starta ett ungdomsgille i Säffle. Med hänsyn till att arbetet ännu ej kommit i gång såg man sig dock nödsakad att betrakta detta som en kommande uppgift. Förslag väcktes om studier

av mötesteknik, och dir. Wennberg förklarade sig villig att leda en dylik studiecirkel. Fabrikör Per Eliasson inbjöds till ett styrelsemöte och uppgjorde förslag till gilletts verksamhet samt delgav sina erfarenheter av andra ungdomsgillens arbete.

För att skapa en ekonomisk ryggrad åt den nya organisationen hade Karlstads Fabriks- och Handtverksförening redan före konstituerandet beviljat ett engångsanslag å högst 300 kr.

Vid första årsmötet i februari 1943 intogos 20 nya medlemmar i gillet efter särskilt högtidligt ceremoniel. Årsavgiften bestämdes till 2 och inträdesavgiften till 1 kr. Sammanträden skulle hållas varannan fredag i varje månad med undantag för högsommaren (juli—augusti). Under våren skulle anordnas tvenne studiecirklar: i förenings- och mötesteknik samt i bokföring och kalkylation.

Som synes visade den nya föreningen redan under sitt första verksamhetsår stor aktivitet, och man hade tydligen lagt sig vinn om "ökad kontakt mellan gillesmedlemmarna", vilket var titeln på ett föredrag, som följande höst hölls av klubbmästaren Olle Bäcker. Till medlemmarnas trevna bidrog också de trevliga program, som styrelsen arrangerade vid så gott som alla möten. Utom kaffeservering förekom föredrag, uppläsning, allsång, filmföreläsningar, frågesport och dans. Före jul anordnades även ett Luciaspel. I en pristävling anordnad av hantverkets ungdomstidning, "Unga svenska tag", och som gick ut på att skaffa tidningen prenumeranter, hade ungdomsgillet vunnit ett bokpris på 40 kr. Man beslöt nu att av detta skapa en läsecirkel.

Ungdomsgilletts arbete omfattades med stort intresse även av många affärsmän och företag i Karlstad, som visade sin välvilja genom donationer till klubblokals inredning.

Från år 1943 är även att notera en lyckad utfärd till Tynäs.

Följande årsmöte ändras bestämmelserna för styrelsevalet i enlighet med Hantverksföreningens. Ordföranden och halva antalet styrelseledamöter väljas hädanefter på 2 och återstående hälften på 1 år. Gillets medlemsantal är nu uppe i 35. Man synes emellertid hysa en viss oro för nyrekryteringen och den energiske ordföranden, Bertil Nyhlén, passar på tillfället att vid Hantverksföreningens årsmöte informera moderföreningen om ungdomsgilletts arbete och anhålla om stöd. Samtidigt inbjuder han KFöHF till ett upplysningsmöte följande månad. Flera talare understryka värdet av gilletts verksamhet.

Medlemsrekryteringen synes dock ej ha lämnat väntat resultat. Endast ett fåtal svar kommo gillet tillhanda på en cirkulärskrivelse till KFöHF i denna angelägenhet. Man tog då saken i egna händer, och en kommitté

tillsattes för medlemsanskaffning. Från verksamheten i övrigt kan nämnas planerandet av tvenne kurser enligt korrespondenssystemet: I bokföring, kalkylation och deklarationsteknik, ledd av ingenjör Evert Ottersten samt i reklam, försäljningsteknik och kundtjänst av agronom Rolf Eneberg. Vidare beslöts samarbete med KFoHF om anordnandet av en Hantverkets dag. En intressant nyhet är även de studiebesök i samband med demonstrationer, som anordnas vid olika industrier i staden.

Följande år antagas nya stadgar i överensstämmelse med SHSO:s. En hobbyutställning anordnas med anslag från KFoHF i samarbete med Nya Wermlands-Tidningen. Det ekonomiska resultatet blir trots stora avbränningar mycket gott och bidrager till att skänka gillet en stark ryggrad. Det inre arbetet intensifieras för att stärka medlemmarnas intresse. Förslag väckes om bildandet av en damcirkel och en idrottsgrupp för deltagande i korporationstävlingar. Lokalfrågan är fortfarande brännande, och man riktar en hemställan till KFoHF att få disponera samtliga 3 rum i föreningslokalen vid Hamngatan. Kursen i bokföring och kalkylation m. m. kommer till stånd, och Thure Molinder bevisar under sommaren SHSO:s föreningsledarkurs i Grebbestad, för vilken han senare på hösten redogör i ett föredrag inför gillet.

Vid årsmötet 1946 avgår Bertil Nyhlén som ordförande efter att ha fungerat sedan gillet bildade. Han lämnar dock ej styrelsen utan ägnar alltfört sin kraft åt denna; nu som sekreterare. Den nya ordföranden blir den förut nämnde Thure Molinder, som senare på året också utses till innehavare av den nyinrättade studieledarbefattningen.

På årsmötet hölls även ett föredrag av ungdomskonsulenten Robert Larsson om: "Hur vi arbetar inom ungdomsrörelsen".

Efter besök vid hantverkstävlingar i Falun, Göteborg och Arvika väckes förslag om anordnande av dylika tävlingar i Karlstad, eventuellt i samband med den till följande sommar planerade utställningen. Senare beslöt man uppskjuta arrangerandet av en dylik tävling till vintern 1948. En studiecirkel i källskattefrågan anordnas under ledning av kamrer Gösta Thoresson, och de tidigare nämnda studiebesöken vid stadens företag och industrier fortsätts. Innevarande år har även Värmlands Museum, speciellt dess konstupställningar besökts.

Vid det senaste årsmötet medverkade ännu en gång konsulenten Larsson med ett föredrag: "Om ungdomsrörelsens svårigheter". Huvudpunkterna i hans föredrag kan lämpligen tjäna som en avslutning på denna lilla översikt över Ungdomsgillet verksamhet under de gångna fem åren. Han framhöll, att gillena borde arbeta för att vinna samverkan sinsemellan. Medlemmarna borde skolas genom kurser, främst i mötes- och förenings-

teknik. Diskussioner och debatter i hantverksfrågor och hantverkstävlingar kunde lämpligen anordnas.

Då just dessa frågor omhulldats av gillet i alldeles särskild grad, torde man kunna konstatera, att den unga föreningen synes vara inne på rätt väg i sin verksamhet.

UNGDOMSGILLET'S STYRELSE:

- Ordförande:* Bertil Nyhlén: 1942—1945.
Thure Molinder: 1946—
- v. Ordförande:* Olle Boman: 1942—1945.
Sven Monsén: 1946—
- Kassör:* Olle Hammarberg: 1942—1945.
Hilding Carlsson: 1946—
- Sekreterare:* Gunvor Skoog: 1942.
Elisabeth Gunner: 1943.
Richard Sott: 1944—1945.
Bertil Nyhlén: 1946—

Byggnadsfrågan

Sedan byggnadsfrågan efter det även ekonomiskt utomordentliga resultatet av 1927 års utställning kommit i ett annat och gynnsammare läge, föreslog styrelsen årsmötet 1933, att frågan skulle upptagas och utredas i sin helhet samt undersökning verkställas om inköp av lämplig tomt. Till byggnadskommitté valdes dir. Ernst Ander samt byggmästarna Johan Wästlund och Axel Svensson med Ander som sammankallande.

Rätt snart förelåg ett förslag från kommittén om inköp av en tomt i kvarteret Druvan vid Drottninggatan. Köpet beslöts men gick om intet, enär fastigheten enligt närmare upplysningar ej vore till salu förrän i slutet av 1934.

I oktober 1935 togs frågan ånyo upp, och förslag förelåg om inköp av den s. k. domprostgården vid Drottninggatan. Även denna affär blev resultatlös. Först i slutet av år 1937 fastnade föreningen för ett erbjudande från konsul Ziegler om inköp av fastigheten mellan Västra Torggatan och Hamngatan, där Systembolaget då hade sina lokaler. Man ansåg erbjudandet fördelaktigt, och köpesumman borde man kunna åstadkomma genom att ta i anspråk Hantverkets Hus fond samt några mindre fonder. Resten skulle täckas genom banklån. Beslutet var enhälligt, och 5.000 kronor ställdes till byggnadskommitténs förfogande för anordnande av en pristävling för bästa planlösningen av fastigheten. Köpet avslutades, och till fastighetens vice värd utsågs byggmästare Alf Boström, som invalts i byggnadskommittén efter framlidne byggmästaren Johan Wästlund.

Byggnadskommitténs första förslag och ritningar till nybyggnad å tomten blevo ej godkända av Byggnadsstyrelsen, men arbetet fortsattes ihärdigt och en grundlig ekonomisk utredning verkställdes. Kommittén, som nu bestod av dir. Ander, fabriker Per Eliasson, byggmästare Alf Boström och dir. Curt Wennberg, fick i uppdrag att ordna första etappen

En unik bild från 1866: stadens första gasverk, beläget på föreningens nuvarande tomt.

I mitten stadsträdgårdshuset.

av byggnationen, att ingå entreprenadavtal och upptaga lån med rätt att inteckna fastigheten intill ett belopp av 600.000 kronor. I slutet av 1939 var fastigheten helt i föreningens ägo.

Byggnadskommittén utökas snart till 6 personer, varvid målar-mästare N. A. Nilsson, dir. Ernst Forsgren och senare civilingenjör Erik Wästlund tillkommer. Planerna lamlås emellertid av de oroliga tiderna, men redan följande år uppvaktar man landshövdingen för att söka få ett bidrag på 200.000 kronor till byggnationen av medel, som staten ställt till förfogande för bostadsförsörjningen.

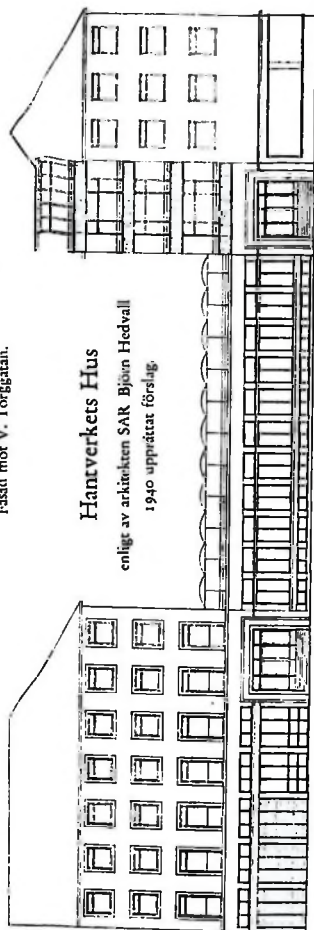
Inom kort föreligger ett fullständigt entreprenadanbud, men kommittén anser detta väl högt för att möjligheten skulle finnas att förränta summan. Förslaget faller . . .

I slutet av året inreddes i fastigheten en kombinerad sammanträdes- och studielokal för föreningen, sedan Köpmannaföreningen, som hittills disponerat dessa utrymmen, uppsagts.

1945 upptages frågan åter. Ordföranden redogör för läget och konstaterar, att en byggnation *///* skulle draga en kostnad av nära 2 millioner kr., vilket i det aktuella läget vore för vittomfattande. En utväg vore

Fasad mot V. Torggatan.

Fasad mot Hamngatan.

att slopa planerna på ett storbygge och söka realisera fastigheten, vilket borde medföra en avsevärd vinst. Sedan kunde man inom ramen för föreningens egna tillgångar söka realisera byggnadsplanerna. I kvarteret Almen finnes en lämplig tomt, där man för en kostnad av 300.000 kr. utan lån hade möjligheter att uppföra ett Hantverkets Hus av mindre dimensioner än det förut projekterade men dock fullt tillfredsställande. I detta fall kunde frågan lösas inom rimlig tid.

Vid samma tid tillsatte stadsfullmäktige en kommitté för utredande av frågan om ett hantverkets kollektivhus i Karlstad, och i denna kommitté fick även hantverksföreningen plats. Diskussioner anordnades tillsammans med Hantverksföreningen, och man enades om att snarast söka förverkliga planerna på ett dylikt kollektivhus.

Men utställningen kastar sin slagskugga framför sig, och då alla hantverkets krafter måste tagas i anspråk för dennas lyckliga genomförande, har föreningen tillsvidare måst ge avkall på en av sina innerligaste förhoppningar, den nämligen att kunna begå sitt hundraårsjubileum under eget tak.

Utställningen 1947

Av utställningskommisaren, *Civilekonom Lennart Hemmingson*

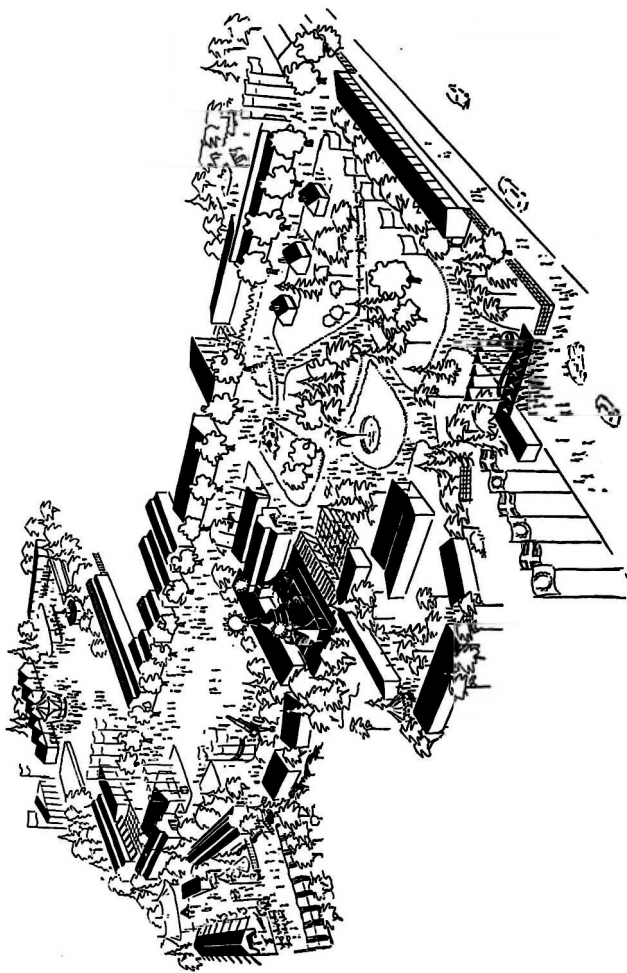
Ar utställningar i nuvarande tid berättigade eller icke? Ja, det är en fråga, som vid ett flertal tillfällen ställts tillutställningsdelegerade.

För att ge ett svar härpå måste man först göra klart för sig, vad en utställning är, och vad den har för syftemål. Dessutom är sättet, på vilket den anordnas av betydelse.

Utställningen var förr en försäljningsform för såväl industri som hantverk och hemslöjd av utomordentlig betydelse. Sätten att göra reklam för olika varor har emellertid numera blivit flera, såsom genom annonser, broschyrer, film m. m. Därtill ha de gamla mässorna återuppstått i förnyad form, och vad beträffar storindustrin har denna form av reklam blivit synnerligen betydelsefull. Utställningen som reklammedel har därför åtminstone för industrins del förlorat sin kraft. Däremot torde utställningen för såväl småindustri som hantverk och hemslöjd fortfarande ha sitt stora värde, då dessa icke i samma utsträckning som storindustrin kunna utnyttja andra reklammedel.

För storindustrin har dock utställningen fått en annan uppgift att fylla, nämligen som propagandaorgan för näringslivets skötsel och för de separata företagens insatser i samhället. Genom en utställning kan man vidare ge upplysningar om resp. företag, som icke enbart gälla de varor som tillverkas samt skapa good-will på längre sikt.

Utställningen har emellertid icke enbart dessa uppgifter att fylla. Den manifestation av företagsamhet och yrkesskicklighet en utställning utgör sporrar till nya krafttag för att föra näringslivet framåt och för den stora

Plan över utställningen "Värmland visar".

Konsul Boo Nyström
Utställningsstyrelsens vice ordf.

Direktör Gustaf Ander
Ordf. i utställningens finanskommitté.

allmänheten slutligen är en utställning en folkfest av stora mått. Den gamla tesen "bröd och skådespel" gäller alltså.

Med dessa synpunkter har jag här i korthet velat motivera, att utställningar fortfarande ha sitt berättigande.

Det har emellertid på en del håll påtalats,

att utställningar blivit schablonmässiga och "stelnat till" och detta med fog. Dessutom har utställningarna icke alltid uppvisat produkter av sådan kvalitet, som borde krävas. Härvidlag söker emellertid den blivande utställningen i Karlstad att så långt möjligt bryta av, i det att den i enlighet med sitt måtto, "Värmland visar", kommer att begränsas till en uppvisning av Värmlands produkter och av det värmländska näringslivet. Härigenom skänker man karaktär åt utställningen och undviker att skapa en schabloniserad "riksutställning i miniatyr", i likhet med vad som brukar förekomma på de flesta utställningsplatser.

Med ovanstående synpunkter såsom rättesnöre skred man sålunda till verket att skapa en utställning i Karlstad i samband med Karlstads Fabriks- och Handverksförenings 100-årsjubileum. Beslut fattades i princip redan år 1944, varvid man förutsatte, att kriget snart skulle vara överständ. Redan följande år började planerings- och förarbetena för den blivande utställningen att taga fart. För de olika detaljer en utställning omspanner utsågs nio kommittéer (dessas namn och sammansättning framgår av bilaga). Ordförandena i varje kommitté utgör sedan "Bestyrelsen" för utställningen, ur vilken i sin tur bildats ett förvaltningsutskott, bestående av: konsul Cur Wennberg (ordförande), konsul Boo Nyström (vice ordförande), hovfotograf Dan Gunner och direktör Gustaf Ander. Till utställningen adjungerades dessutom såsom kommissarie civilekonom Lennart Hemmingson, såsom teknisk rådgivare Karlstadsbördige direktör Harald Adelsohn, såsom arkitekt arkitekt SAR Björn Hedvall, såsom konstnärlig rådgivare konstnär Anders Beckman samt såsom presskommisarie redaktör Erik Bergström. Därjämte tillsattes en "Överstyrelse", i vilken först landshövding Ivar Vennerström

och efter hans frånfalle landshövding A. Westling blev ordförande. I överstyrelsen återfinnas för övrigt representanter för Värmlands storindustri, stater och kårer.

Efter framställning till Karlstads stad erhöi man som utställningsområde det synnerligen välbelägna Sandgrundsområdet, vilket ur utställningssynpunkt måste betecknas såsom enastående. För att området skulle kunna användas till detta ändamål fordrades dock att dess yttre spets, d. v. s. delen norr om museet utfylldes och planerades. Beslut om en sådan utfyllnad fattades även av staden.

Nu disponerade man alltså ett utsökt utställningsområde men det gällde att skaffa hallar till detta. Problemet löstes genom att hallar av olika typer förhyrdes från Skandinavisk Utställningstjänst A.B., ett företag, som specialiserat sig på monteringsfärdiga byggnader för utställningsändamål. Dessa hallar passade synnerligen väl in på området. Arkitekten lyckades även åstadkomma en disposition av området, som enligt allas utsago var fullkomligt strålande. Av detta arbetsmaterial stimulerades utställningsdelegerade ytterligare i sin strävan. Sedan staden efter långa debatter äntligen beslutat att å det fyllda området upplåta plats för en första klass restaurant, syntes vägen mot målet, en kvalitetsutställning, ligga öppen.

Dessförinnan hade man emellertid enats om att begränsa utställningen till att omfatta endast landskapet Värmland, och i enlighet härmed erhöi utställningen namnet "Värmland visar", ett motto som förpliktar men som ock sporrade utställningsledningen att prestera sitt yttersta för att söka åstadkomma en så fullödig bild av Värmlands näringsliv som möjligt.

Det skulle emellertid snart nog visa sig, att ett genomförande av utställningen skulle råka ut för många och svåra stöttestenar. Under våren och sommaren 1946 blev läget på arbets- och materialmarknaden undan för undan alltmera ansträngt. Arbetsmarknadscommissionen fann det av denna anledning nödvändigt att begränsa utställningarna (till såväl antal som omfattning), varför det meddelades, att arbetstillstånd för dessa endast kunde medges, om de kunde uppföras med tre man utöver vissa specialarbetare. Detta var ett hårt slag, då man för utställningens planeringsarbeten måst ådraga sig dryga utgifter, vilka skulle vara förlorade, om utställningen icke kunde komma till stånd under år 1947. Det syntes därför nödvändigt att till varje pris få utställningen anordnad programligt.

Den 6 november 1946 erhöi dock efter många och långa underhandlingar arbetsmarknadscommissionens beslut att något tillstånd för föreningen att uppföra utställningen icke kunde lämnas, då utställningen

Utställningskommissariatet: civilekonom Lennart Hemmingsson (t. v.) och direktör Harald Adelson (t. h.).

Utställningens hjärntrust: fr. v. presskommissarien, redaktör Erik Bergström, arkitekt Björn Hedvall, direktör Harald Adelson, konstnär Anders Beckman och civilekonom Lennart Hemmingsson.

... och dess tre musketörer: Birger Bålnert, Erik Eriksson och Svante Svensson.

med restaurant icke ansågs kunna uppföras med endast tre man. Detta var en mörk tid för utställningsbestyrelsen, och goda råd voro dyra. På något sätt måste dock frågan lösas, om föreningen icke skulle drabbas av en betydande ekonomisk förlust.

Och lösningen kom! Ett område, som var bekant från tidigare utställningar, fanns tillgängligt, nämligen Stadsträdgården, där man även disponerade en restaurant, varför ingen byggnation av sådan erfordrades. Då dessutom området till stora delar var försett med inhägnad, skulle det här vara möjligt att bygga utställningen med endast tre byggnadsarbetare. De förhyrda hallarna äro nämligen konstruerade så, att deras uppförande icke kräver större arbetsstyrka. Slutligen medförde valet av Stadsträdgården den förmånen, att parken var planerad med gångvägar, blomsterrabatter m. m.

På föreningens framställning beslöt staden välvilligt ställa Stadsträdgården till förfogande, och i slutet av november erhöles även tillstånd att bygga utställningen.

Det gällde nu att få fram en vacker arkitektonisk lösning i denna synnerligen lummiga park, vilket var ett synnerligen delikat problem med hänsyn till att trädbeståndet icke fick röras. Så småningom hade emellertid arkitekt Hedvall utarbetat ett förslag, som från alla håll rönt den största uppskattning.

Vid 1927 års utställning på samma plats hade utställningshallarna koncentrerats på Hamntorget utanför Stadsträdgården, medan man nu icke alls tog denna plats i anspråk utan utnyttjade parkområdets ytterkanter runt hela parken. Härigenom har man frilagt den synnerligen vackra parken, och det är nu utställningsbestyrelsens förhoppning att de vidtagna arrangemangen även skall tilltala den stora allmänheten.

Under vintern 1946—1947 har det arbetats hårt för att ta igen den förlorade tiden. Och nu, några månader före utställningens öppnande, kan man konstatera, att utställningen i många avseenden kommer att uppvisa verkligt enastående saker. Sälunda kommer man att få se den värmländska industrin nära nog hundra procentigt representerad. Det finnes en särskild avdelning, där Värmlands "fyra stora", Uddeholms AB, Billeruds AB, AB Bofors och AB Mölnbacka-Trysil, uppträda med separata paviljonger. Man får se specialhallar för den värmländska trä- och skogshandlingen samt järn- och maskinindustrin. I en jättehall kommer det värmländska kommunikationsväsendet att visas, och avdelningar finnas för jordbruk, livsmedel och distribution. Bankväsendet, grafiska industrin, konstindustrin med heminredningar m. m., konsthantverket och hemslöjden få även sina specialavdelningar, och i en hantverks- och små-

industriavdelning söker man få fram icke bara vissa produkter av alla slag som prov på hantverkets yrkesskicklighet utan även att framföra yrkespropaganda m. m. Karlstads stad utgör en annan intressant exposition liksom den speciella försvarsutställningen och den värmländska konsten såväl den äldre som den nuvarande får sin beskärda del på utställningen.

Slutligen må även nämnas, att Värmlands stora män och kvinnor på både det andliga och materiella området komma att hedras i en speciell minneshall. Man kan sålunda säga, att Värmland visar landskapet i ett nötskal.

Till en utställning hör emellertid inte bara att man skall visa produkter i montrar. Det kräves även en hel mängd arrangemang, och härvidlag blir det väl sört på denna Värmlandsutställning. Bl. a. kommer på en utställningsbiograf inom området att visas industri- och underhållningsfilmer. Samma lokal är även byggd som teater och är avsedd att på kvällarna användas för varitéprogram av yppersta klass. Denna detalj kommer säkerligen att vinna allmänhetens speciella bevägenhet.

Givetvis har även till utställningen knutits ett nöjesfält med de förnämsta attraktioner.

Till utställningen, som skall pågå från 19 juni till och med 10 augusti, har redan anmälts ett stort antal kongresser och möten, av vilka må nämnas Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisations årskongress, vilken förlagts till Karlstad som en hedersbetygelse för Karlstads Fabriks- och Hantverksförening med anledning av dess 100-årsjubileum. Därtill kommer ett stort antal större idrottsevenemang att förläggas till Karlstad.

Med hänsyn härtill och till att man kan förvänta en kraftig ström av turister till staden och landskapet icke minst av utlänningar och då framför allt engelsmän och amerikanare, har man all anledning förutsetta, att det kommer att bli synnerligen livligt i Karlstad i sommar. För att under sådana omständigheter kunna taga hand om alla besökare på ett som anstår värmlänningar gästfritt och tillfredsställande sätt har utställningen upprättat en inkvarteringsbyrå, som tillika utgör kongresssekretariat, samt en turistbyrå, som skall stå alla till tjänst med uppläggning av resor och turer till och i Turistvärmland.

Det har nu gått två år sedan planeringsarbetena påbörjades, och trots svårigheter och motgångar står man nu inför öppnandet av "Värmland visar", utställningen i Karlstad 1947, och det är med stor glädje man nu kan överblicka hela utställningskomplexet och konstatera, att de stort uppdagna riktlinjerna för program och dessas utformning m. m. har kunnat hållas.

Ingen arbetsuppgift har varit för stor, och ingen möda har varit för tung för dem, som åtagit sig att hjälpa till att skapa denna utställning. I stället har man gått till verket med en okuvlig entusiasm för att kunna genomföra en utställning, värdig den nu hundraårsjubilerande Karlstads Fabriks- och Handverksförening och till heder för Karlstad och hela vårt landskap.

ÖVERSTYRELSE:

Landshövding A. Westling, ordf., Disponent N. Danielsen, v. ordf., Generalmajor Sven Salander, Överste Fr. Grevillius, Bankdirektör A. Dahlin, Banförman Axel Karlsson, Byggnadschef Erik Björkman, Borgmästare Gunnar Lindskog, Landstingsdirektör Herman Norling, Direktör Gunnar Brolin, Direktör Erik Wermcrantz, Disponent Gösta Schotte, Direktör Fr. Cappelen, Disponent Gösta Engblom, Målaremästare Gunnar Hedén, Disponent Per Wenander, Konsul Curt Wennberg, Konsul Boo Nyström, Hovfotograf Dan Gunner, Direktör Gustaf Ander, Målaremästare Arvid Sundelius, Disponent G. de Geer.

BESTYRELSE:

Bestyrelsen utgör utställningens verkställande organ och är sammansatt av ordförandena i de 9 underkommittéerna.

Vice ordförande i resp. underkommitté utgör suppleant för ordföranden.

UNDERKOMMITTÉER:

1) *Reklamkommitté.*

Konsul Curt Wennberg, ordf., Direktör Mats Ronge, v. ordf., Ingeniör Adolf Alstermark, Disponent Bertil Nyhlén, Försäljningschef Curt Blomgren.

2) *Ackvisitionskommitté.*

Konsul Boo Nyström, ordf., Plåtslagarmästare Wilhard Lindblad, v. ordf., Disponent Gösta Engblom, Snickaremästare Sven Edlund, Ingeniör H. Thideby.

3) *Finanskommitté.*

Direktör Gustaf Ander, ordf., Målaremästare Arvid Sundelius, v. ordf., Bankdirektör Erik Dahlberg, Stadskamrer Stellan Wendt, Direktör N. Kindenberg.

4) *Byggnadskommitté.*

Civilingeniör Erik Wästlund, ordf., Överingeniör Olov Wennberg, v. ordf., Byggnadschef Erik Björkman, Byggmästare Alfr. Boström, Stadsarkitekt Olle Lagergren.

5) *Trafikkommitté.*

Direktör David Haglund, ordf., Direktör Eskil Melcher, v. ordf., Direktör Gösta Edman, Polismästare Gustaf Ljungström, Stationsskrivare Ernst Holmgren.

6) *Nöjeskommitté.*

Ingeniör Gösta Wästlund, ordf., Direktörsassistent Einar Ander, v. ordf., Ekonomichef Alfons Gidlund, Ingeniör G. Jeppson.

7) *Presskommitté.*

Juvelerare Erik V. Johansson, ordf., Direktör Ake Löfvenholm, v. ordf., Fru Solveig Stjerne-Brattström, Direktörsassistent Einar Ander, Redaktör Axel Bråland.

8) *Inkvarteringskommitté.*

Skorstensfejaremästare Helge Skoog, ordf., Överlärare Karl-Ivar Asplund, v. ordf., Kapten Gösta Schildt, Fru Alma Aldén, Fru Mi Wennberg.

9) *Konstnärligt råd.*

Hovfotograf Dan Gunner, ordf., Målarmästare David Bäcker, v. ordf., Professor Helge Kjellin, Folkskollärare Nathan Johnson, Redaktör Erik Bergström, Arkitekt Carl A. Hedberg.

Hantverksprofiler i Karlstad

Av Redaktör Erik Bergström

Hantverkets sega uthållighet, dess förnekande av att industrialismen betydde hantverkets undergång, dess starka förmåga att vända motgång i medgång under fasthållande vid det segerrika mottot att hantverk är kvalitet måste verka tilltalande på varje opartisk och ärlig betraktare. De gamla hantverksmästarna ha varit särpräglade personligheter och därför har deras verk kunnat leva vidare. En hantverkare och hans personliga öden kanske för många icke betyder så mycket men man bör behålla i minnet att det är individerna, som skapa massan och människorna ur de ringa skikten bilda den grund, varpå utvecklingen vilar. Är grunden sund behöver man ej känna oro för framtiden. Hantverksmästarna ha var på sin plats mer än de flesta levandegjort betydelsen av personlig initiativkraft och arbetsförmåga. Många av dem började med tomma händer och arbetade sig fram till en aktad ställning i samhället — deras sundhet blev en livskälla för bygden. Ett beaktansvärt tänkespråk säger: Hantverkaren som sitter vid sitt arbete, behöver ej resa sig för den lärdaste doktor.

Här har man ett koncentrat av arbetets heder och ära. Hantverksföreningen i Karlstad har under det gångna seklet inom sina led räknat många markanta profiler, vars minne bevarats i hävderna. De här följande minnesrunorna tecknar profilerna av några av de förgrundsgestalter, vilka förmedlat kontakten mellan äldre och nyare tid och alltså varit bärare av traditioner, varav minnet nu börjar förblekna. I samtliga fall har intervjuaren haft mångårig personlig bekantskap med vederbörande. Ett par av de porträtterade ha avlidit, sedan intervjuen gjordes, vilket bör göra det värdefullt att deras minne hedras genom en mera intim och ingående skildring.

I.

Hattmakaren.

Gamla hyttan i Karlstad är värd sin egen skildring och kommer måhända att även få detta. I förbidan på detta må det vara tillåtet erinra om alla de människoöden, som blivit till och tagit sin första form i denna byggnad. Invånarna bestodo av människor ur de fattigaste skikten och många voro de vardagslivets bekymmer, som mötte. Sagnade man mycket av det materiella fanns det dock andra ting, som uppvägdde detta. Kamratskap och förståelse för sammanhållningens betydelse myntades fram som ädelt guld och gävo sin glans åt karaktärsdanningen. Från det fattiga Hyttan ha många av vårt samhälles bästa samt idogaste medborgare kommit och givit sitt krafttillskott för en lyckosam utveckling av stadens angelägenheter. Och när Hyttans forna invånare nu träffas, glömmar man slitet och trasorna. Endast glada minnen från ett gott kamratskap passera revy.

Den, som yttrar dessa ord är fabrikören och hattmakarmästaren Per Eliasson, vilken i sin egenskap av Fabriks- och handverksföreningens f. d. ordförande blir det första objektet i denna serie bland äldre hantverkare och företagare i residensstaden. Den vitale hattmakaren, vars svarta man visserligen glesnat frampå skulten men icke gränat, är själv det bästa beviset på att kärnvirket från Hyttan håller genom tiderna. Han är även — och för detta är samhället honom stor tack skyldig — ett gott exempel på att flit, förnöjsamhet och goda seder kunna skapa den medborgargärning, som är ett samhälles hörnpelare. Det är ett svalg befäst mellan uppväxtåren i Hyttan och ålderdomens lugna rentiertillvaro i den trevna villan i Klara, som han först frånträdde sedan gräsklippning, snöskottning och trädgårdsskötsel med större fördel kunnat överlätas åt en yngre generation. Det far ett hjärtegett leende över hans läppar, när han faller sitt omdöme om "hyttpojarna".

"Dessa voro hungriga många gånger och frågade sig sins emellan: tror du att vi någon gång får äta så mycket bröd, vi önskar. Var det i lekamligt hänsende fattigt, så var det andliga livets desto friskare. Alla voro lika, där fanns ingen avundsjuka, ingen lögn kamrater emellan. En flock pojkar på 14—20 stycken i dåliga byxor, blåskjorta och barfota. Dessa pojkar levde om sommaren mera i vattnet än på land, deras kroppar voro bruna som brons. Det var inga bättre människor, som kom till Hyttan, varför dessa sämre människor, som de kallades, därför att de voro fattiga, fingo leva sitt liv med varandra. Och detta var det bästa av allt. Ingen avundsjuka fick tillfälle att smitta ned den friska pojskjälen."

Det är en lång väg från fattig pojke till egen mästare. Herr Eliasson började enligt tidens sed från början och på det sättet lade han grunden till den yrkesskicklighet, som i sinom tid beredde honom en aktad plats bland stadens hantverkare. Och än kan han demonstrera yrkets finesser. Låt oss se, hur hans liv gestaltat sig.

Den 15 april 1885 antogs han som springpojke hos hattmakaren J. P. S. Strömberg och om icke yrkeshemligheterna genast avslöjades var det i gengäld desto mera av triviala bestyr, som den yngste skulle sköta om. När arbetet i verkstaden började kl. 6 på morgonen skulle han ha hunnit värma järnen. Dagens möda fortsatte sedan med budskickning, hemdragning från pumpen av vatten till köket och verkstaden, märkning, tvättning och färgning av gamla filthattar, som inlämnades till reparation. När sedan arbetet slutat kl. 8 hade springpojken till uppgift att städa och göra i ordning på arbetsplatsen. Springpojken var som en hund åt alla, säger herr Eliasson, ty alla skulle man stå till tjänst åt. För en nutida betraktare verkar ju även programmet en smula fulltecknat. Det gick emellertid och 1887 finna vi herr Eliasson som lärling hos samma mästare för att den 14 mars 1892 avancera till gesäll. Då knöt herr Eliasson den första kontakten med fabriks- och handtverksföreningen genom att mottaga dess utlärningsbevis jämte bronsmedalj. Arbetsprovet var en mjuk hårhatt med bandkantad roulé samt en s.k. storm. Den 12 maj samma år skedde nästa avancemang genom inträde i hattmakareföreningen, vars gesällkort berättigade innehavaren av detsamma till broderligt och kamratligt skydd hos alla hattmakare, gesäller i Skandinavien och staden Riga. Vandringsåren togo sin början, men när man sökte kontakt med sina bröder på främmande ort fick man icke komma inklampande hur som helst. Ett särskilt ceremoniel var utbildat för knackning på verkstadsdörren samt för hälsningen, när man trädde in. Brast man härutinnan, fick man den s. k. hattmakareskänken, vilket är en poetisk omskrivning för att bli utkastad. Av vandrande gesäller erinrar sig herr Eliasson namnet på flera: Danska-småfällningen, som kunde gå ända till sju mil om dagen flera dagar i sträck, Vita Björn, som av genomvandrade städer endast kunde beskriva krogarna och brännvinsorterna, Syster Ulla, känd under denna signatur i Fäderslandet, o. s. v. Den innersta meningen med gesällvandringarna var, som känt är, att dels förkovra yrkeskunskapen, dels förvärva livserfarenhet och människokänedom. Och herr Eliasson höll ögonen öppna, såg och lärde — detta kanske icke minst beroende på att han var absolutist. Något som på den tiden var rätt ovanligt i gesällernas lag och förmodligen även bland mästarna. Eliasson trampade genom Kristiania och Göteborg men en planerad avstickare till Halmstad avbröts genom an-

ställning på hattfabriken i Halmstad. Så vart denna stad en livad lax rikare. Arbetet här var hårt men lärorikt. Att lära var den tidens lösen, säger herr Eliasson. Nu frågar man: vad får jag betalt.

Från tiden i Halmstad må en episod bevaras. Ryktet spreds att den nya värmlänningen smakade varken sprit eller öl och trängde ända fram till högste chefens öra. En dag kom han fram till Eliasson och sporde:

— Är Eliasson en sådan?

— Nej, jag är icke en sådan, men jag smakar i alla fall ej sprit. Då räckte chefen arbetaren sin hand och bad honom fortsätta på den vägen. 1894 kom det ett brev på posten från hattmakare Knut Åberg i Karlstad, som skulle starta egen affär, med förfrågan om Eliasson ville slå sig samman med honom som kompanjon. Det var inga större kapital de båda fabrikörerna förfogade över. Åberg hade 60 kr. och Eliasson 35. Affären startades emellertid och samarbetet bröts ej förrän 1920, då Åberg dog och Eliasson ensam övertog affären, som han sedan i sin tur överlät 1930.

Den gamle gesällen sitter emellertid alltjämt på lur. När man blir sin egen försvinner poesin. Då börjar prosan, förklarar herr Eliasson vid vårt samtal. Därmed må nu vara hur som helst. Herr Eliasson har aldrig låtit sitt inre förtorkas av siffror. Han har icke blott läst och filosoferat mycket utan desslikes genom resor i främmande land vidgat sina vyer. Det är som ett offer för andra världskriget han nu måste sitta som en fågel i bur och nöja sig med våningens praktfulla panorama över Tingvallabron och Sundsta. Tiden hinner dock aldrig bli lång, ty som den verkamme man han är, följer han med i dagens debatter men framförallt ägnar han sin kärlek åt hantverksföreningen. Till liv och själ är han yrkesman och blicken brinner av entusiasm, när han kommer in på hantverkets livsintressen. Föreningen tillhör han sedan 1908, var skattmästare 1933—1938, då han efterträdde fabrikör M. P. Bandelin som vice ordförande för att slutligen bli ordförande. Att vara styrelseledamot i Karlstads fabriks- och handverksförening är intet leksaksuppdrag, ty man har här att räkna med en av stadens verksamaste sammanslutningar. De nu 100-åriga traditionerna förvaltas väl och man har efter 1927 års utställning fonder, som möjliggöra förverkligandet av ett hantverkets hus. Det har visserligen glesnat i ledet av veteraner, men nya medlemmar stå färdiga att hälsas välkomna i aktivt arbete för hantverkets fromma. Det bör för de yngre vara en styrka, att betrakta bilden av de gamle, vilka bära sin yrkesheder och sin yrkesskicklighet framför sig liksom en sköld. Svåra tider har hantverket fått utstå, det har pressats av konkurrensens övermakt men aldrig givit avkall på sina krav på yrkeskompetens och kvalitet. Den gamle hattmakarens avskedsord är något att taga fasta på.

Den gamle hattmakarmästaren Per Eliasson kan ännu demonstrera de olika momenten vid tillverkningen av en hög hatt.

Bokbindarmästare Selma Westberg lägger här sista handen vid ett av sina förnämliga band.

Kopparslagaremästare M. P. Bändelin kände sitt yrkes alla detaljer från grunden. Här granskar han en blivande varmvattenberedare.

Min främsta önskan för hantverkets vidkommande är att vi få lag om yrkeskompetens. Sverige är det enda landet i Europa, som ej infört någon kontroll på detta område. Årtionde efter årtionde ha Sveriges hantverkare begärt att få kompetenskravet genomfört, men hittills förgäves. Vi yrkesmän begära intet monopol. Vad vi önska är att få i konkurrensen uppställa yrkeslärda personer med betyg på kunnighet. Det är helt enkelt yrkeskultur vi sträva efter.

Bättre motto kan en gammal hantverksmästare knappast ha.

Ovanstående har skildrat yrkesmannen. Alla, som känna fabrikör Eliasson närmare veta emellertid, att han till sin personliga läggning är genomhederlig och gedigen. En smula fallen för filosofiska betraktelser har han utbildat en social hederskodex, som skär genom alla partier och samhällsklasser. Hans livssyn är fotad på gammaldags hedersbegrepp, som värdesätter människan efter dess gärning och ej efter samhällsställning.

II.

Kopparslagaren.

Vi börja som om det gällde en vanlig vacker saga, även om det icke denna gång är fråga om fantasiens glitterlek utan en skildring om vardagens och arbetets möda. Alltså: Det var en gång en ung flicka av den självförsörjande typen, som lånat en elektrisk kastrull och eftersom det var i vårens tid spelade hennes tankar så vida, att hon lät den torrkoka. Det gällde att snarast få felet avhjälpt. När man är sjuk går man till den främste läkaren och när kastrullen krånglar går man till den bästa mannen i facket. Eftersom händelsen utspelades i Karlstad, styrde den torrkokande damen färden till stadens äldste i sitt fack kopparslagarmästare M. P. Bandelin. Om hon hade tur blev hon hjälpt med detsamma, men annars upplyser firmareklamen "förtänning verkställes varje onsdag". Varje yrke har nämligen sina små finesser för sig.

De gamla hantverksmästarna ha skapat sin egen värld. Men när det gäller att förmedla erfarenheter och rön till kommande generationer lyfta de gärna på ridån. Så också i detta fallet. Kopparslagarmästare M. P. Bandelin — lät oss röja att dessa kända initialer dölja namnen Måns Persson från det landet söder om landsvägen — tillhörde den grupp av hantverksmästare, som lärt sitt yrke från barnsben. Det är därför förklarligt att han är varmt fästad vid sin yrkesutövning och att han under sin levnad varit en av de drivande krafterna, som bidragit att skapa pon-

du s kring stadens fabriks- och hantverksförening. För sina förtjänster kallades han till föreningens hedersledamot och ett ytterligare belägg för att hans gärning aktats finner man i att han tilldelats Sveriges hantverksförbunds förtjänstmedalj, en dekoration som ej är någon dussinvara. Den medaljen är nämligen som ett det starkaste erkännande av mottot, att hantverk är kvalitet.

Kopparslagarmästare Bandelin bodde länge i Karlstad men innan han blev bofast här på allvar, hade han vandrat vida omkring efter avslutad lärotid. Han föddes 1868 i Reslövs församling i Skåne och fick redan som 14-åring börja tjäna sitt eget bröd, då han sattes i kopparslagarelära hos en mästare i Landskrona. Därmed var hans livsriktning given, ty den smak kärilet en gång fått, behåller det. Det var nog icke alltid så roligt att vara 14-årig lärpojke men trots strängheten och tidens spartanska seder behåller herr Bandelin sin "mästare" i gott minne. Han var sträng, säger herr Bandelin men det tändes en ljus glimt i ögat, när han erinrar om vilken förmåga kopparslagarmästaren i Landskrona hade att lära sin personal yrkets detaljer i grund. Kärleken till noggrannhet och kvalitet har blivit adelsmärket på den gärning, som herr Bandelin under sin levnad kommit att utföra.

Vi skola längre fram återkomma till denna sak. De fyra läroåren i Landskrona lade grunden, ty allt, vad yrkesarbete hette, kunde den verkstaden prestera från tillverkning av småkäril till större pannor för brännrier och bryggerier samt rör till de lokomotiv, som tillverkades i staden. 1887 fick den unge hantverkaren sin första plats, då han fraktskrevs till Karlskrona. Att vara fraktskriven betydde, att man bundit sig för en plats och därefter fick fri resa. Karlskronavisiten blev dock endast ett år lång — detta dock inte innebärande något klander mot den trevna staden. Det var emellertid så att vandringsblodet pockade på sin rätt och en gesäll med självaktnings skulle fullborda cirkulationen. Man räknades för platt intet, innan man varit på "luffen". Landsvägen var samfärdsmedlet och gesällerna voro landsvägarnas aristokrater, absolut väsensskilda från våra dagars lodare men måhända mera jämförliga med camparna. Den lilla distinktionen gäller dock, att det nu gäller att knäcka fritidens problem, vilket lagt många folkhempspannor i djupa veck under det att vandringarna då voro ett led i kunskapsförvärv och människokänedom. Och det kan jag säga, understryker herr Bandelin, att man har nytta för livet av att i ungdomen å yrkets vägnar se sig om. Även på mindre platser och när man tyckt att man varit utlörd, har det varit något att lära, ty alltid fanns det någon detalj, som en erfaren mästare vunnit speciell skicklighet i. När det gäller handens arbete kan erfarenheten ej berikas nog mycket. Vi

fingo lära oss handarbetet från grunden. Nu har man maskiner och det omdömet gäller: ju flera maskiner, desto sämre handarbete.

Den första etappen i vandrigen utspelades i Eskilstuna. Men Norrland lockade. Det var på den tiden, då denna provins trollband med sina stora möjligheter, alltså långt innan norrlandsproblemet blivit en fråga, som våra tröttkörda parlamentariker år efter år lägga till vila i utskottens dammgömmor. Far till Norrland, sade kamraterna, där får du mera betalt. Och större betalning kunde locka, när man hade fem kronor i månaden. Så började Norrlandsfärden, som blev utslagsgivande för resten av livet. Från Gävle startade herr Bandelin en fem veckors vandring till Sundsvall. Målet nåddes inom parentes sagt två dagar före den stora branden och sedan fortsatte dansen kring olika orter. Luleå, Haparanda och en avstickare ned till Finland, så tillbaka till Eskilstuna och därpå åter till Sundsvall. Nästa rundtur gick åt Jämtland till och 1893 hamnade herr Bandelin för andra gången i Östersund. Nu var det slut på luffen, ty som en skämtsam kamrat uttryckte det: "Han hade avslutat jakten efter sitt förlorade revben." Det blev med andra ord giftermål av. Det har talats och skrivits så mycket om prästfruarnas betydelse, men det förvånar intervjuaren att ännu aldrig någon skrivit ett epos om dessa hantverksfruar, som i ljuvt och lett varit sina mäns bästa stöd. Kanske emellertid att den romanen en gång kommer, sedan vårt folk nu visat tecken på att slita sig loss ur asfaltlitteraturens bojar.

Efter två år i Östersund bröt herr Bandelin upp sina tältpinnar och etablerade sig som egen i Strömsund 1894, där han verkade i tio år. Orten hade emellertid för små utvecklingsmöjligheter och han såg sig om efter en plats med bättre svängrum. Valet föll på Värmland, som då ännu var ganska jungfrulig mark för kopparslageriets finesser. Så här långt efteråt gör det icke något att omtala att herr Bandelin i någon mån blev desillusionerad, ty det var svårt att sprida kopparkärlens evangelium i vårt landskap. På andra platser voro vattentunnorna av koppar en stor artikel, men värmlänningarna hängde fast vid sina trätunnor, som antingen gistnade eller gjorde att vattnet surnade. En man av kopparslagarfacket fick den tiden vara på rörlig fot. Herr Bandelin bosatte sig först ett år i Säffle men flyttade 1905 till Karlstad. Mycken tid tillbringande han emellertid ute i provinsen på marknaderna i Årjäng, Nysäter och Filipstad. Utbytet blev dock ej det väntade. Om man i norr kunde sälja för 1.000 kr. på en marknadsresa, fick man i Värmland vara belåten med 200. Det var under sina marknadsresor, som herr Bandelin kolliderade med en bönhas i yrket och det är av egen erfarenhet han kan understryka, att mycket skulle för

hantverkets vidkommande se annorlunda ut om hantverkarna kunde lära sig att konkurrera ifråga om kvalitet i stället för om pris.

I Karlstad etablerade han sig med sin verkstad i Tingvallagatan 19 där han hade stora och präktiga lokaler till sitt förfogande. Efter fyra år flyttade han till Stadshotellets nuvarande annex, där lokalerna även voro bra och han hade både gesäller och lärlingar under sig. Det var här han började sin tillverkning av varmvattenberedare. Då lokalerna emellertid skulle disponeras för annat ändamål måste han efter en tid se sig om efter nya och gjorde då den nedslående erfarenheten, att det nästan är omöjligt att få en något så när centralt belägen verkstad. Det är kanske detta som gjorde honom till en ivrig förespråkare för tanken på en gemensam försäljningslokal för stadens hantverkare — ett projekt som dock ej kunnat realiseras. 1921 skedde flyttningen till lokalerna vid Järnvägsgatan 7. Som ett mellanspel tillkom affären i Järnvägsgatan 11 under åren 1912—1930. Den lever i alla stadsbors hägkomst och tur var, säger han, att jag hade den under krigsåren, ty yrket gav då nästan intet. Tilldelningen av material var ett minimum. Jag fick 100 kg. kopparplåt i kvartalet, vilket motsvarade en normal veckoförbrukning. Av tenn fick man 15 kg. i kvartalet och man fick utnyttja hela sin uppfinningsrikedom för att klara sig.

Kopparslagarmästarens yrke har trängts hårt av den nya tiden, men att konkurrera med väl skötta fabriker, som räkna med skäligen vinst är dock icke omöjligt. Det är värre med sådana företag, som icke kunna kalkylera utan endast vilja sälja. Som yrket varit förr blir det aldrig mera, summerar herr Bandelin sina intryck. Man får emellertid söka följa med sin tid och fabrikationen nu är till stor del inriktad på elektriska varmvattenberedare för öppna och slutna system.

Slutligen är att säga, att herr Bandelin aktad och ärad levt sitt liv som en god borgare här i staden. Känt är hans positiva arbete för nykterhetsarbetet men främst rikta vi i denna artikel vår uppmärksamhet mot hans insats i hantverksföreningen, där han invaldes i styrelsen redan 1911, vice ordförande var han 1923—1939, ledamot av lärlingsnämnden sedan 1910 och ordförande där sedan 1923 till dess han i samband med sin 70-årsdag avsåg sig alla uppdrag. Som ett uttryck för föreningens varma uppskattning kom slutligen kallelsen till hedersledamot.

Ett välförtjänt tack till en insiktsfull och kunnig representant för det gamla hantverksgärdet.

III.

Bokbindaren.

Måhända är det så att konservatismen ligger de gamla hantverksmästarna i blodet. I alla händelser har Karlstads fabriks- och handtverksförening under årtiondenas lopp varit så gott som uteslutande maskulint betonat. Som vi i den föregående artikeln betonade hade hantverksfruarna sin nog så betydelsefulla uppgift i att bistå maken i hans yrkesutövning. Nya tider, nya seder och vi veta ju nogsamt att de kvinnliga yrkesutövarna i våra dagar tränga fram och hävda sig väl på alla områden. Årsmötet 1940 var på sitt vis ett märkesår i föreningens historia, ty då fördubblades i ett slag antalet kvinnliga ledamöter i matrikeln. Medlemssiffran steg nämligen från en till två. Den nya medlemmen representerade ett tidstypiskt inslag i yrkesannalerna, nämligen hårfrisörskans. Den första kvinnliga ledamoten däremot bar på sina axlar ansvaret för en hundraårig firma, som i tre olika moment gått i arv inom familjen och i vilket yrkesutövningen helt kräver sin man. Desto stoltare är gärningen. Namnet på denna utmärkta kvinnliga hantverksmästare i Karlstad är Selma Westberg och hennes firma bär det aktade namnet C. G. Dahlins bokbinderi.

Nu glider ett igenkännande leende över läsarens anlete och vi se framför oss bilden av den gamle fryntlige bokbindarmästaren, vars yrkeskicklighet och utmärkta karaktärsegenskaper gjorde honom till en aktad borgare i den stad, där han kom att utföra sin livsgärning. Att följa utvecklingen inom detta bokbinderi blir en god repetitionskurs i stadens hantverkshistoria, ty företaget grundlades 1837 och dess utveckling fram till våra dagar vittnar på ett övertygande sätt om, huru väl hantverkets bästa traditioner här förvaltats.

Den förste innehavaren var C. J. Brandt. Han torde av urkunder att döma ha varit en mångfrestare och framgångsrik herre. De av honom bevarade fotografierna visa en myndig man, som tydligen levde sitt liv som aktad borgare i staden. Det breda svarta bandet över bröstet är ju en symbol så god som någon att han icke tillhörde dussinvaran i staden. Bokbinderiet blev småningom endast ett avsnitt i den verksamme mannens gärning, vars huvudtyngd småningom riktades mot omfattande och givande husbyggen. Trots detta låg emellertid bokbinderiverkstaden i goda händer. Brandt hade nämligen haft turen att till verkställare få Johan Gustaf Westberg, född i Nor 1834. Denne Westberg, inom parentes sagt Selma Westbergs far, hade först ägnat sig åt garvareyrket, men därefter kommit i bokbindarelära hos Brandt. Hantverksföreningen

beviljade honom utlärlingsbevis 1858 och tillerkände honom desslikes bronsmedalj. Efter lärlingstidens slut fortsatte han som verkmästare hos Brandt, där han skötte verkstaden så gott som på egen hand. 1864 ingav Westberg sin burskapsansökan och burskapsresolution utfärdades, sedan skådemästarna godkänt mästerstycket, som bestod av en bibel. Denna bibel är intressant så till vida, att den var det sista mästerstycket, som vederbörande hade att taga befattning med. Den nya tiden stod nämligen för dörren.

Den bröt även igenom, men J. G. Westbergs bokbinderi, som namnet nu löd, var under kompetent ledning i stånd att föra utvecklingen vidare. Firman hade ett aktat namn och ett gott anseende, då han avled den 10 maj 1888. Så komma vi fram till den Dahlska epoken. Claes Gustaf Dahlin var född 1854 i Bredaryd och blev lärling i C. J. Douzettes bokbinderi i Borås 1864. 1870 antogs han till gesäll och konditionerades där-efter i flera verkstäder för att 1889 komma till Karlstad och Westbergs bokbinderi. Ett år senare gifte han sig med änkefru Westberg och övertog firman, som i fortsättningen fått behålla sitt namn C. G. Dahlins bokbinderi. Dahlin blev alltså styvfar till Selma Westberg. Dahlin var en mycket verksam man inom hantverksföreningen och fick mandat i styrelsen redan 1904. Kassaförvaltare var han under en lång följd av år 1908—1924, ledamot av lärlingsnämnden 1910—1925. Under hantverksföreningens klang- och jubelår 1927 blev Dahlin för sina förtjänster om hantverkets förkovran kallad till hedersledamot samt erhöll organisationens silvermedalj. Han avled 1928.

Även om en länk brast i kedjan av hantverksveteraner ha emellertid bokbinderiets traditioner förts vidare med den äran av fröken Westberg, vilken alltsedan 1924 varit ledare för det blomstrande företaget. Redan som flicka hade fröken Westberg fått börja hjälpa sin far och vid femton års ålder började hennes "gesällvandring". Hennes utbildning omfattar bl. a. fyra år i Oslo, där hon framför allt studerade linjeringen samt stiftade bekantskap med teknikens nya landvinningar inom yrket.

Besökaren frapperas genast av den prägel av hantverksmässig stabilitet, som vilar över företaget. Även om det arbetas för fullt, lever det ännu kvar något av det gångna seklets charm. Bokbinderiet residerar sedan 1903 i egen fastighet vid Drottninggatan 23. Alla gamla kunder kunna omvittna att kvalitets adelsmärke lever kvar i produktionen och det var ingalunda en slump, som gjorde att fröken Westberg fick förtroendet att binda in det praktband av Karlstads stads historia, som vid stadens 350-årsjubileum överlämnades till självaste hans majestät. I sin fosterfader fick nämligen fröken Westberg den bästa läromästare, som

givas kunde. Han kände från Sverige och utlandet till alla yrkets detaljer, men då det bor något av konstnär i varje sann hantverkare var han särskilt intresserad av det svårlärda och mödosamma förgyllningsarbetet, då man med oändligt tålmod får hantera det ömtåliga bladguldets, som knappast tål fläkten av ens andedräkt.

I detta förgyllningsarbete var även fröken Westberg en mästare. Det kan förtjäna antecknas, att fröken Westberg som stöd vid sin sida beträffande kontorsarbetet hade halvsystemen Lena Dahlin och att deras goda samarbete skapade en god och ljus prägel inom hela företaget. Man förfogade över alla de moderna maskiner som höra till yrket. Den äldre uppsättningen av redskap har överlämnats till Värmlands museum. Fröken Westberg är emellertid angelägen betona, att bokbinderiet alltjämt till större delen är äkta hantverk. Häftning, falsning och linjering sker på maskin, men de övriga momenten äro hantverk.

Om arten av arbetsförhållanden får man en god överblick, då man erfar att flera av de anställda räkna mellan 20 och 25 tjänsteår. I regel är det så, att de anställda börja omedelbart efter slutad skolgång och sedan stanna för livet. Bättre garanti kan kunden ej få för fullgod vara. Förtjänstmöjligheterna inom yrket äro goda och bokbinderiarbetarna räknas till bäst avlönade arbetargrupperna. Bokbinderiets framtid betecknar fröken Westberg som ljus. Huvudparten av arbetet omfattar givetvis kontorsböcker, men även ifråga om bokband har en markerad omsvängning ägt rum under de senare åren. Allmänheten har i allt större utsträckning återvunnit intresset för handbundna böcker, detta gäller såväl enklare band som finare skinnband. En aktuell vara är givetvis även adresser för livets solennare tillfällen.

Om man någon gång genomträngts av sentensen, att en god bok är en god vän, har man även förståelse för, att bibliotekets värde ökas genom väl bundna böcker. De häftade böckerna sprida sina blad för vinden men de bundna ha alltid sitt värde kvar. Stadens kvinnliga bokbindarmästare med sina femtio yrkesår på nacken kan utan tvekan givas det vitsordet, att hon på ett föredömligt sätt förvaltat det sekelgamla arvet.

IV.

Boktryckaren.

Karlstads fabriks- och hantverksförenings 1927 utgivna matrikel med biografiska data och historik är i många avseenden ett utmärkt verk. Läckert utstyrt och tryckt på ett förträffligt papper vittnar volymen icke blott om tryckeriets kapacitet utan jämväl om föreningens gedigna vilja

att i sitt offentliga uppträdande omsätta det, som några senare blev en samlande paroll över hela Sveriges land: Hantverk är kvalitet. Historiken kännetecknas emellertid på en del håll av en nästan spartansk knapphet. Slår man upp registret för ledamoten Ernst Tycho Ander finner man följande: Född 1878 22/3 i Örebro. Boktryckare. Verkställande direktör i Nya Wermlands-Tidningens A.-B., Karlstad. Styrelseledamot från 1915, Sekreterare 1915—20. Ordförande från 1920.

Dessa korta notiser skulle kunna komma att vilseleda en framtida forskare, som förlorat den personliga kontakten med det, som är nuets gärning. Det räcker nämligen ej att till ovanstående data tillfoga: ordförande från 1920 till sin död hösten 1939. Ernst Ander var nämligen icke en ordförande av det vanliga slaget. Han var föreningens själ och samlande kraft och tack vare honom kom föreningen att vid ett historiskt tillfälle utföra en insats, som blivit till bestående gagn för det samhälle och den provins, vari föreningen verkar. Vid hans bortgång beslöt därför Karlstads fabriks- och hantverksförening att genom utgivande av ett särskilt minnesalbum hufvudsakligen hågkomsten av den bortgångne ordförandens gärning. Den nuvarande uppsättningen av föreningsledamöter, vars plikt det är att föra utvecklingen vidare, minnas visserligen verket, men vi få icke glömma att årtionde läggas till årtionde och att den nu hundraåriga föreningen i sinom tid skall fullborda sitt andra sekel. För den skull måste urkunderna tala.

För att landets hantverksföreningar skola kunna bygga vidare mot framtiden fordras emellertid, att hantverket som sådant kan hävda sig i konkurrensen och förmår hålla sig i nivå med utvecklingen utan att därför giva avkall på det, som är kärnan i allt hantverk. Ansvar för härför bär de enskilda ledamöterna var och en i sin livsgärning. Ernst T. Ander trodde på hantverkets idé, dess förmåga att genom gedigna produkter behålla sitt grepp över allmänheten. Men han förstod samtidigt utvecklingens betydelse och värdet av att låta nya teoretiska rön prövas i erfarenhetens smältdegel. Hans egen livsgärning var ett vittnesbörd härom. Sitt yrke hade han lärt från grunden och i fackkretsar landet runt nämndes hans namn med aktning. För sitt eget företag präglade han mottot "framåtskridande — utveckling" och den synpunkten anlade han jämväl även på hantverksföreningens uppgifter.

Han var inom detta område bestämd för stora ting. Han hade många allmänna uppdrag men hantverksföreningen var hans skötebarn. De räddhågade och halvhjärtade sköt han åt sidan och var för sin personliga del aldrig rädd att taga risker, som för stunden kunde te sig betydande. När man tror på en sak, har man emellertid även förmågan att ta an-

svaret. Hantverkets hus i Karlstad fick han aldrig se fullbordat. Döden fällde den verksamme mannen mitt i hans gärning, men han hade hunnit att lägga den grund, på vilken föreningen kan bygga en hantverkets högberg i residensstaden.

Det är omöjligt att här dröja vid varje hans initiativ till hantverkets förkovran och vi låta därför tanken gå tillbaka till det i föreningens utvecklingshistoria så betydelsefulla år som 1927 utgjorde. Den s. k. "vita utställningsstaden i Karlstad" slog då upp sina portar. Anordnare av denna lyckade utställning var som vi alla veta stadens hantverksförening. Som initiativtagare och främste tillskyndare stod ordföranden Ernst T. Ander. Han övervann all tveksamhet och fick detta storstilade projekt till stånd. Den sunda tanken och den kloka planeringsförmågan framgår av att denna utställning till skillnad från så många andra gav ett betydande netto — den här förut berörda ekonomiska grunden för det byggnadsverk, inför vars realiserande föreningen nu står. Icke blott föreningen stannar i tyst tacksamhet för den utförda gärningen utan jämväl även samhället och provinsen. 1927 betydde nämligen början av den lysande utvecklingskurva, som då satte sin prägel på handel och näringsliv i Värmlands residensstad. Törnrosasömmen var förbi och staden trädde fram i centrum på ett annat och aktivare sätt än vad förut varit fallet. Icke blott stundens vinning utan år av utveckling lade utställningen grunden till. Offentligt erkännande kom föreningens ordförande till del, men sin kärlek till uppgiften visade han genom att skänka sitt arvode som utställningsbestyrelsens ordförande till en stipendiefond för hantverkets förkovran. Åtskilliga av stadens hantverkare ha haft nytta av densamma.

Så glida vi vidare i årens kalendarium och komma fram till hantverkets vecka i Mariebergsskogen 1934, varvid väl offentligen och definitivt fastslogs, att hantverk som kvalitetsvara ej kan göras överflödigt av industriens produkter. Den långa saulskampen var förbi och hantverket kunde åter börja andas i sitt rättmätiga livsrum. Med frimodig värdighet skred föreningen att fira sin nittioårs fest. Klarare än annars kände då många av föreningsmedlemmarna, att man var stort tack skyldigt åt ordföranden. De många åren tyngde ej föreningens vitalitet. Tvärtom slogo kanske livets pulsslag fastare än någonsin. Föreningen hade tillgodogjort sig ordförandens motto: utveckling — framåtskridande.

Så komma vi fram till den sorgtyngda septemberdag, då föreningens hedersvakt och blottade standar företrädde den procession, som officierade vid Ernst T. Anders sista färd. En man, en betydande och verksam man, hade gått bort.

Bilden av Ernst T. Anders samhällseliga gärning skulle emellertid vara ofullständig om man ej även dröjde något vid hans arbete inom det företaget, där han utförde sitt livsverk. Som förut är betonat var han en yrkesman av erkänd kapacitet och med god utbildning bakom sig, när han 1903 trädde till som teknisk ledare och delägare i Nya Wermlands-Tidningens A.-B. Han hade lärt sitt yrke från grunden och hans verksamhet satte snart spår efter sig. Han icke blott kunde yrket för egen del utan hade därjämte förmågan att skapa liv och rörelse omkring sig. All entusiasm är smittsam och även om han mötte mycken räddhåga och tveksamhet insåg man inom kort att han var den starke mannen, som var kallad att skapa den nya tidens genombrott. Det skulle föra för långt att skildra nydaningen. Faktum kvarstår emellertid att tidningen småningom stod tekniskt fullrustad och därefter kraftigare än tillförne kunde börja konkurrera om sin plats i solen. Ernst Ander tog ofta betydande risker men han gjorde det aldrig i hastigt mod utan endast, när han erfarenhet som yrkesman sade honom att ett nytt skede stod för dörren och att det gällde "framåtskridande — utveckling" eller "stillastående — tillbakagång". Det kom sättmaskiner, det kom nya pressar, det kom överhuvud taget en nya anda som möjliggjorde tidningens omläggning till den första dagliga tidningen i Värmland. Ander övertog småningom med begåvningens rätt helt ledarskapet för tidningen och det uppsving, som därefter skett är nog rätt enastående i svensk landsortspress historia. Tidningens mångåriga medarbetare kunna vittna om, vilken lust det var att arbeta, när alla hinder röjdes undan och målet ständigt kunde sättas högre och högre. När Ernst T. Ander skördades av döden i september 1939 var hans tidning en av landsortens största.

V.

Urmakaren.

Urmakare Stefan Andersson i Ludvika hade 1909 fått uppdraget att göra en propagandaresa i Värmland för att missionera för tanken på en yrkessammanslutning. Det rådet fick han med sig på vägen, att om det skulle bli något av med saken måste han ha tre personer med sig, nämligen Norberg i Filipstad samt Vidar Åström och A. E. Mollstedt i Karlstad.

Treklangen besöktes och det blev ett mycket positivt resultat, som icke blott förde de båda kollegerna i Karlstad närmare varandra utan desslikes gav upphovet till Värmlands urmakareförening, som 1934 kunde fira sitt 25-årsjubileum och då såg tillbaka på en tid av konsoliderings-

Fabrikör A. E. Mollstedt

strävanden och saneringsåtgärder inom yrket. De ledande männen inom föreningen blevo som man kan förstå av inledningen här ovan herrar Åström och Mollstedt, varav den förstnämnde var ordförande från 1909 till sin död 1926. Herr Mollstedt åtog sig uppdraget som kassaförvaltare och tjänstgjorde som kassör till 1926, då han efterträdde herr Åström som ordförande. Han behöll klubban i sin fasta hand till 1937, då han med ålderns rätt avsåde sig, varefter han utmärktes med att utses till hedersledamot och hedersordförande. I en minnesskrift, som urmakarföreningen utgav med anledning av sin 25-åriga tillvaro, lämnas den märk-

liga uppgiften att herr Mollstedt under dessa 25 första år aldrig försummat något sammanträde inom styrelsen eller föreningen, vilket torde kunna betecknas som ett ganska unikt rekord och bär sitt vittnesbörd om att han varit en trägen arbetare till yrkets fromma.

Fabrikör Mollstedt är personligen en tillbakadragen man. Han betonar att han icke utfört något märkligt utan endast i sitt liv och sin gärning söker göra var man rätt. Detta är emellertid ej den sämsta livsregeln och därjämte ett gott bevis på den anda, som besjälade de gamla hantverksmästarnas glesnande skara. Liksom så många andra duktiga män i vår stad är herr Mollstedt västgöte och man kan inom parentes sagt uttala en liden tacksamhetens erkänsla över att ödet förde hit sådana män som herr Welin, herr Mollstedt m. fl. De ha genom sin gärning bidragit till att sätta fart och fläkt på utvecklingen och ha sin del i äran att residensstaden tillväxer och förkovras. De ha mer än väl gjort rätt för sitt burskap som borgare i samhället. Efter uppväxtåren kom herr Mollstedt i urmakerilära i Göteborg och begav sig 1901 till Karlstad, där han var urmakare hos J. A. Håkansson, vars affär låg i det hus, som nu äges av tandläkare Klinte. 1904 var han färdig att börja som sin egen och han öppnade affär i NWT:s hus.

Hyrestiden i NWT:s hus blev emellertid endast ett år, ty under detta år hade Håkanssons affär slagit igen och herr Mollstedt flyttade in i

företrädarens lokaler. Här har hans affär alltsedan dess varit bofast och detta bär även sitt vittnesbörd om att herr Mollstedt icke är någon flyktig natur. Den väg, som han slagit in på fullföljer han. Han har haft glädjen att se att en av sönerna, Olle, fortsatt i yrket, efter att ha genomgått statens urmakareskola.

Herr Mollstedt håller styft på yrkets heder och ära. Urmakeriet är ett av de yrken, som alltjämt kräver hantverksmässig utbildning av sina utövare. Visserligen ha även här nya maskiner tillkommit men huvudparten av arbetet är dock manuellt. Urmakarmästarna av äldre årgångar ha på grund av tidens krav tvingats till vissa omställningar bl. a. därigenom att allmänheten i så stor utsträckning övergått från fickur till armbandsur. Krisen efter förra kriget gick hårt fram, då lagren voro inköpta till toppriser när prissänkningarna kommo. Det gick emellertid även om det var strävsamma år. På grund av priskontrollen torde man denna gången komma lindrigare undan, då prisnivån i genomsnitt icke fluktuerat så mycket efter 1938. Yrkesmannen har emellertid även denna gång haft sina svårigheter att kämpa med genom bristen på en del material. Särskilt besvärande har exempelvis bristen på väckarklockor varit, vilket ju möjligen kan tjäna som ett glädjeämne för herrar sjusovare.

Om herr Mollstedts arbete i utmakarföreningen har redan nämnts. Han understryker emellertid vid vårt samtal vikten och värdet av samarbete inom branschen och det betydelsefulla i att man håller inbördes träffade överenskommelser. Det blir till största nytta i längden även för den köpande allmänheten. Yrket har haft sina marodörer såsom urdepåerna och avbetalningsaffärerna. Den enda och verkliga garantien för rejäl behandling har köparen om han vänder sig till samhällets fasta affärsmän, som bland annat kunna stå till tjänst med gemensamhetsgaranti och försäkring på alla bättre klockor.

Det är rätt naturligt att herr Mollstedt även varit aktiv och intresserad medlem i hantverksföreningen. Hans insats har belönats med hedersledamotskap. Han är alltjämt kassör i Karlstads fabriks- och hantverksidkares understöds- och pensionsfond. Yrkessammanslutningarnas understödjande och sociala insats har nämligen alltid legat honom varmt om hjärtat.

VI.

Bleckslagaren — hedersordföranden.

Åldermannen i Carlstads Gillet hanterar under sin ämbetsutövning en ordförandeklubba, vilken torde vara något av det förnämligaste i sitt

slag. Klubban är en gåva av en av gilletts första hedersgillebröder, fabrikkören Karl Ad. Falk. Prefixet heder säger egentligen allt, som behöver sägas om den mannen. Han har varit en stöttepelare i samhället, alltid aktad och ärad och på sin ålders dagar med åttiofemårsdagen inom nära räckhåll går han som en paträrk på sin stads gator, där han utövat sitt hantverk och där han nu framlever sin tillvaro som väl meriterad emeritus. Ordförandeklubban till gillet, för att nu återkomma till denna tingest, har sin särskilda historia. Den är nämligen tillverkad av svärsonen, innehavare av en aktad och ansedd guldsmedsfirma i Gävle, där yrket gått i arv inom samma familj under tre generationer under ej mindre än 75 år och där den fjärde generationen nu trätt i sina fäders spår. Det är ej förvånansvärt att hantverkets grand old man i Karlstad är glad över att hantverkstraditionerna leva kvar inom släkten, även om han är den siste bäraren av namnet på svärdsidan. Även spinsidan lämnar emellertid sin tribut åt arvsmassan.

Det är en förtämlig resning över människan Karl Ad. Falk och om man haft förmånen att se honom i hans trivsamt gammaldags våning med dess klenoder i möbelväg och prydnadssaker har man sett det bästa man kan skåda av god, förtämlig borgarkultur och man förstår att män av hans slag verksamt bidragit till att berika såväl yrkessammanslutningarna som samhällets utveckling. Det är en rätt unik händelse att det falkska huset vid Stora torget, vilket var uppbyggt några år efter stadens brand på sin tid kunde sägas vara ett verkligt hantverkets hus, därigenom att inom dess väggar voro följande yrken företrädda: guldsmedens, hattmakarens, garvarens, handskmakarens, plåtslagarens och bokbindarens, alltså tillhoppa sex yrken. Till historien hör även att det falkska huset ursprungligen skulle ha uppförts på den tomt, där läroverket nu står men att det ordnades något sorts byte. Som åminnelse av den affären heter läroverkskvarteret alltjämt Falken.

Den nuvarande bäraren av namnet har emellertid även på annat sätt knutit sitt namn till stadens utvecklingshistoria och tagit aktiv del i stadens kommunala liv. Han var sälunda under ett antal år ledamot av belysningsstyrelsen och dess vice ordförande, ledamot av drätselkammaren, ledamot av och vice ordförande i brandstyrelsen, ledamot av lärlingsnämnden samt ledamot i taxeringsnämnd. För brandförsvaret hade herr Falk ett särskilt intresse och under det berömda Karlstads-systemets tid var han 1894—1905 vice brandchef. En förtämlig silverpokal från Städernas allmänna brandstodsbolag vittnar om att hans arbete uppskattades.

Innan han började ägna sig åt allmänna värv hade han emellertid

genom yrkesutbildning och duglighet byggt vidare på den av fadern påbörjade gärningen. Fadern, plåtslagarmästaren G. A. Falk, hade 1862 startat sin firma. Han var en dugande yrkesman och en intresserad ledamot av hantverksföreningen och dess hedersledamot. Sonen Karl Adolf hade alltså gott hantverkspåbrå och när han i läroverket hunnit till sjätte övre, som det hette på den tiden, och där möttes av sitt första underbetyg i latin slog han den lärda banan ur hågen och bestämde att han skulle fortsätta i faderns fotspår — ett val som han förmodligen aldrig ångrat. Efter sju strävsamma läroår visade han 1887 vad han kunde genom att utföra ett gesällstycke, som belönades med silvermedalj. Det är ett mycket vackert nipperskrin. Detta skrin blev sedan en gåva till fästmän och den blivande trogna följeslagarinnan genom livet. Efter gesälltidens avslutande vidtog praktik i Stockholm och Tyskland och vid sin hemkomst 1897 blev Karl Adolf verkmästare i faderns firma. 1898 upptogs han till delägare och då G. A. Falk avled 1923 övertog han rörelsen, som ytterligare utvidgades och utbyggdes för att bland annat under första världskrigets svåra år utökas med bosättningsaffär. Tilldelningen av råmaterial var nämligen såpass ringa att man måste hitta på något vid sidan av. 1933 drog sig fabrikör Falk tillbaka från det aktiva hantverkslivet. Han överlät då firman till sina tre trogna medarbetare, av vilka en räknade 40 tjänsteår inom företaget — ett gott bevis för den patriarkaliska och goda andan. Fortfarande känner han varmt för den gamla firman och det gläder honom att yrket allttjämt lever och föder sin man. Rörelsen har alltid haft namn om sig att utföra ett gott arbete och därför kunnat stå sig i konkurrensen. Man har gjort sunda och vederhäftiga kalkyler — även om folk sade att "Falks var dyra" så tillade man "men de gör ett gott arbete". Det betyget räcker långt och metoden är nog i längden den bästa även för kundkretsen.

Fabrikör Falks yrkesminnen omspanna en lång tidsrymd med våldsamma omdaningar. Lärlingarna hade en hård skola. Det sticker han ej under stolen med men man arbetade medvetet på att fostra dem till dugande, ansvarsmedvetna och skickliga hantverkare. Det tåldes intet fusk och man gjorde exempelvis aldrig avkall på principen att lärligen varje fredag skulle putsa och ansa verktygen. Skinande blanka, rätt inoljade och med skaften väl påsatta skulle de tåla granskningen av mästarens kritiska öga, när han på lördagsmorgonen trädde in i verkstaden. Det blev ej nådigt för den som sökt fuska. Genom dylika åtgärder och genom kravet på ordentlig städning och renhållning inhamrade man varje yrkesarbets fundament: ordning och noggrannhet. En hantverkare, som med en dylik utbildning blir sin egen, kommer att slå

sig fram i alla väder, dekreterar den gamle hantverksveteranen. Att det råder god anda inom yrket illustreras ju även av den omständigheten att det med undantag av storstrejken rått arbetsfred inom detta fack i vår stad.

Inom hantverksföreningen har fabriköf Falk en särställning, då han är den äldste ledamoten såväl till levnadsår som medlemsår. Nästa år kan han fira femtioårsjubileum som medlem och det är därför ej förvånansvärt att man lyssnar till honom, när han tager till orda i de förhandlingar, som han alltjämt följer med vitalt intresse. Vid föreningens sekelfest i april i år höll han ett utmärkt och uppskattat anförande med roande glimtar ur gångna tiders föreningsliv. Han har en särskild klockarkärlek till sången inom föreningen och till stor del tack vare hans propaganda och donationer kunde den nystartade sångkören debutera vid sekelfesten. Välljudet gladdede ingen högre än Karl Ad. Falk, som belönade prestationen med ytterligare en gåva. Fabriköf Falk har även haft ett vaket intresse för föreningsdata och i föreningens första tryckta medlemsmatrikel — en gåva 1918 av dåvarande sekreteraren Ernst T. Ander — skrev han inledningen. Han har även vid andra tillfällen kompletterat föreningsarkivet. Det kan i dessa utställningstider vara aktuellt att erinra om att han vid hushållningssällskapets utställning i Karlstad 1903 var gruppchef för hantverksavdelningen. Denna hantverkets exposition blev både lyckad och rikhaltig. Så sent som vid föreningens strålande nitioårsfest för tio år sedan framträdde han som historiegraf.

Hans bana inom hantverksföreningen är hedrande och mångskiftande. 1898 blev han medlem av föreningen, biträdande sekreterare 1901—1904, skattmästare under samma tid, sekreterare 1904—1908, vice ordförande 1909—1914 samt ordförande 1915—1920. Hedersledamotskap och SHSO:s silvermedalj fick han utställningsåret 1927. Till hedersordförande kallades han 1931 och erhöll 1945 SHSO:s minnesmedalj i guld.

Hantverksintresse och föreningsambition har hos fabriköf Karl Ad. Falk förenats på ett sällsynt lyckligt sätt. Vid föreningens sekellånga tillvaro står han som en obruten fura och är ett synligt bevis för huru aktad och ärad en dugande hantverkets man kan bli i en stad av Karlstads struktur.

VII.

Weverk — tre generationer.

Det är en händelse, som ser ut som en tanke att det fullständiga namnet på hantverksföreningen i Karlstad är Fabriks- och handverks-

föreningen. Med fabrik menade man för ett sekel sedan, då föreningen bildades, det som vi nu kalla industri. Fabriksidkare nämnde man på den tiden en man, som enligt vår vokabulär bär titeln disponent eller direktör. Ingenting hindrar att en man, som börjat hantverksmässigt snart sagt med två tomma händer arbetar upp sitt företag, ser det utvecklas till industri innan han överlämnar arvet till sin son, som i sin tur kan låta den tredje generationen taga hand om ledningen för ett företag, vilket kan inräknas bland ortens större industrier.

Så är fallet beträffande den familjegärning, som här skall skildras och som får bilda avslutning på serien hantverksprofiler i denna minneshistorik över hantverksföreningens öden och äventyr under ett sekel. Der är återigen en händelse, som ser ut som en tanke, ty omständigheterna foga det så att den man, vilken nu leder företaget, liksom sina företrädare i firman intresserat sig för hantverksföreningens angelägenheter och som ordförande vid sekelskiftet fått den ansvarsfulla uppgiften att träda i främsta ledet i den yngre generation, vars plikt det är att föra traditionerna vidare.

Forskar man i urkunderna skall man finna att 1849 föddes i Eds socken utanför Karlstad en gosse, som fick namnet Carl Johan. Initialerna C. J. och efternamnet Wennberg äro kända för varje karlstadsbo, som bött några år i staden och det personliga minnet av den gamle patriarken med sitt karakteristiska utseende lever väl kvar hos de flesta stadsbor, som ha någon kontakt med det förgångna. C. J. Wennberg var av gammal seg värmländsk bondestam. Han ägde i rikt mått försiktighet, framåtanda och uthållighet, egenskaper, som kommo honom väl till pass under det långa liv, som förunnades honom. 15 år gammal flyttade han till residensstaden, där han kom i lära hos smeden Bergman och slet sina läroår i dennes verkstad i kvarteret Almen. Bevis som utlärn lärning fick han av hantverksföreningen 1870 och sedan han under ytterligare några år förkovrat sina kunskaper i släggans hantverk tog han det för alla driftiga unga män hägrande steget att etablera sig som sin egen. Han sysslade därvid mest med reparation av redskap, vagnar och båtar. Det hela gick bra och 1875 tog han steget fullt ut, då han av vagnmakaren J. J. Röning övertog dennes vagnmakeri, vilket var beläget vid Drottninggatan 9. Här har man alltså att finna ursprunget till den industriella anläggning, vilken numera är känd och aktad under namnet Weverk, vilket är uttytt Wennbergs mekaniska verkstad.

Lyckan står den djärve bi och den ursprungliga smidesverksamheten kunde snart presenteras under firmanamnet C. J. Wennbergs Mekaniska

C. J. Wennbergs första mek. verkstad — nuvarande Drottninggatan 9.

Verkstad, där man alltid hade fullt upp att göra och småningom måste taga under övervägande att verkställa ytterligare utvidgningar. Det var under den tiden icke så svårt att få industritomter som i våra dagar och 1894 uppfördes ett nytt gjuteri i stadsdelen Viken, till vilken det Wennbergska namnet i fortsättningen skulle knytas allt fastare. För att icke i det följande fastna i industrihistoria kan det vara nog att anteckna, att utvecklingen under de efterföljande generationerna fortsatt synnerligen lyckosamt och att domänerna i Viken för närvarande omfatta praktiskt taget hela kvarteret Hjärpen till en sammanlagd areal av närmare 30.000 kvm. I dessa tider då tomträttsinstitutet vunnit burskap i staden kan det vara rätt givande betrakta, huru markområdena i Viken förvaltats i privat hand. Man bör då hålla i minnet att när Wennbergerna trädde till var där en sumpig och osund omgivning, vilket minst av allt tilltröddes någon framtid för stadsdelsbebyggelse. Går man där i våra dagar skall man med tacksamhet anteckna, huru väl uppgiften förvaltats att föra utvecklingen till det bättre. Verkstaden har sin tillbörliga del av området men här till kommer den lilla klenoden Wennbergsparken och Pilgården

vars mönsterbebyggelse bidragit till att höja stadsdelen Viken till en nivå, som man ej trott vara möjlig.

Man söker givetvis mannen bakom verket och då stannar uppmärksamheten vid den andra generationen i den Wennbergiska industridynastien. Patriarken Carl Johan hade 1931 samlats till sina fäder i en ålder av över 82 år. För att i detta sammanhang återknyta kontakten med hantverksföreningen kan det förtjäna antecknas att C. J. Wennberg blev ledamot av föreningen 1878 och att han tog intresserad del i yrkesangelägenheterna. Han var fullmäktig och styrelseledamot 1894—95 samt 1899—1914. Hedersledamot blev han 1914 och framträdde på sin sjuttioårsdag som donator till föreningen.

Innan Carl Johan Wennberg lade samman sina ögon hade han sett den nya tiden hålla sitt intåg. Han började som smed, fortsatte som vagnmakare och när verkstadens gjuteri var färdigt lade han ännu en gång om tillverkningen. Varje tidsepok har nämligen sina aktuella problem och nu specialiserade sig företaget på båtkonstruktioner. Ångbåtar av skiftande slag tillverkades till ett antal av 110. Det var sannerligen ej förvånande att verkstaden fick gott namn om sig då man gjorde allt, såväl skrovet som ångmaskinen. Redaren hade med andra ord att sätta sig vid dukat bord. Tillverkningen har överlevat mästaren och varje år blir man lika glad när Lustenbåtarna börja trafikera älven eller när Tynsån gör sin första trivsamma vartur. Det är hantverk med kvalitet och den nu uppväxande fjärde generationen av Wennbergare kan från älvstranden vid Sundsta insupa dylika barndomsminnen, vilka om allt vill sig väl kommer att stimulera till ytterligare framtida förkovran av det anrika företaget. Detta sagt med den reservation att staten icke förkväver de enskilda bolagen och beskär deras möjligheter att fortsätta ett gagnande och för samhället livgivande verk.

Sådana problem hade under alla förhållanden den andra generationen ej att brottas med. C. J. Wennbergs son Simon var väl rusad, när han trädde i faderns fotspår. Efter skolstudier avlade han ingenjörsexamen 1899, tjänstgjorde därefter som ritare vid Stockholms patentbyrå och två år som ritare och andre verkstadsingenjör vid Klosters aktiebolag. 1902—1904 företog han en studieresa till USA och återvände därefter till hemstaden, där han blev verkstadsingenjör och teknisk chef för faderns industri. Sedan företaget 1906 ombildats till aktiebolag blev han driftschef till 1925, då grundaren drog sig tillbaka. Tillträdesåret var ej angenämt. Krisen efter det första världskriget hade sina återverkningar och många industrier förde en kamp för livet. Depressionen gick ej heller förbi det Wennbergiska företaget, som detta år endast hade en årsomsättning av c.a

200.000 kr. Nu rör det sig om miljoner och utvecklingen är alltså markant, även om man tager penningvärdets fall i betraktande.

Den nye chefen var en man med vyer och i stället för att slås ned av svårigheterna sporrades han till ytterligare ansträngningar. Nya kontakter knötos och fabriktionen inriktades på hittills oprövade områden. Det är rätt betecknande för ledaren under denna tid, att verkstadens årsvinster alltid användes till förbättringar och utvidgningar och arbetarstammen ökades för att i denna dag uppgå till omkring 150 man. Den nya tiden har givetvis hållit sitt intåg men om den goda andan vittnar det faktum att under 70 år stordes aldrig arbetet av några konflikter. Den gamla arbetarstammen var något tryggt att bygga på och man har alltså med verkstadens tjänst trotjänare med 55 tjänsteår.

Vid sin sextiofemårsdag årsskiftet 1944 drog sig disponent Simon Wennberg tillbaka från den aktiva gärningen och han kunde då se tillbaka på en livsgärning, vilken hedrade såväl honom som det företag han representerade. Faderns kontakt med hantverksföreningen vidmakthöll han och kan som medlem av föreningen räknas till veteranerna, ehuru hans arbetsböroda ej tillåtit några mera krävande uppdrag i föreningens tjänst. Redan 1909 blev han medlem av föreningen, 1941 hedersledamot och kompletterade 1937 faderns donation med ett bidrag av 1.000 kr. Härmed är man osökt inne på hans ståtliga gärning som donator till staden och allmänna välfärdsinrättningar. Man begår kanske en indiskretion men den risken må tagas, när det här avslöjas att värdet av hans donationer och legat uppgå till den aktningvärda summan av 150.000 kr. Han är utan konkurrens stadens största nu levande donator. Sedan 1946 ordförande i hantverksföreningens pensionskassa har han berikat denna institution med 5.000 kr. 1904 uppförde han den villa vid Vikengatan 14, där han alltså lever som stadsdelens okronöte konung och hans namn är knutet till den donation som åstadkom Wennbergsparken med plaskdamm och fontängrupp och replikten av G. Lindbergs vackra skulptur Dimman. 18.000 kr. kostade den offergård. För sin stadsdel har han vidare ömrat genom donationen på 25.000 kr. till inrättande av trafik-tunnel, vilken skulle lösa Karlstads motsvarighet till huvudstadens slusselände. Med donatorns löfte om 5 procents förräntning är beloppet nu uppe i omkring 40.000 kr. Karlstad stad har ordet i fortsättningen . . . Nämnas bör även i detta sammanhang donationen på 10.000 kr. till fri-luftsscenen i Mariebergsskogen, gåvan av kungabysten på museet, gåvo-brevet på 10.000 till lasarettet, varmhjärtade bidrag till Finland på 12.000 (ingen privat givare i staden torde ha skänkt mera), luftvärnet i staden 5.000 samt 20.000 till Hilma Wennbergs fond för behövande kvinnor,

vars avkastning utdelas av Odd Fellow-fruarnas förening. Härtill komma bidrag och donationer till skolor och teknisk forskning. Simon Wennberg har sannerligen visat att han har känsla för att kapitalet förpliktar och sin medborgarplikt i den stad, som sett honom födas, har han fyllt på ett föredömligt sätt.

Nu lever han som emeritus i omedelbar närhet av den industri, som har honom att tacka för så mycket. Han har glädjen att se att arvet förkovras och att han lagt det i rätta händer, när han såg sina söner träda till. Sonen Curt är företagets direktör och sonen Olle överingenjör. Sonen Åke däremot äger och driver Wennbergs Rörledningsaffär AB, vilket företag även startades av C. J. Wennberg då vatten och avlopp i slutet av 1880-talet infördes i staden. Konsul Curt Wennberg träder i främsta rummet i detta sammanhang, då han övertagit intresset för hantverksföreningen och som förut är nämnt i denna minnesskildring är den anrika föreningens ordförande. Tredje generationen har tagit vid på ett sätt som lovar gott för framtiden. Det bästa arv man kan bära på är aktningen för traditionerna och vetenskapen om dess förpliktande innebörd.

Karlstads Fabriks- och Handtverksföreningens fonder

C. J. Wennbergs donationsfond:

Fonden erhöill vid Hantverksföreningens 90-årsjubileum 1937 från donatorns son, disponenten Simon Wennberg, ett tillskott å kr. 1.000:— och uppgick sålunda den 31/12 1946 till kr. 2.892: 26.

Ålderdomshemmets fond:

Denna fond har genom flera omständigheter kommit att växa förhållandevis raskare än många andra. Dels ha härur medel i mycket ringa omfattning utdelats, dels ha flera bidrag tillförts densamma; det största år 1928 å 5.000:— kr. från möbelfabrikör Carl Gustav Johnson, Grand Rapids, Michigan, USA. Fondens ställning 31/12 1946 16.737: 53 kr. av vilka kr. 9.000:— placerats i föreningens fastighet.

Hantverkets Dags Fond:

Som namnet anger, härstammar denna fond från anordnandet av hantverkets dag i sept. 1920 och utgör överskottet från detta arrangemang. Direkta stadgar synas icke existera utan endast ett föreningsbeslut, att dessa medel skulle användas i samma syfte som Ålderdomshemmets Fond. Utdelningarna ha skett mycket oregelbundet och de senaste åren inte alls. Fonden uppgår vid senaste årsskiftet till kr. 5.843: 67, varav kr. 5.000:— insatts i fastigheten.

Hantverkets Hus Fond:

Denna fond, som är föreningens största utgör vinsten från utställningen 1927 och har placerats i fastigheten nr. 8 i Kvarteret Druvan — i hörnet av Västra Torggatan och Hamngatan. Här har man avsett att uppföra ett länge planerat Hantverkets Hus, men på grund av kriget och därav följande onormalt höga byggnadskostnaderna ha dessa planer måst ställas på framtiden. Fondens storlek 31/12 1946 var 157.502: 75. Beträffande byggnadsfrågan hänvisas till ett särskilt kapitel.

Disponent Simon Wennberg

Konditor Hugo Nilsson

Domprost C. V. Bromander

Stipendiefonden:

Med hänsyn till det värdefulla arbete, som vid ovan nämnda utställning nedlagts av dir. Ernst Ander och konditor Hugo Nilsson, ordf. resp. kassör i utställningskommittén, beslöt föreningen att visa sin tacksamhet genom att tillerkänna dem en gratifikation av vardera kr. 2.000:—. För att hufvästa minnet av sin nyligen avlidne styrelsekamrat, bokbindarmästaren C. G. Dahlin, anlogo de emellertid halva summan till en fond, kallad "C. G. Dahlins Premie- och Stipendiefond" eller kortare Stipendiefonden. Resten donerades till Konungens 70-årsjubileumsfond och till konsul Ljunggrens minnesfond. Stipendiefondens statuter ha följande lydelse: "Stipendiefonden är avsedd för hantverkare eller därav förtjänta utlärlingar. Vart tredje år skall ur fondens räntemedel utdelas ett stipendium å 250 kr. Resterande räntemedel lägges till kapitalet, till dess detta fördubblats, då 250 kr. skall utdelas vartannat år. När kapitalet tillåter utdelning av 250 kr. varje år, avsättes årligen hälften av överskottsräntan till kapitalet och återstående hälft ökar stipendiebeloppet." Fonden uppgår nu till 3.115: 71 kr.

C. V. Bromanders Donationsfond:

År 1935 skänkte domprosten C. V. Bromander till hantverksföreningen 1.000:— kr. som grundplåt till en stipendiefond, som skulle bära donators namn. Följande år överlämnade han ytterligare 2.000 kr., och fonden är nu uppe i kr. 3.664: 84. "Av fondens avkastning skall årligen en tredjedel läggas till kapitalet och två tredjedelar av styrelsen före mars månads utgång utdelas till en eller flera medellösa unga hantverkare, som önska förkovra sig i sitt yrke genom deltagande i någon kurs eller föreläsning av studieresa."

Tablå över förenings fonder

Fondens namn	Storlek 1/1 1946	Avkastning under 1946	Disponerat under 1946	Storlek 31/12 1946	Fondmedlens placering		Förvars- obligationer
					Sparkasse- räkning	Fastigheten	
Gamla Understödsfonden	10.103:75	314:46	200:—	10.218:21	2.218:21	8.000:—	—
P. F. Yhnelis Understödsfond ..	2.841:67	80:20	50:—	2.871:87	871:87	—	2.000:—
Fonden Chr. Brockmanns Minne	4.153:91	162:97	150:—	4.166:88	166:88	—	4.000:—
Sångföreningens Kassa	653:07	16:32	—	669:39	669:39	—	—
Asel Nermans Understödsfond..	1.977:03	48:96	25:—	2.000:99	2.000:99	—	—
C. J. Wernbergs Donationsfond	2.846:57	70:69	25:—	2.892:26	2.892:26	—	—
Alderdomshemets Fond	16.480:54	456:99	200:—	16.737:53	7.737:53	9.000:—	—
Hantverkets Dags Fond	5.791:39	132:28	80:—	5.843:67	843:67	5.000:—	—
Hantverkets Hus Fond	150.268:48	7.234:27	—	157.502:75	—	157.502:75	—
Stipendiefonden	3.088:55	77:16	50:—	3.115:71	3.115:71	—	—
C. V. Bromanders Donationsfond	3.634:04	90:80	60:—	3.664:84	3.664:84	—	—
Wilh. Bäckmans Donationsfond	1.145:34	28:60	20:—	1.153:94	1.153:94	—	—
Stef. Svenssons Donationsfond..	1.145:—	28:60	20:—	1.153:60	1.153:60	—	—
Per Eliassons 70-årsfond	1.090:40	27:23	20:—	1.097:63	1.097:63	—	—
Karl Ad. Falcks Premiefond	5.173:68	129:32	—	5.303:—	5.303:—	—	—
Olof Wästlunds Donationsfond .	1.010:83	25:25	—	1.036:08	1.036:08	—	—
	211.404:25	8.924:10	900:—	219.428:35	33.925:60	179.502:75	6.000:—

Funktionärer inom Karlstads Fabriks- och Handt- verksförening fr. o. m. 1927—

Styrelsemedlemmar:

Kopparslagaremästare M. P. Bandelin	1927—1938
Byggmästare Johan Wästlund	1927—1935
Konditor Hugo Nilsson	1927—1931
Fabrikör Reinhold Ternqvist	1927—1930
Fabrikör Axel Svensson	1927—1937
Fabrikör David Boman	1927—1940
Verkmästare K. A. Karlsson	1927—1939
Möbelhandlare Harald Svensson	1927—1941
Ingenjör Gustaf Hellberg	1931—1938
Fabrikör Oscar Dyhlén	1932, 1939—1943
Fabrikör Per Eliasson	1933—1940
Målarmästare Nils Arvid Nilsson	1936—
Urmakarmästare A. E. Mollstedt	1938—1941
Byggmästare Alfr. Boström	1938—
Konsul Curt Wennberg	1939—
Ordförande från 1942.	
Hovfotograf Dan Gunner	1940—
Ingenjör Gösta Wästlund	1941—
Målarmästare Arvid Sundelius	1942—
Direktör Gustav Ander	1942—
Frisörmästare John Karlsson	1942—1944
Mekaniker K. S. Axell	1943—1945
Fabrikör G. W. Lindblad	1945—
Skorstensfejarmästare Helge Skoog	1945—

Styrelsesuppleanter:

Bokbindarmästare C. G. Dahlin	1927
Guldsmed Viktor E. Johansson	1927—1934
Byggmästare C. A. Svärd	1927—1930

Urmakaremästare A. E. Mollstedt	1928—1937
Fabrikör Oscar Dyhlén	1931—1938
Fabrikör Per Eliasson	1932
Mälarmästare Nils Arvid Nilsson	1935
Hovfotograf Dan Gunner	1936—1939
Mälarmästare Arvid Sundelius	1938—1941
Mekaniker Karl Axell	1939—1942
Frisörmästare John Karlsson	1940—1941
Plåtslagarmästare G. Willhard Lindblad	1942—1944
Sotarmästare Helge Skoog	1942—1944
Mälarmästare David Bäcker	1943—
Konsul Boo Nyström	1945—
Fabrikör Sven Edlund	1945—

Ordförande:

Direktör Ernst T. Ander	1920—1939
Fabrikör Per Eliasson	1940—1941
Konsul Curt Wennberg	1942—

Vice ordförande:

Kopparslagaremästare M. P. Bandelin	1927—1938
Fabrikör Per Eliasson	1939
Konsul Curt Wennberg	1940—1941
Hovfotograf Dan Gunner	1942—

Sekreterare:

Byggmästare Johan Wästlund	1927—1935
Mälarmästare Nils Arv. Nilsson	1936—

Vice sekreterare:

Fabrikör Reinhold Ternqvist	1927—1928
Fabrikör Harald Svensson	1931—1933
Fabrikör Per Eliasson	1934—1938
Fabrikör David Boman	1940
Ingenjör Gösta Wästlund	1941—1942
Frisörmästare John Karlsson	1943—1944

Kassaförvaltare:

Konditor Hugo Nilsson	1927—1931
Fabrikör Per Eliasson	1932—1938
Konsul Curt Wennberg	1939—1941
Mälarmästare Arvid Sundelius	1942—

Vice kassaförvaltare:

Konsul Curt Wennberg	1938
Direktör Gustaf Ander	1942—

Vicevärd för fastigheten:

Byggmästare Alf Boström	1938—
-------------------------------	-------

Klubbmästare:

Konditor Hugo Nilsson	1926—1927,	1929—1931
Direktör Ludv. Martin		1928
Frisörmästare Bernt Linderholm		1932
Fabrikör Harald Svensson		1933
Hovfotograf Dan Gunner		1934—1939
Ingenjör Gösta Wästlund		1940—

Hedersledamöter:

Hedersordförande:

Fabrikör Karl Adolf Falk	(7/2)	1931
--------------------------------	-------	------

Ledamöter:

Fabrikör Carl Gustaf Johansson (Grand Rapids Michigan, USA)		1929
Hovskomakare August Lindmark, Stockholm, Ordförande i SHO		1930
Ingenjör Axel Svanbom		1935
Domprosten C. V. Bromander		1937
Färghandlare Wilhelm Bäckman		1939
Kopparslagarmästare M. P. Bandelin		1939
Disponent K. A. Karlsson		1941
Smidesmästare A. R. Södergren		1941
Disponent Simon Wennberg		1941
Fabrikör Per Eliasson		1942
Urmakarmästare A. E. Mollstedt		1942
Fabrikör Adolf Nyhlén		1943
Fabrikör Axel Svensson		1943
Fabrikör Reinhold Ternqvist		1945
Fabrikör Oscar Dyhlén		1946
Snickarmästare K. P. Larsson 1932 (6/2 § 11), vald 31/1 1924.		

S. H. S. O:s förtjänstmedalj:

Fabrikör K. Ad. Falk, silver 1927, guld 1945	Disponent K. A. Karlsson, silver 1937
Direktör Ludvig Martin, silver 1927	Fabr. Reinhold Ternqvist, silver 1937
Bokb.-mäst. C. G. Dahlin, silver 1927	Kopparslagarmäst. M. P. Bandelin, silver 1937
Direktör Ernst Ander, guld 1937	Målmäst. N. A. Nilsson, silver 1947
Fabrikör Axel Svensson, silver 1937	Byggmäst. Alf Boström, silver 1947

Veterantecken:

A 90-årsjubileet:

M. P. Bandelin	31 år
Wilhelm Bäckman	41 år
O. A. Dyhlén	32 år
Per Eliasson	29 år
Karl Adolf Falk	39 år
A. Johansson	27 år
Viktor Johansson	26 år
K. A. Karlsson	31 år
Gustav Lindblad	31 år
J. A. Lindvall	36 år
A. E. Mollstedt	31 år
Hugo Nilsson	31 år
Nils Nilsson	39 år
A. R. Nordin	32 år
Adolf Nyhlén	32 år
Paul Persson	31 år
Axel Svensson	26 år
Stefanus Svensson	26 år
A. R. Södergren	32 år
Reinhold Ternqvist	39 år
Simon Wennberg	28 år

1938:

Frans Elinder	26 år
Ernst Ander	25 år
David Boman	25 år
A. G. Frödin	25 år

1943:

Josef Axelsson
Ernst Forsgren
Carl Gustafsson
John Karlsson
Bernt Linderholm
Bror Monsén
Karl Monsén
Jens Monsén
Olof W. Nilsson
Gustaf Persson
J. A. Widén
K. J. Widqvist
Olof Wästlund

1944:

Alfred Larsson
Oscar Klarström
A. Klarström
S. Plositzky
O. G. Hammarberg

1945:

Hjalmar Ljungdahl

1946:

David Edlund
Oskar Pettersson
K. J. Widkvist

1947:

Hilding Hjortsberg

Föredrag 1927—1947

- 22/1 1927 (årsmötet). Kapten C. E. Nygren, Karlstad. "Karlstads Fabriks- & Handtverksförening under de senaste 80 åren" samt "Skråtiden i Karlstad".
- 31/3 1927. Byggmästare J. A. Frimodig, Karlstad. "Karlstad 1865". Med ljusbilder.
- 30/11 1929. Arkitekt Carl Nissen, Stockholm: "Svenska Gillen och hantverkskrån i forna dagar."
- 2/2 1929. (årsmötet). Byggmästare J. A. Frimodig, Karlstad. Ämne ej angivet.
- 9/12 1930. Fabrikör Per Eliasson: "Hattmakare i gamla tider".
- 16/5 1931. Fabrikör Per Eliasson inleder en diskuss. om näringslagstiftning.
- 14/11 1931. Fabrikör Per Eliasson: "En bilresa Karlstad—Wien".
- 31/3 1932. Ingenjör Petrus Wretblad: "Bygge och Bo" (med ljusbilder).
- 26/11 1932. Byggmästare J. A. Frimodig: "Nödtider under flydda år".
Fabrikör Per Eliasson: "En bilfärd till Paris, genom Danmark, Tyskland, Holland och Belgien" (med ljusbilder).
- 18/2 1933. Musciamanuens Arne Modén: "Hantverket genom tiderna. Gammal kultur och hantverk".
- 17/2 1934 (årsmötet). Domprosten C. V. Bromander: "Isac Schullström: en gammal konsthantverkare".
- 9/6 1934. Professor Helge Kjellin: "Hantverket och det gamla Karlstad".
- 25/10 1935. Hovkonstgjutare Herman Bergman: "Monumentalkonst i brons och en titt på Amerikas skyskrapor". (Skiptikonbilder).
- 14/10 1935. Fabrikör Per Eliasson: "Om idéutställningar m. m., resor etc."
- 30/11 1935. Fabrikör Per Eliasson: "Om de av regeringen föreslagna yrkeskolorna i Bohuslän". (Diskuss. inledn.).
Tapetsereremästare K. W. Lindberg: "En studieresa i Tyskland".
Fabrikör David Boman: "Från mina år som ung hantverksgebill i Tyskland".
- 26/11 1936. Ingenjör Thalén: "Om el-taxorna i Karlstad" (information).
- 14/4 1938 (årsmötet). Direktör Philip Hedén, Oslo. "Hantverks- och industrietställningen i Oslo sommaren 1938 samt en fyradagarsfärd i Norge". (Ljusbilder).

- 9/11 1939. Direktör Curt Wennberg: "Den planerade kommersiella förmedlingsbyrån för hantverket". (SHO:s komm. förmedl.-byrå).
Direktör Brian Dawson, Stockholm: "En redovisningsteknisk byrås verksamhet med speciell hänsyn till *hantverkets bokföringsproblem*".
- 7/10 1940. Direktör Gunnar Juhlin, Stockholm: "Hantverksorganisationens informations- och förmedlingstjänst".
Stefan Andersson: "Aktuella hantverksproblem".
- 12/12 1940. Direktör Curt Wennberg: "Omsättningsskatten och hantverket".
- 20/3 1941. Fabrikör Per Eliasson: "Lärlingsutbildningen".
- 22/10 1941. Rektor Hjalmar Bystedt: "Teoretisk hantverksutbildning".
- 11/12 1941. Direktör Curt Wennberg: "Statliga stödåtgärder gentemot hantverk och småindustri".
Ombudsman Hugo Wallentin: "Annonsering i tillfällighetspublikationer".
- 19/3 1942. Överlärare Karl-Ivar Asplund: "Bokföring och kalkylation".
- 22/5 1942. Fabrikör Per Eliasson: "Hantverk i forntid, nutid och framtid".
- 1/9 1942. Konsulent Ragnar Holmberg: SHSO. "Hantverkets aktuella problem".
- 5/11 1942. Kamrer Sven-H. Svensson: "Hantverkets försäkringsfrågor".
- 15/12 1942. Ingenjör Rolf Engvall, Stockholm: "Metallisering".
- 26/3 1943. Bankombudsman Arne Lyth: "Företagaren och juridiken".
- 15/5 1943. Revisor Hugo Falk, Stockholm: "Informationstjänsten, dess syften och arbetsmetoder".
- 15/10 1943. Fabrikör Per Eliasson: "Hantverksverkstäderna i Karlstad".
- 23/11 1943. Fil. dr. Wilhelm Berglund: "Lärlingsutbildningen inom hantverket".
- 29/12 1943. Överlärare Karl-Ivar Asplund och direktör Curt Wennberg: "Synpunkter inför 1943 års bokslut".
Notarie Per-Olof Esping: "Taxeringsmyndigheternas krav på företagaren".
- 15/3 1944. Direktör Curt Wennberg: "Planerna på och förutsättningarna för en hantverksutställning i Karlstad år 1947".
- 16/7 1944. Författaren Gunnar Reiss-Andersen: "Arbetslösheten och hantverket".
- 28/9 1944. Disponent Per Wenander, Filipstad: "Hantverket och samhället". (Ref. av sekr. P. O. Esping).
- 16/11 1944. Fil. dr. Valdemar Vendel: "Näringslivet i Karlstad under 1860-talet".
- 15/12 1944. Konsulent Ragnar Holmberg, Stockholm, SHSO. "Företagarens pensionsfråga och andra aktuella problem".
- 25/5 1945. Direktör Curt Wennberg: "När, var och hur bör ett kollektivhus för hantverket och den mindre industrien byggas i Karlstad?" (Inledn. till diskuss.)

- 25/5 1945. Slöjdlärare G. Andersson, Falköping: "En lärlingsnämnds arbetsuppgifter". (Uppläst av v. ordf. hovfotograf Dan Gunner).
- 4/10 1945. Bankdirektör Gustaf Liljeberg: "Hantverkarpensionering genom sparande".
- 23/11 1945. Redaktör Manne Ståhl: "Småföretagarna och socialiseringsplanerna".
- 17/4 1946. Revisor Hugo Falk, Stockholm: "Den tjänar mest, som betjänar bäst".
- 4/5 1946. Direktör Harald Adelson, Stockholm: "Aktuella utställningsfrågor".
- 20/9 1946. Kronokamrer Nils Herting: "Källskattens ABC".
Kamrer Gösta Thoreson: "Bokföringsåtgärder i samband med källskatten".
- 13/11 1946. Konsul Curt Wennberg: "Solkatt på England, Frankrike, Holland och Belgien".
- 11/12 1946. Ombudsman Arne Magnusson, Stockholm: "SHSO av i dag, mål och medel".

Innehållsförteckning

	Sid
Förord	5
Från Skråtid till nutid	9
En blick på hantverkets strävanden under hundra år.	
<i>Av Fil. lic. Martin A. Ohlsson.</i>	
Karlstads Fabriks- och Handverksförening	50
<i>Av Fil. lic. C. W. Esping.</i>	
Karlstads Hantverks-ungdomsgille	77
Byggnadsfrågan	82
Utställningen 1947	86
<i>Av utställningskommisarien, Civilekonom Lennart Hemmingson.</i>	
Hantverksprofiler i Karlstad	95
<i>Av Redaktör Erik Bergström.</i>	
Karlstads Fabriks- och Handverksförenings fonder	120
Funktionärer inom Karlstads Fabriks- och Handverks- förening fr. o. m. 1927—	125
Föredrag 1927—1947	129

KARLSTAD 1947
NERMANS TRYCKSAKER

75806